

เส้นทางประวัติศาสตร์ผ้าไหม 1,500 ตะกอ บ้านท่าสว่างสุรินทร์
Route of History Silk Cloth 1,500 Tako Thasawang Village at
Surin Province

สุทัศน์ กองทรัพย์

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ ๒๕๔๘

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ คือ การศึกษาประวัติความเป็นมาของการทอผ้าไหมยกทองโบราณ โดยอาศัยหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ปรากฏอยู่ในชุมชนบ้านท่าสว่าง เพื่อค้นหาการเปลี่ยนแปลงทางศิลปะและเทคโนโลยี ตลอดจนแนวทางการคงอยู่ของผ้าไหมบ้านท่าสว่าง

การดำเนินการวิจัยใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ระดับลึก การสนทนากลุ่มและการศึกษาประวัติศาสตร์ชีวิต เพื่อนำมาเรียบเรียงเป็นประวัติศาสตร์ผ้ายกทองโบราณ

ผลการวิจัยทำให้สามารถทราบว่าการทอผ้ายกทองโบราณเป็นวิธีการทอผ้าเริ่มต้นจากการทอผ้ายกโบราณตามลวดลายที่ใช้ตะกอกเป็นตัวกำหนดลวดลายแบบ 2 ตะกอก 8 ถึง 30 ตะกอก ตะกอกแรกเป็นตะกอกที่ติดอยู่กับพืมทอผ้าแตกเมื่อเป็นลายผ้าละเอียดลวดลายซับซ้อนตะกอกถูกโยงขึ้นข้างบน ก็ทอผ้าผูกจำนวนตามลวดลายจาก 1,416 ตะกอก ปัจจุบัน (2549) 1,500 ตะกอก เพื่อแสดงลวดลายโดยมีการใช้เส้นพุ่งเป็นไหมน้อยหรือไหมตรง หรือไหมปั่นทองแบบโบราณที่สืบสายมาช่วงสมัยอยุธยาที่ไทยเราเริ่มรับอิทธิพลเขมร ประจวบทางเมืองสุรินทร์มีความผูกพันกับเขมรชายขอบที่รู้จักกันคือ บริเวณอาณาจักรเจนละ จนกระทั่งผู้รู้การทอผ้ายกโบราณ มิได้เปลี่ยนการสืบทอดตกทอดสืบสานรุ่นต่อรุ่น ที่อาศัยจิตวิญญาณของเขาลงสร้างสรรค์เมืองสุรินทร์เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรไทย ความสัมพันธ์ดั้งเริ่มก่อตัวสอคร้อย่างประณีตบรรจง ความรู้สั่งการต่อยอดจากการศึกษาพบว่าการทอเป็นฝีมือชาวบ้าน การแยกกลายเป็นของชาวบ้าน มีเพียงวิธีการสร้างลวดลายแล้วผู้ตะกอกกับเส้นยืนเป็นของอาจารย์วีระธรรม ตระกูลเงินไทย ที่ได้เรียนจากงานศิลปสูงงานช่างสร้างสรรค์ได้อย่างลงตัวเป็นผ้ายกทองโบราณบ้านท่าสว่าง

Abstract

This study aims to understand the Study of historical primitive Ban Thasawang's silk weave, and finds out the changing of Art and Technology. It is also how the Ban Thasawang's silk weave remains alive? This research could be cleared by the community of Ban Thasawang, Muang District, Surin province.

The researcher has used the participant observation method, in-depth interviews, group discussions, and study life of local people to systemize as the history of primitive silk's weave of Ban Thasawang.

The result of research, it was found that the primitive silk's weave was originated by the original style of ancient Surin which used special heddles to determine the styles of two heddles, and eight to thirty heddles. The first heddle sticks with the reed of loom which the style of clothes is complicated. The heddle was drawing up. Some style was weaved by 1,416 heddles. Recently (B.E. 2549), there are 1,516 heddles. The complication styles were assumed by the expert it continued from Ayudhaya period which got influence from Khmer styles. It was also Surin having shared border, and had good relationship with Cambodians. The place was well known by Jenla kingdom in Cambodia. The complication styles of Surin silk's weave have been continuing by generation to generation with the soul and spirit of Surinians to build the Surin as a province of Thailand. All combinations of Surin silk's weave are neat different from others by complication styles.

It is found that the weaves almost are made, and classified the styles by the villagers, but it was only new creative styles made by Ajarn Weeratham Trakulgnen who had studied art and new creation. These make Ban Thasawang's silk weave more interesting to people who have been always visiting at Ban Thasawang.

คำนำ

งานวิจัยเส้นทางประวัติศาสตร์ผ้าไหม 1,500 ตะกอ บ้านท่าสว่าง สุรินทร์ เป็นการสืบสายประวัติศาสตร์ของศิลปะลวดลายผ้าทอมือ จากอดีตสู่ปัจจุบันที่มีกระบวนการผลิตจากอุปกรณ์ที่แตกต่างกัน กล่าวคือ จากการใช้กี่มาสู่กี่กระตุก จาก 2 3 9 ตะกอ สู่ 30 ตะกอ สู่ 1,500 ตะกอ จากผู้สืบทอดมาสู่การทดลองออกแบบลวดลายจากราชสำนัก พวกผ้ายกทอง 2 ทาง ของพื้นเมืองสู่ยกทองโบราณ ใช้ลายคันทองโคยอาศัยแรงงานชนดั้งเดิม พวกชนรุ่นใหม่ออกแบบลวดลาย ใช้สีสันทัดคงธรรมชาติกำหนดลวดลายตามตลาดผู้บริโภค

ความสำเร็จได้อาศัยช่างทอ ช่างวาด ช่างข้อม และช่างเย็บ เป็นผ้ายกทองโบราณดั้งเดิมอีกครั้ง งานสำเร็จจากคุณสุมาลี ตระกูลเงินไทย ผู้อำนวยการเลอสรร ตระกูลเงินไทย และช่างทอผ้ายกทองโบราณ บ้านท่าสว่าง

สุทัศน์ กองทรัพย์
สิงหาคม 2548

สารบัญ

	หน้า
บทที่ 1 เส้นทางประวัติศาสตร์ผ้าไหม 1,500 ตะกอบ บ้านท่าสว่าง	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
ขอบเขตของการวิจัย	4
ระเบียบวิธีการวิจัย	4
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	5
บทที่ 2 สภาพทางธรรมชาติบริเวณบ้านท่าสว่าง	6
ประวัติหมู่บ้านท่าสว่าง	9
สรุป	18
บทที่ 3 ศิลปะบนผ้าไหมบ้านท่าสว่าง เมืองสุรินทร์	19
ประวัติความเป็นมา	19
เมืองสุรินทร์ช่วงสมัยอาณาจักรเจนละ	19
ศิลปะบนผ้าเมืองสุรินทร์	24
สรุป	32
บทที่ 4 เทคโนโลยีในการผลิตผ้าบ้านท่าสว่าง	35
บทที่ 5 ผ้ายกทองโบราณ 1,500 ตะกอบ แนวทางการคงอยู่ของผ้ายกทองโบราณ	44
บทที่ 6 บทสรุป	55
บรรณานุกรม	56
ภาคผนวก	
ภาคผนวกก กล้วย	
ภาคผนวกข ชิ้นตอนการทอ	

บทที่ 1

บทนำ

เส้นทางประวัติศาสตร์บนผ้าไหม 1,416 ตะกอน ทำสว่าง

มนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์ ก็คือ มนุษย์มีการสวมใส่เสื้อผ้า เสื้อผ้าที่จะสวมใต้นิยมได้รับการสรรค์สร้างจากวัสดุที่มีอยู่รอบ ๆ ตัวเอง นำมาประดิษฐ์คิดค้นดัดแปลง เกิดลวดลายที่เรียกว่า ศิลปะผ้าทอที่มีลวดลายสืบต่อ ๆ กันมา จนเรียกได้ว่า เส้นทางประวัติศาสตร์บนผ้าไหม

ผ้าไหมทอเกิดจากการนำเส้นใย จากแหล่งผลิตผสมกับเทคนิคการทอ ชนิดผ้าไหมทอ สุรินทร์พอสรุปได้ดังนี้คือ

ระยะที่ 1 ผ้าไหมทอช่วงยุคก่อนประวัติศาสตร์ แถบสุรินทร์เป็นถิ่นอารยธรรมของอาณาจักรเจนละบก มีหลักฐานของผ้าที่ใช้สวมใต้อปรากฏอยู่ในรูปของเทพประจำปราสาท เช่น ผ้าทอของเทพอัปสรที่ปราสาทศีขรภูมิ อันเป็นเครื่องแต่งกายของชนชั้นสูง มีลวดลายของศิลปะการแสดงเอกลักษณ์ที่เป็นชนชั้นสูง มีการนำเทคโนโลยีนำมาใช้เพื่อสร้างผ้า ปรากฏในงานของ สรเชต วรรคตวิชัย (2528 : 24-45) เรื่องเครื่องแต่งกายของชาวอีสานใต้

เมืองแถบนี้คงจะอยู่ภายใต้อิทธิพลของเขมร (ขอม) เพราะปรากฏชื่อเมืองร่วมสมัยอาณาจักรเขมร คือ เมืองดงทอผ้าไหม เมืองสมัยก่อนกรุงสุโขทัยของเขมร คือ เมืองดง (ประโคนชัย) มีปราสาทตั้งอยู่เมืองที่มีเส้นทางลงสู่เขมร เป็นที่ตั้งของราชวงศ์มหิธรปุระที่ปกครองแถบอีสานใต้ จิตร ภูมิศักดิ์ ได้กล่าวถึงการขยายอิทธิพลของไทยไปสู่เขมรในเรื่องการทอผ้าเพราะชาวมหิธรปุระ ได้สร้างกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ปกครองเขมร คือ พระเจ้าชัยวรมันที่ 6 และพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แถบสุรินทร์คงเป็นเมืองที่ได้รับอิทธิพลของการทอผ้า ที่ปรากฏมีลวดลายบนผ้าทอที่สืบต่อเรื่อย ๆ มา

ระยะที่ 2 ชาวเมืองสุรินทร์คงใช้ศิลปะและเทคโนโลยีผ้าไหมคงมีการรับทอดต่อ ๆ มา คงจะมีการทอผ้าไหมอย่างง่ายดังที่ปรากฏบนผ้าพื้นเมืองสุรินทร์ เพราะชุมชนที่อยู่รอบ ๆ ปราสาทอยู่ในเขตอิทธิพลของเขมรและของไทยจนกระทั่งสมัยอยุธยาได้มีกลุ่มกองทัพอยุธยาไปโจมตีเมืองพระนคร อันเป็นเมืองหลวงของเขมรแถบสุรินทร์อยู่ระหว่างอิทธิพลของไทยและเขมรทางทิศเหนือของเทือกเขาพนมดงรัก เป็นอิทธิพลของลาวเพราะมีการแบ่งเส้นพรมแดนโดยอาศัยคั่นขางสามคั่นจุดเทือกเขาเพชรบูรณ์ เป็นเขตไทย ส่วนทางบริเวณตอนใต้ เป็นอิทธิพลของเขมร มาจดเมืองนครราชสีมา จนกระทั่งสมัยพระรามาธิบดีที่ 2 เมืองแถบพนมรุ้งเจ้าเมืองมีการแข็งข้ออยุธยาจะยกกองทัพมาแต่เจ้าเมืองไปอ่อนน้อมก่อน แถบเมืองสุรินทร์คงเป็นเมืองหน้าด่านของ

เขมร (ขอม) หรือของเมืองพิมาย เมืองพิมายอยู่ไม่ไกลจากเมืองพนมรุ้ง คือ เมืองตลุง (ประโคนชัย) บุรีรัมย์ปัจจุบัน

เมืองแถบนี้มีการสวมใส่เสื้อผ้าไหมคล้ายเขมร คือ เมืองโคราชที่มีการนุ่งโจงกระเบน อันเป็นวัฒนธรรมของเขมรสมัยโบราณ

ในสมัยอยุธยาเป็นช่วงที่ราชสำนักไทยเริ่มมีการยกทัพไปตีเขมรได้กวาดต้อนชุมชนชาวเขมรพวกข้าราชการมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณกรุงศรีอยุธยา แถบในราชสำนักมีการนำขนบประเพณีของเขมรมาประยุกต์ใช้เพื่อสร้างไทยแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา จนกระทั่งสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชอันเป็นช่วงที่กรุงศรีอยุธยาเริ่มมีการค้ากับต่างประเทศที่รุ่งเรืองในสมัยอยุธยาตอนกลาง

การใช้ผ้าไหมเริ่มปรากฏผ้าไหมจากราชสำนักเขมร จีน เข้ามาสู่อาณาจักรเพราะมีการค้าขายตลอดจนผ้าจากเปอร์เซีย อันเป็นที่มาของผ้ายกมาสู่ราชสำนัก ประจวบกับเขมร ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย อินเดียรับอิทธิพลจากเปอร์เซีย เกิดการสร้างผ้าไหมที่สืบสานต่อกันได้จนเป็นการถ่ายทอดเข้าด้วยกันในเรื่องการใช้ผ้าไหมได้เป็นอย่างดี

ระยะที่ 3 สมัยอยุธยาตอนปลาย ได้เริ่มมีกลุ่มชนที่เคยอาศัยอยู่แถบเทือกเขาพนมดงรัก ได้มาตั้งบ้านเมืองที่สุรินทร์ (บ้านท่าสว่าง) โดยมีราชสำนัก มีนโยบายกวาดต้อนชาวเขมรมาตั้งหลักแหล่งแถบสุรินทร์ รวมทั้งบ้านท่าสว่าง เมื่อสุรินทร์ได้ยกฐานะจากบ้านมาเป็นเมืองราวปี พ.ศ.2329 ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 1 สุรินทร์ยกฐานะจากบ้านอุปถัมภ์ อันเป็นคู่ค้าทหารร้างก่อนชาวทวายจะอพยพมาจากบ้านเมืองที่ มาตั้งบ้านเรือนบริเวณบ้านท่าสว่างเริ่มเป็นเส้นทางโบราณก่อนมีทางรถไฟเพราะอยู่ระหว่างเมืองสุรินทร์ไปสู่ลำน้ำมูล เพราะการเดินทางสมัยก่อนมีทางเดินไป ก่อนปี พ.ศ.2469 ทางรถไฟมาถึงเมืองสุรินทร์ บ้านท่าสว่างมีการสอนภาษาเขมร ภาษาเขมรประเทศเขมร ช่วงนี้บ้านท่าสว่างขึ้นตรงต่อบ้านเพ็ชราม คอยอำนวยความสะดวกให้ข้าราชการเดินทางจากกรุงเทพฯ ขึ้นช่องจอมมาสู่สุรินทร์ สู่บ้านท่าสว่าง บ้านเพ็ชรามไปสู่ลำน้ำมูล บริเวณเมืองท่าคูมเดินทางสู่อุบลฯ ต่อไป บ้านท่าสว่างสมัยก่อนมีการทอผ้า โดยเฉพาะการทอผ้าปุม (ผ้ายก) อันเป็นเอกลักษณ์ของเขมรมีอยู่ในบ้านท่าสว่าง

ผ้าบ้านท่าสว่างได้เชื่อมโยงกับผ้าไทยที่ใช้แรงงานในครอบครัว ใช้เครื่องมือที่ผลิตขึ้นมาใช้จากธรรมชาติแถบใกล้บ้านท่าสว่าง และบ้านเขวาสินรินทร์มีลูกหลานเจ้าเมืองไปตั้งถิ่นฐานจากงานของ อารีย์ ทองแก้ว ศึกษาปะเก้อมเมืองสุรินทร์ พบว่าการตีปะเก้อมเพื่อใส่ร่วมกับผ้า จนมีคำกล่าวที่ว่า “นุ่งผ้าไหมใส่ปะเก้อม” จึงจะนับว่ามีระดับ เพราะผ้าที่ใส่จะบ่งบอกฐานะ ความมั่นคง ความภูมิฐาน โดยมีประเพณีเป็นตัวกำหนดว่าประเพณีใดควรจะสวมใส่ผ้าใด เพราะชาวเขมรเคร่งจารีตสืบต่อกันเพื่อจัดสถานะภาพทางสังคมการอยู่ร่วมกัน

การประดับเครื่องแต่งกายจะแบ่งประเภทและชนิดของผ้าในการสวมใส่ว่าเป็นของหญิงหรือของชาย ลวดลายเริ่มพัฒนาการจากที่สืบต่อ ๆ มา เริ่มมีการประดิษฐ์ลวดลายผ้าเพื่อการแสดงความเป็นเอกลักษณ์ ตัวคนสุรินทร์มากขึ้นจนกระทั่งมีการทอผ้ายกทองโบราณ

ผ้าสุรินทร์เริ่มออกสู่ภายนอกจากบริเวณเขตทุ่งกรุงเทพฯ เกิดจากการไปศึกษาของลูกหลาน ผู้ใหญ่ ข้าราชการนำผ้าสุรินทร์ เริ่มมีการนำสีย้อมผ้าจากเยอรมันมาจำหน่าย การซื้อขายสารเคมี เดิมลวดลายตามแบบนิยม เริ่มมีการทอผ้าพื้นเมืองเป็นผ้าสีล้วน เพื่อการตัดเย็บในการไปทำงานของข้าราชการ ศิลปะลวดลายเริ่มมีการปรับปรุงเพราะมีการนำความรู้ทางศิลปะมาประยุกต์สู่การทำผ้า เกิดผ้าแบบต่าง ๆ แต่ยังคงเน้นความเป็นสุรินทร์ คือการนิยมใช้ไหมน้อยและไหมสีทองหรือไหมทองเป็นเส้นทอผ้าไหม

รัฐบาลเริ่มเห็นความสำคัญ สุรินทร์เริ่มต่อมามีก่อตั้งโรงเรียนเล็กลงไหมที่บุรีรัมย์ รัตนบุรี มีการเกณฑ์ชาวบ้านไปเรียนทอผ้า การย้อมสีไหมจากชาวญี่ปุ่น มาตั้งโรงงาน เพื่อเป็นแหล่งผลิตแถบภาคอีสาน ต่อมาเมืองสุรินทร์มีสถาบันการศึกษาได้จัดให้มีการเรียนการสอนที่โรงเรียนเกษตรกรรมสุรินทร์ (สถาบันราชมงคลสุรินทร์) เมื่อทางรถไฟมาสุรินทร์ สีเคมีเริ่มเข้ามาสู่การ ทอผ้า ชาวสุรินทร์เริ่มมีการใช้สารเคมีในการย้อมผ้า สุรินทร์เริ่มมีการใช้สิ่งประเภทควบคุมกันจนกระทั่งบ้านท่าสว่างมีการไปเรียนการทอผ้าปุม อันเป็นผ้าเขมรโบราณแถบเมืองกัมปงฉาง ประเทศเขมร นำมาสู่การสร้างโรงทอผ้าชื่อ “จันทร์โสมมา” อันเป็นลายผ้าบรรพบุรุษของเขมรมีพ้องกำเนิดมาจากนางนาคหรือโสมมานั่นเอง ผ้าปุมเป็นผ้าชั้นสูงของเขมรอันเป็นจารีตประเพณีโบราณในราชสำนักอยุธยา เมื่อนำมาพัฒนาผ้าทอ บ้านท่าสว่างสุรินทร์ อันมีอิทธิพลเขมรดั้งเดิมปะปนอยู่จึงได้โดดเด่นไปกับสายไหม การทอจึงได้มีชื่อว่า “ผ้ายกทองโบราณ”

ผ้ายกทองที่ชาวบ้านนิยมเรียกก็คือ ผ้า 1,500 ตะกอบ ทำสว่างที่กำลังจะสูญหายได้กลับมาอีกครั้ง เพราะผ้ายกหรือผ้าปุมมีลักษณะการทอ เพื่อทำผ้าสุรินทร์ที่ใช้ในราชสำนักจากกรุงศรีอยุธยาถึงกรุงรัตนโกสินทร์ จนกระทั่งได้มีการมาผลิตที่สุรินทร์ โดยอาศัยเทคโนโลยีผ้า ที่ทอผ้าสุรินทร์ที่ประดิษฐ์ผ้าทออยู่ต่อเนื่องและยาวนานจากประวัติศาสตร์ กลุ่มชนที่มีความเชื่อมโยงกันตั้งสมประสงค์ ใช้จิตวิญญาณในการถักทอ เพื่อทางราชสำนักนำไปสวมใส่

ผ้า 1,500 ตะกอบ ทำสว่างนั้นจะทอผ้าไหมอย่างผ้าเขมร ทั้งลวดลายและสีล้วน เป็นผ้าเฉพาะถิ่นที่มีชื่อเสียง โดยเฉพาะผ้าโกลอันเป็นผ้าไหมมัดหมี่พื้นเมืองสุรินทร์ ผสมกับลวดลายการทอยกดอก และลวดลายเพิ่มเติมมากขึ้น ประดิษฐ์โดยชาวบ้านท่าสว่าง ในสถานะสถาบันการศึกษาท้องถิ่นควรมีการศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของการทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง
2. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางศิลปะและเทคโนโลยีผ้า ตั้งแต่ พ.ศ.2302 – ปัจจุบัน
3. เพื่อศึกษาแนวทางการคงอยู่ของผ้าไหมบ้านท่าสว่าง

ขอบเขตของการวิจัย

บ้านท่าสว่าง หมู่ 1 ตำบลท่าสว่าง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ และมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาเส้นทางประวัติศาสตร์ผ้าไหมบ้านท่าสว่างจากอดีตถึงปัจจุบัน จากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ในบ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง จังหวัดสุรินทร์ โดยวิธีการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ระเบียบวิธีการศึกษาวิจัย

1.1 การวิจัยนี้เป็นการใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในลักษณะของสหวิทยาการ (Interdisciplinary Approach)

1.2 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในภาคสนาม ประกอบด้วย

- 1.2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม
- 1.2.2 การสัมภาษณ์ระดับลึก
- 1.2.3 การสนทนากลุ่ม
- 1.2.4 การศึกษาประวัติชีวิต

1.3 การวิเคราะห์หลังงานภาคสนาม

คณะผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดมาทำการวิเคราะห์ตามประเด็นของโจทย์

2. การเลือกกรณีศึกษา

2.1 การเลือกพื้นที่วิจัย ได้แก่ ชุมชนหมู่ที่ 1 บ้านท่าสว่าง ตำบลท่าสว่าง จังหวัดสุรินทร์

2.2 ประชากรในการศึกษา ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านผ้าบ้านท่าสว่าง อาทิ วิธธรรม ตระกูลเงินไทย เลอสรร ตระกูลเงินไทย

3. การศึกษาก่อนลงภาคสนาม

3.1 กระบวนการทำความเข้าใจเกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ

3.2 การอ่านและค้นคว้า ตรวจสอบวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

3.3 การเตรียมด้านพื้นที่ ได้แก่ การศึกษาด้านภูมิศาสตร์ ลักษณะทางกายภาพ

สิ่งแวดล้อม

4. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การศึกษานี้ได้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลทั้งโดยการสัมภาษณ์ระดับลึก (In-depth Interview) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การศึกษาประวัติชีวิต (Life History) และการเข้าร่วมกิจกรรมผสมผสานกัน

5. การเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม

บ้านท่าสว่าง หมู่ที่ 1 อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

6. การตรวจสอบข้อมูล

นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมจากภาคสนามมาตรวจสอบความถูกต้อง และแยกบันทึกภาคสนาม (Field Note)

7. การวิเคราะห์และแปลผลข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยนี้ประกอบด้วย 2 วิธีหลัก ได้แก่

7.1 การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) เป็นการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงบรรยาย

7.2 การวิเคราะห์เชิงวัฒนธรรม (Cultural Analysis) เป็นการวิเคราะห์การ

เปลี่ยนแปลงการทอผ้าและเทคโนโลยีทางสังคม-วัฒนธรรม

8. การนำเสนอผลงานวิจัย

ใช้วิธีพรรณนาการ โดยแยกผลงานวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้ออกตามสภาพภูมิศาสตร์

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. สายใยของชุมชนผ้าเอเปค

2. สร้างความเข้มแข็งของวัฒนธรรมผ้าไทย – เขมร อย่างยั่งยืน

บทที่ 2

สภาพทางธรรมชาติบริเวณบ้านท่าสว่าง

ประวัติความเป็นมาของชาวบ้านสำโหมยกทองโบราณ บ้านท่าสว่าง เมืองสุรินทร์

เมืองสุรินทร์เริ่มมีการเรียกขานว่า จังหวัดสุรินทร์แบ่งช่วงได้ 3 ช่วงสมัยสมัยคั่นก่อนปี พ.ศ.2302

สมัยนี้การเริ่มต้นมักมีการศึกษาว่าบริเวณแถบเมืองสุรินทร์ เป็นถิ่นเดิมของอาณาจักรเจนละบก เพราะช่วงดังกล่าวแถบเมืองเขมรได้แบ่งอาณาเขตออกเป็น 2 ส่วน คือ เหนือเทือกเขาพนมดงรัก เรียกว่า “เจนละบก” อันมีเมืองหลวงตั้งอยู่แถบเมืองจำปาศักดิ์ ประเทศลาว ส่วนบริเวณประเทศเขมรเรียกว่า “เจนละน้ำ”

จากเอกสารประวัติศาสตร์ท้องถิ่น สุทัศน์ กองทรัพย์ (พ.ศ.2536) นักวิชาการท้องถิ่นได้สรุปการศึกษาแลเช่น พงศาวดารมณฑลอีสาน 2506 กล่าวว่า การตั้งเมืองสุรินทร์ มีชาวไทพื้นเมืองกลุ่มหนึ่งเรียกตัวเองว่า “กวย” หรือ “กวย” อพยพมาจากเมืองอัตตปือแสนปาง ในแคว้นจำปาศักดิ์ข้ามลำแม่น้ำโขง เมื่อประมาณ พ.ศ.2200 แล้วแยกย้ายกันเป็นกลุ่ม ๆ ตั้งถิ่นฐานอยู่ในที่ต่าง ๆ มีหัวหน้าควบคุมมาและตั้งถิ่นฐานดังนี้ คือ

พวกที่ 1 ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านเมืองที (บ้านเมืองที ตำบลเมืองที อำเภอเมืองสุรินทร์ ในปัจจุบัน) หัวหน้าชื่อเชียงปุม

พวกที่ 2 ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านโคกเมืองเตา หรือบ้านกุดหวาย (อำเภอรัตนบุรี ในปัจจุบัน) หัวหน้าชื่อเชียงสี หรือตากะอาม

พวกที่ 3 ตั้งถิ่นฐานอยู่บ้านโคกลำควน (เขตอำเภอชุมขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษในปัจจุบัน) หัวหน้าชื่อ ตากะจะ และเชียงขัน

พวกที่ 4 ตั้งถิ่นฐานอยู่บ้านเมืองถึง (เขตอำเภอจอมพระในปัจจุบัน) หัวหน้าชื่อเชียงสง

พวกที่ 5 ตั้งถิ่นฐานอยู่บ้านอั้งจะปะนึ่ง หรือบ้านโคกอั้งจะ หรือโคกคองยาง (เขตอำเภอสังขะในปัจจุบัน) หัวหน้าชื่อเชียงมะ

พวกที่ 6 ตั้งถิ่นฐานอยู่ที่บ้านกุดปะไท (บ้านจารพัต อำเภอศีขรภูมิ ในปัจจุบัน) หัวหน้าชื่อ เชียงไชย

พวกกวย ที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในที่ต่าง ๆ ดังกล่าวต่อมาได้รับยศถาบรรดาศักดิ์ เป็นที่รู้จักของทางราชการในเมืองหลวง มีสาเหตุมาจากความดีความชอบจากเหตุการณ์ในปี พ.ศ.2301 สมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยอมรินทร์ (เจ้าฟ้าเอกทัศน์ กรมขุนอนุรักษ์มนตรี) แห่งกรุงศรีอยุธยา ช้างเผือกแตกโรงหนีออกจากกรุงมาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เข้าสู่เขตพิมาย สมเด็จพระ

เจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ขุนนางสองพี่น้องกับไพร่พลรวม 30 คน ออกติดตามช้างเผือกมาทางแขวงเมืองพิมาย ได้สืบตามร่องรอยของช้างจากชาวพิมาย ซึ่งเป็นผู้ชำนาญภูมิประเทศในแถบนั้นก็ได้รับคำแนะนำให้สืบตามพวกกวย หมอช้างอยู่ริมเขาคงใหญ่เชิงเขาพนมดงรัก เมื่อได้รับคำแนะนำจากชาวเมืองพิมายว่าช้างหนีไปทางไหนแล้ว ขุนนางสองพี่น้องพร้อมด้วยไพร่พลออกติดตามลำแม่น้ำมูล มาพบเชิงสี หรือตากะอาม หัวหน้าบ้านกุดหวาย เชิงสีได้พาขุนนางสองพี่น้องไปพบหัวหน้าหมู่บ้านอื่น ๆ เพื่อจะได้ช่วยกันติดตามช้างเผือกต่อไป โดยไปหาเชียงปุมที่บ้านเมืองที เชียงปุมได้ร่วมสมทบกับขุนนางสองพี่น้องพากันไปหาเชียงไซที่บ้านกุดปะไท (บ้านจารพัต) ไปหาเชียงขันที่บ้านโคกลำควน ไปหาเชียงมะที่บ้านอั้งจะปะนึ่ง จึงทราบข่าวจากเชียงมะว่า ได้พบช้างเผือกเชือกหนึ่งมีเครื่องประดับที่งา พาบริวารซึ่งเป็นช้างป่ามาเล่นน้ำที่หนองโฆกหรือหนองบัว เชียงมะก็พาขุนนางสองพี่น้อง และพวกไปยังหนองโฆก พากันขึ้นต้นไม้ที่ริมหนองโฆก เพื่อดูช้างโฆกนั้น ครั้นเวลาบ่าย ช้างโฆกนั้นก็ออกจากป่ามาเล่นน้ำตามเคย ปรากฏว่าช้างเผือกที่หายไปนั้นอยู่กลางฝูงพากันลงเล่นน้ำที่หนองโฆก ขุนนางสองพี่น้องจึงเอาก้อนอิฐแปดก้อนที่นำมาจากบ้านเมืองที ขึ้นเสกเวทมนตร์ตามพิธีกรรมตามพิธีกรรมคชศาสตร์อริยฐานแล้วไปไปยังโฆกช้างทั้งแปดทิศ ฝ่ายช้างป่าก็แตกตื่นหนีเข้าป่าหมด คงเหลือแต่ช้างเผือกเพียงเชือกเดียว ขุนนางสองพี่น้องก็ลงจากต้นไม้พากันขึ้นที่หลังช้างโดยง่าย เมื่อจับช้างได้แล้วขุนนางทั้งสองและบริวารพากันเดินทางกลับ หัวหน้าหมู่บ้านทั้งหลายที่มาช่วยเหลือในการติดตามช้างก็ได้อำนวยความสะดวกในการควบคุมช้างเผือกมาส่งยังกรุงศรีอยุธยาด้วย

จากความคิดความชอบนี้เอง เมื่อมาถึงพระนครแล้ว ขุนนางทั้งสองจึงได้นำบรรดาหัวหน้าหมู่บ้านทั้งหลายเข้าเฝ้าสมเด็จพระที่นั่งสุริยอมรินทร์ และกราบบังคมทูลพฤติการณ์ทั้งหมดให้ทรงทราบพร้อมทั้งเสนอความคิดความชอบ ที่ได้ช่วยในการจับช้างเผือก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงดำริว่า ป่าดงชายพระราชอาณาเขตทางด้านนั้นมีคนเข้ามาอาศัยอยู่แล้ว และจะมีจำนวนมากขึ้นในภายภาคหน้า สมควรที่ชุมชนเหล่านั้นจะได้เข้าเขตสังกัดการปกครอง ดังนั้นจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้หัวหน้าหมู่บ้านมีฐานันดรศักดิ์ทุกคนคือ

ตากะจะ	เป็น	หลวงแก้วสุวรรณ
เชียงขันธ	เป็น	หลวงปราบ
เชียงมะ	เป็น	หลวงเพชร
เชียงปุม	เป็น	หลวงสุรินทร์ภักดี
เชิงสี	เป็น	หลวงศรีนครเตา

ให้เป็นผู้ควบคุมเขมรช่วยป่าดง ในเขตบ้านตำบลที่ตนตั้งอยู่ ขึ้นตรงต่อเมืองพิมาย ฝ่ายเมืองพิมายก็เห็นว่าบ้านเมืองซึ่งหลวงสุรินทร์ภักดี เป็นนายกของอยู่นั้นเป็นบ้านน้อยจึงได้ขอพระราชทานอพยพคนมาอยู่ที่บ้านคูประทายสมันต์ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2329 คือที่ตั้งเมืองสุรินทร์ในปัจจุบัน

ภายหลังพวกนายกองทั้ง 4 คน ได้นำช้าง ม้า แก่นสน ปีกนก นอแรด งาช้าง ขี้ผึ้ง เป็นส่วยสิ่งของไปส่ง ณ กรุงศรีอยุธยาจึงโปรดเกล้าฯ ให้มีบรรดาศักดิ์สูงขึ้น ยกฐานะหมู่บ้านเป็นเมืองคือ

1. หลวงสุรินทร์ภักดี (เชียงปุม) เป็นพระสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวาง เป็นเจ้าเมืองตั้งบ้านอุปะทายสมันต์ สันนิษฐานว่าเป็นพวกเขมรที่อพยพมาจากเมืองประทายสมันต์ (ปันเตียนมา) ซึ่งเป็นเมืองโบราณในประเทศเขมร มาอาศัยอยู่เป็นหมู่บ้าน จึงเรียกบ้านประทายสมันต์ ต่อมาภายหลังจึงเปลี่ยนชื่อเป็นเมืองสุรินทร์ตามชื่อของเจ้าเมืองอันเป็นประเพณีราชนิยมในสมัยนั้นที่นิยมนำเอาชื่อเจ้าเมืองมาตั้งเป็นชื่อเมืองนั้น ๆ

2. หลวงศรีนครเตา (เชียงสี) เป็นพระศรีนครเตาดำแหน่งเจ้าเมือง ยกบ้านกุดหวาย หรือบ้านเตาเป็น เมืองรัตนบุรี

3. หลวงเพชร (เชียงมะ) เป็นพระยาสังฆะบุรีนครอจจะปะเน็ง เป็นเจ้าเมืองยกบ้านโคกอจจะปะเน็งเป็นเมืองสังฆะ

4. หลวงแก้วสุวรรณ (ตากะจะ) เป็นพระยาไกรภักดีศรีนครลำดวน เป็นเจ้าเมืองยกบ้านปราสาทสี่เหลี่ยม โคนลำดวนใหญ่ เป็นเมืองขุขันธ์

ในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึงสมัยรัชกาลที่ 3 รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมการตั้งเมืองแถบภาคอีสานเพราะต้องการช่วยสาอากรตลอดจนพลไพร่ อันเป็นกำลังสำคัญในสมัยโบราณ

เมืองสุรินทร์ช่วงสมัยเจ้าเมืองสุรินทร์คนที่ 2 ได้มีธิดาของเจ้าเมืองเขมร นางคาม มาตไว อพยพเข้ามาแต่งงานกับลูกเจ้าเมืองสุรินทร์ ต่อมาได้เป็นเจ้าเมืองสุรินทร์คนที่ 2 สิงห์ ไชโยจรรย์ นักวิชาการท้องถิ่น กล่าวเสริมว่า นางคาม มาตไว ได้พาสมาครพรรคพวกมาตั้งบ้านเรือน อยู่แถบวัดจุมพลสุทธาวาส อันเป็นที่นาของเจ้าเมืองในสมัยโบราณ เมื่อชาวเขมรทราบข่าวได้พากันอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนเป็นจำนวนมาก โดยมาอาศัยอยู่แถบเมืองสังฆะ เมืองสุรินทร์ และเมืองบุรีรัมย์ (เดิมเรียกว่าเมืองแปะ) จากการที่รัฐบาลมีนโยบายให้เมืองสุรินทร์มีหน้าที่คอยชักจูงนำชาวเขมรมาตั้งบ้านแปลงเมืองได้เป็นจำนวนมากทำให้เจ้าเมืองสุรินทร์ได้รับบรรดาศักดิ์เป็น “พระยาสุรินทร์” ตำแหน่งเมืองชั้นเอกเมืองเดียวกันในเขตอีสานใต้

ชาวเขมรได้มาอาศัยอยู่บริเวณตัวเมืองเช่นแถบบ้านหมอกวน บ้านโคกไข บ้านโพธิ์ร้าง (เขตเทศบาล) บ้านทวง (ตำบลนอกเมือง) บ้านเขวาสินรินทร์ บ้านเจนิย อำเภอเมือง เป็นต้น

เมื่อมีการจัดรูปแบบการปกครอง แบบมณฑลเทศาภิบาลเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ.2434 เมืองสุรินทร์ได้ถูกแยกเป็นมณฑลส่วนย่อยของมณฑลอีสาน มีศูนย์กลางอยู่ที่ขุขันธ์ ต่อมาเปลี่ยนเป็นมณฑลสุรินทร์ มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองสุรินทร์

ชาวเขมรที่มาตั้งบ้านเรือนแถบบ้านเขวา บ้านเจนิยง บ้านโคกเก่าต่อมาได้อพยพโยกย้ายเพราะการทำมาหากินมาตั้งบ้านเรือนใหม่ คือ บ้านท่าสว่าง ชุมชนไทยเขมรในปัจจุบัน

ประวัติหมู่บ้านท่าสว่าง

อาจารย์สินชัย โสวภาค อาจารย์โรงเรียนท่าสว่างวิทยาคม กล่าวว่า เมื่อประมาณ พ.ศ.2405 ชาวบ้านระเกา (ต้นสมุนไพรมะขามที่ชาวบ้านนิยมนำมาผัดกับเนื้อหมู ไก่ หรือ วัว) ชาดที่ทำมาหากิน จึงได้อพยพมาบุกเบิกกลางพง บริเวณบ้านโคกเตี้ยะ ริมหนองเตี้ยะ (เตี้ยะ เป็นชื่อต้นไม้ชนิดหนึ่ง ชาวไทยเรียกว่าไม้พันชาติ จัดอยู่ในตระกูลไม้เนื้อแข็งมีอยู่บริเวณป่าเบญจพรรณในแถบภาคอีสาน) เมื่อบุกเบิกแล้วก็ปลูกกระท่อมอยู่ ณ บริเวณดังกล่าว ไม่ยอมกลับบ้านระเกา โดยมี 2 ครอบครัว คือ ครอบครัวของตาปริง ยายศรี เสนาะวาที และตาเมา ยายยู กกรรมย์ เวลาผ่านไปได้ประมาณหนึ่งปี ต่อมาชาวบ้านโคกยางเกิดปัญหา เนื่องจากหลวงตามาก (เจ้าอาวาสวัดโคกยาง) โคนทบบสิง (ชาวบ้านเชื่อว่าทบบมาจากผู้ที่เรียนไสยศาสตร์แล้วไม่สามารถปฏิบัติตามกฎ ทำให้เกิดทบบออกจากตัวเองไปเข้าสิงผู้อื่น) ถ้าเข้าสิงใครคนนั้นต้องตาย ไม่มีวิธีการรักษา ชาวบ้านโคกยางอีกจำนวนหนึ่งเกิดความกลัวจึงได้อพยพหนีข้ามห้วยตะพนมาตั้งครอบครัว และได้ตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณหนองเตี้ยะ ประกอบด้วย ตาแปน แสงทับทิม ตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้ ๆ หนองกระโดน ตาเปรียง โสรกนิษฐ์ ตั้งบ้านเรือนอยู่ทางทิศตะวันออกของหนองเตี้ยะ ตาโอน โสรกนิษฐ์ ตั้งบ้านอยู่ทางทิศใต้ของหนองเตี้ยะ และตาทอง ผงจดี ตั้งบ้านอยู่ระหว่างหนองเตี้ยะกับห้วยตะพน ในช่วงเวลาดังกล่าวทำให้มีชาวบ้านอพยพมาจากบ้านระเกาเข้ามาขึ้นด้วย เช่น ตายัง วรรณธรรม ในปี พ.ศ.2407 นั้นได้มีอีกหลายตระกูลที่ได้อพยพมาในช่วงนี้ หลังจากนั้นประมาณสามสิบปี ผู้คนเริ่มอพยพมาตั้งบ้านเรือนกันมากขึ้นจนกลายเป็นชุมชนขึ้นมา อีกสิบเอ็ดปีต่อมาจึงได้มีการตั้งตำบลตะพานลาวขึ้นมาซึ่งแยกออกมาจากตำบลแกใหญ่ โดยมีกำนันคนแรกคือ กำนันตาก สุภาสัย นายเปียง โสรกนิษฐ์ เป็นผู้ใหญ่บ้านเตี้ยะได้ และนายยัง วรรณธรรม เป็นผู้ใหญ่บ้านเตี้ยะเหนือ

ช่วงที่ 2 บ้านท่าสว่าง เริ่มมีการเปลี่ยนช่วงปี พ.ศ.2469 – 2545

เมื่อทางรถไฟได้ขยายจากเมืองนครราชสีมาจนกระทั่ง มาถึงเมืองลำชี (สถานีรถไฟลำชี) อันเป็นสถานีที่เปิดบริการให้น้ำให้พื้นแก้งบวรรถไฟ และยังมี การตัดไม้ป่าแถบป่าบ้านท่าสว่างอีกด้วย อันเป็นเหตุให้มีชาวบ้านอพยพครอบครัวเข้ามาตั้งบ้านเรือนอย่างหนาแน่น เพราะบริเวณดังกล่าวเป็นเขตป่าสงวนที่มีสภาพป่าอุดมสมบูรณ์มีแนวรอบของป่าที่ขึ้นตามลำน้ำชี ลำน้ำชี เป็นแหล่งต้นน้ำที่มี ถิ่นกำเนิดแถบเทือกเขาพนมดงรัก ไหลผ่านอำเภอปราสาท อำเภอเมือง

บริเวณตำบลท่าสว่าง อำเภอท่าตูม ไปบรรจบกับแม่น้ำมูลที่เรียกว่า “วังทะลุ” หรือ บริเวณป่าทอแสง ต่อมาประมาณ ปี พ.ศ.2479 ทางราชการได้สั่งให้ยุบรวมบ้านตรีชะเหนือ และได้ให้เป็นหมู่บ้านเดียวกัน พ.ศ.2482 โรงเรียนบ้านท่าสว่างถูกสร้างขึ้นในวัดป่าสามัคคี หลวงพิชิตสุรินทร์ ซึ่งเป็นนายอำเภอขณะนั้น ได้มีคำสั่งให้เปลี่ยนชื่อ ตำบลตะพานลาว (เพราะช่วงเกิดกบฏเจ้าอนุวงศ์ พ.ศ.2369 - 2372) กองทัพเวียงจันทน์ได้สร้างสะพานข้ามลำน้ำชี และบ้านตรีชะเป็นตำบลท่าสว่าง พร้อมกันนั้นก็มีการเปลี่ยนชื่อบ้าน ตรีชะเป็นบ้านท่าสว่าง ในปี พ.ศ.2483 เมื่อปี พ.ศ.2494 เกิดภาวะฝนแล้งขึ้นในหมู่บ้านอีกสิบแปดปีต่อมา หมู่บ้านมีขนาดใหญ่มากไม่สามารถทำการดูแลได้ทั่วถึง จึงได้มีการแยกบ้านท่าสว่างออกเป็น 2 หมู่ คือ หมู่ที่ 1 หมู่ที่ 14 โดยบริเวณที่เคยเป็นบ้านตรีชะใต้ โลกมะกะ โลกสำโรง เป็นบ้านท่าสว่างหมู่ที่ 1 และหมู่ที่ 14 โดยบริเวณที่เคยเป็นบ้านตรีชะใต้ โลกมะกะ (โลกคั่นมะกอก) โลกสำโรง เป็นบ้านท่าสว่างหมู่ที่ 1 และบริเวณบ้านตรีชะเหนือเดิม (บ้านท่าสว่างส่วนเหนือรวมกับบ้านจะแกแสดง (บ้านหมาเป็นโรค) เป็นบ้านท่าสว่างหมู่ที่ 14 จนกระทั่งอีกหกปีต่อมาบ้านท่าสว่างเริ่มมีไฟฟ้าใช้เป็นการครั้งแรกประมาณปี พ.ศ.2520 มีการสร้างศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขึ้นในหมู่บ้าน

จนกระทั่งต่อมาอีกสิบปีต่อมา องค์การโทรศัพท์ได้ขยายเขตบริการเข้ามาติดตั้งตู้โทรศัพท์สาธารณะอันเนื่องมาจากความเจริญของหมู่บ้าน

เส้นทางรถไฟเปิดเส้นทางจากเมืองนครราชสีมามาสู่บ้านลำชี ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพความเป็นอยู่ อาจารย์วิลาส โภชิสาร ศึกษาเกี่ยวกับเส้นทางรถไฟกับการเปลี่ยนแปลงอีสานใต้ได้สรุป สถานีลำชี เป็นศูนย์รวมการขนส่งสินค้าป่า เช่น ไม้ แก่นสน และสินค้าพื้นบ้าน เช่น ผ้าไหม ข้าวพื้นบ้าน ตลอดจนมีการขนถ่ายสินค้าจากเมืองสู่ชุมชนรอบ ๆ สถานีลำชี บ้านท่าสว่างที่เริ่มต้นการเลี้ยงไหม ทอผ้าไหมจากการข้อมสิริธรรมชาติเริ่มหันมาซื้อ สีเคมีในตลาดเมืองสุรินทร์ ร้านกิดติ ดิคบริเวณน้ำพุอันเป็นที่ตั้งของโรงแรมธนชัยอันเป็นเขตเศรษฐกิจเมืองสุรินทร์ ร้านดังกล่าวได้มีการจัดจำหน่ายข้อมผ้าไหมที่เป็นสารเคมี โซดาไฟสำหรับฟอกไหมที่นำเข้ามาจากเมืองเยอรมัน โดยขนส่งมาทางรถไฟ

ระยะที่ 3 บ้านท่าสว่างได้มีการติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ๆ ที่เป็นชาวเขมรได้มาตั้งบ้านเรือนรอบ ๆ เมืองสุรินทร์ เช่น บ้านเขวาสินรินทร์เป็นชาวเขมรที่อพยพมาจากเมืองพนมเปญประเทศเขมร มีความสามารถในการตีปะเทียม สำหรับชาย ส่วนหญิงมีความชำนาญในการทอผ้าไหม โดยเฉพาะการทอผ้ายกทองโบราณ ส่วนบ้านเจนิยงมีความชำนาญในการทอผ้ามัดหมี่อันเป็นผ้าพื้นเมืองสุรินทร์ ความรู้ทั้ง 2 หมู่บ้าน กลายเป็นมรดกที่ตกทอดสืบต่อ ๆ มีตระกูลที่ตั้ง ๆ ในแถบ

บ้านเขาที่ทอผ้า เช่น ตระกูลมุลศาสตร์ อาจารย์ฮู มุลศาสตร์ ได้กล่าวว่า บ้านเขามีกาเรียน การสอนการทอผ้าพื้นเมืองสุรินทร์ (ผ้าสีล้วน) หรือทอผ้าขาวที่มีการขยักดอก เรียกว่า ผ้าหน้านาง ชาวบ้านเรียกว่าผ้ายกทอง แต่ทางราชสำนัก เรียกว่า ผ้าปุมที่ปรากฏในเอกสารโบราณที่ได้รับ อิทธิพลมาจากประเทศเปอร์เซีย สุรินทร์คงได้รับอิทธิพลจากเมืองเขมรเพราะมีอาณาเขตติดกับ เขมรตลอดจนโยกย้ายชาวเขมรมาตั้งถิ่นในแถบเมืองสุรินทร์จึงมีการทอผ้ายกทองโบราณเรื่อย ๆ มาจนกระทั่งในปี พ.ศ.2546 บ้านท่าสว่างได้รับการคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านทอผ้าไหมเพื่อคัดเลือก ให้กับผู้นำประเทศต่าง ๆ ที่เข้าร่วมประชุมเขตการค้าเอเชียและแปซิฟิก (เอเปค) ซึ่งประเทศไทย ได้รับเกียรติเป็นเจ้าภาพจัดประชุม

เหตุการณ์ที่สำคัญในบ้านท่าสว่างจากเอกสารการสรุปผลงานประจำปีขององค์การบริหารส่วนตำบลท่าสว่าง ประจำปี พ.ศ.2548 สรุปได้ดังนี้ คือ

- พ.ศ.2405 ชาวบ้านระเกาวัล ได้อพยพมาบุกเบิกปลูกยางพารา ป่าบริเวณหนองเดรีชะ
- พ.ศ.2406 ชาวบ้านโคกยาง ได้อพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนบริเวณหนองเดรีชะ
- พ.ศ.2437 เกิดชุมชนบ้านเดรีชะ
- พ.ศ.2476 เกิดโรคระบาดโรคหิวระบาดขึ้นในบริเวณวัดป่าสามัคคี
- พ.ศ.2479 มีการยุบรวมบ้านเดรีชะเหนือ กับบ้านเดรีชะใต้ เข้าเป็นหมู่บ้านเดียวกัน
- พ.ศ.2482 โรงเรียนบ้านท่าสว่างถูกสร้างขึ้นในบริเวณวัดสามัคคี
- พ.ศ.2483 มีการเปลี่ยนชื่อบ้านเดรีชะเป็นบ้านท่าสว่าง
- พ.ศ.2494 เกิดภาวะฝนแล้งขึ้นในหมู่บ้าน
- พ.ศ.2512 ได้มีการแยกเป็นบ้านท่าสว่างออกเป็น 2 หมู่ (หมู่ที่ 1 กับหมู่ที่ 14)
- พ.ศ.2518 บ้านท่าสว่างมีไฟฟ้าใช้ครั้งแรก
- พ.ศ.2520 ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กถูกสร้างขึ้นในหมู่บ้านท่าสว่างหมู่ที่ 1
- พ.ศ.2530 บ้านท่าสว่างหมู่ 1 มีตู้โทรศัพท์สาธารณะ
- พ.ศ.2546 บ้านท่าสว่างได้รับการคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านทอผ้าไหมเพื่อคัดเลือกให้กับผู้นำประเทศต่าง ๆ ที่เข้าประชุมเขตการค้าเอเชียแปซิฟิก (เอเปค)

ชาวบ้านท่าสว่างที่เคยทอผ้าจากผ้าพื้นเมืองสุรินทร์ เช่น ผ้าพื้น ผ้าลวดลายต่าง ๆ ผ้าสมอ ผ้าดอกแก้ว มีตระกูลในบ้านท่าสว่างสืบสานการทอผ้า เช่น ตระกูล ตระกูลเงินไทย ตระกูลสารกนิษฐ์ ตระกูลเสียงเสนาะ เป็นต้น การทอผ้าเริ่มมีชื่อเสียงตั้งแต่มีการตั้งโรงเรียน ผ้าไหมมีการเรียนการสอนที่โรงเรียนเกษตรกรรมสุรินทร์ ความโดดเด่นของผ้าไหมเริ่มแรกมีการ ใช้ไหมพื้นเมืองเป็นเส้นยืน ถักทอตัดเย็บสวมใส่จนกระทั่งมีเส้นทางรถไฟมาถึงเมืองสุรินทร์ พ.ศ.2469 ได้เริ่มมีการนำไหมเทโร (ไหมญี่ปุ่นนำมาเป็นเส้นยืน) แทนไหมพื้นเมือง

ประจวบกับตระกูลมุลศาสตร์ร่วมมือกับตระกูลอำเภอรอบ ๆ นอก เช่นตระกูลสืบวิสัย ตระกูลจรัญยานนท์ ได้มีการทอผ้าแบบฉบับชาวเมืองสุรินทร์ มีการสวมใส่หรือขายประติมากรรม เพื่อนำไปจำหน่ายยังเมืองหลวงเช่น นางปรุง จรัญยานนท์ ได้มีการตั้งโรงทอผ้า เพราะเจ้าเมืองสุรินทร์ (ตระกูลจรัญยานนท์) ได้รับนักแสดงจากส่วนกลางให้มาประจำอยู่บ้านเจ้าเมืองเพื่อแสดงการเล่นในโอกาสที่สำคัญของเจ้าเมือง เช่น วันฉลองวันขึ้นปีใหม่ อาจารย์อิศรา จรัญยานนท์ กล่าวว่า เจ้าเมืองสุรินทร์ได้ตั้งโรงละคร ผู้แสดงละครจะต้องแต่งตัวด้วยผ้ายกทอง หรือเรียกอีกอย่างว่า ผ้าหน้านาง ทำให้เมืองสุรินทร์มีการทอผ้า พอแบ่งออกได้ 3 ประเภท ใหญ่ ๆ คือ

1. ผ้าพื้นเมืองสุรินทร์
2. ผ้ายกทองโบราณ
3. ผ้ามัดหมี่ของสุรินทร์

ผ้าดังกล่าวได้มีการสืบต่อเรื่อย ๆ มาจนถึงปัจจุบัน ดังจะได้กล่าวต่อไป

ภูมิอากาศและสภาพฝน

บ้านท่าสว่างมีสภาพภูมิอากาศอยู่ในเขตร้อนชื้น เขตมรสุมหรือที่เรียกว่า เอเชียติค การผลิตที่อาศัย “น้ำ” เป็นพลังในการผลิต น้ำเกิดจากการนำมาของลมมรสุมจากมหาสมุทรอินเดีย และยังได้รับอิทธิพลลมพายุไต้ฝุ่นที่พัดเข้ามามีกำลังอ่อน เรียกว่า ลมมรสุมที่มีความเร็วไม่เกิน 35 กิโลเมตรต่อชั่วโมง

บ้านท่าสว่างมี 3 ฤดู คือ ฤดูร้อน ฤดูฝน และฤดูหนาว เช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในภาคอีสาน ฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม ถึงเดือนพฤษภาคม (ส่วนมากจะร้อนในช่วงปลายเดือนกุมภาพันธ์ เป็นต้นไปจนถึงเดือนพฤษภาคม) ฤดูฝนเริ่มประมาณช่วงกลางเดือนพฤษภาคม ถึงปลายเดือนกันยายน และฤดูหนาวในช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนมกราคม บางปีบ้านท่าสว่างประสบกับฝนทิ้งช่วงและฝนน้อยเกินไปเพราะฤดูกาลของประเทศไทย ฤดูฝนเหลือเพียงสองเดือนอันเนื่องมาจากภาวะโลกร้อนยิ่งขึ้น นำไปสู่การเพาะปลูกข้าวซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักของชาวบ้านท่าสว่างก่อให้เกิดผลผลิตน้อย

ป่าไม้

พื้นที่สภาพทั่ว ๆ ไป แถบเขตบ้านท่าสว่าง มีป่าอุดมสมบูรณ์ ปัจจุบันบ้านท่าสว่างตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนเสื่อมสภาพเพราะเมื่อมีทางรถไฟมาลงสถานีลำชี อันเป็นสถานีรถไฟที่จอดกระบวนรถเพื่อเดินทางไปสู่จังหวัดอุบลราชธานี และกรุงเทพมหานครต่อไป การหยุดพักของ

กระบวนการไฟฟ้าที่สถานีลำชีมีการขนไม้จากป่าแถบบริเวณรอบบ้านทำสว่างเพื่อนำไปเป็นเชื้อเพลิงในการเดินรถแทนการใช้ถ่านจนกระทั่งต่อมาได้มีการใช้หัวจักรเครื่องดีเซลแทนไม้ค้ำน้ำเกิดพลังไอน้ำเพื่อเป็นพลังงานขับเคลื่อนรถจักรไอน้ำปัจจุบัน พื้นที่ป่าได้กลับกลายเป็นป่าเสื่อมโทรมชาวบ้านนำมาเพาะปลูกผักสวนครัว จนกระทั่งปัจจุบันบ้านทำสว่าง และหมู่บ้านเป็นตำบลทำสว่างมีการส่งเสริมอาชีพปลูกผักสวนครัวเพื่อส่งตลาดเทศบาลเมืองสุรินทร์

การถือครองที่ดินและกรรมสิทธิ์

ที่ดินของหมู่บ้านเป็นที่ที่มีเอกสารสิทธิ์เป็นโฉนด ชาวบ้านทำสว่าง ส่วนใหญ่มีที่ทำกินและเป็นกรรมสิทธิ์ การทำมาหากินชาวบ้านทำสว่างยังคงมีการทำมาหากินแบบครอบครัวขยายอันเป็นรูปแบบการถือครองของชาวนาทั่ว ๆ ไปในภาคอีสาน

การถือครองที่ดิน อาจารย์ธองอาจ ไสวภาค กล่าวว่า ส่วนใหญ่ประชาชนจะถือครองที่นาคนละประมาณ 6 – 10 ไร่ จนถึง 11 – 20 ไร่ และ 21 – 30 ไร่ ที่นาส่วนมากยังไม่ค่อยมีการปล่อยมือหรือขาย มีเพียงบางส่วนแต่น้อยมาก

อาชีพและรายได้ของชาวบ้าน

ชาวบ้านทำสว่างปัจจุบันมีอาชีพ 2 อาชีพหรือเรียกว่า หนึ่งคนสองระบบ กล่าวคือโดยทั่วไปมีอาชีพหลัก คือ การปลูกเชิงเดี่ยว พืชที่นิยมปลูกคือ ข้าว โดยเฉพาะ ข้าวหอมมะลิ ส่วนอาชีพรองเดิมมีการอพยพไปกรุงเทพฯ เพื่อทำงานโรงงานทอผ้าของนายกรัฐมนตรีกัมมิช ชินวัตร เพราะชาวนาบ้านทำสว่างมีทุนเดิม คือ การทอผ้าไหมพื้นเมือง บางส่วนออกไปขายแรงงานนอกหมู่บ้าน อันเป็นอาชีพรองประกอบอาชีพช่วงว่าง ๆ จากฤดูทำนาหรือช่วงเกิดภาวะฝนแล้งทำนาไม่ได้

ตลาดและหนี้สิน

ชาวบ้านทำสว่างมีอาชีพเสริมคือ การนำพืชผักสวนครัว เช่น ใบกระเพรา แมงลักสาระแหน่ เป็นต้น โดยบรรทุกรถประจำทางช่วงประมาณยี่สิบสาม ยี่สิบสี่ นาฬิกาเพื่อนำไปขายยังตลาดเทศบาล เมื่อเวลาประมาณหกนาฬิกา เดินทางกลับโดยส่วนอาหารการกินแบ่งได้ 2 อย่าง กล่าวคือ ส่วนที่หนึ่งจากการหาอาหารการกินในท้องถิ่นอีกส่วนหนึ่งซื้อหาจากรถเร่หรือหมู่บ้านใกล้เคียง ตลอดจนร้านค้าในหมู่บ้าน สหกรณ์ร้านค้าที่ทางวัดสามัคคีก่อตั้งโดยอาศัยการร่วมมือของชาวบ้านเพื่อเศรษฐกิจพอเพียง “ชีวิตพอดี ชีวิตพอเพียง” ส่วนแหล่งเงินทุนแบ่งได้ 2 ส่วน ส่วน

ที่หนึ่งหยิบยืมจากญาติพี่น้องหรือนายทุนในหมู่บ้าน ส่วนที่สองอาศัยสถาบันแหล่งทุนของรัฐ เช่น ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และกองทุนหมู่บ้าน

การศึกษา

เดิมบ้านท่าสว่าง ขึ้นอยู่กับตำบลเพ็ชรามอันเป็นชุมชนชาวเขมรที่อพยพมาจากเขมรมาตั้งหลักแหล่ง เมื่อแรกเริ่มมีการจัดการเรียนการสอนภาษาเขมรเป็นเส้นทาง เจ้าหน้าที่จากกรุงเทพฯ ที่ขึ้นจากเขมรเข้าสู่ตามช่องเขาติดต่อกับไทยผ่านตำบลเพ็ชรามเพื่อไปลงเรือที่บ้านตุม (อำเภอท่าตูมในปัจจุบัน) เมื่อเดินทางไปสู่จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อมีการจัดรูปแบบการศึกษา แบบใหม่ ได้มีการยุบเลิก การสอนภาษาเขมรมาสู่ระบบการจัดการศึกษาตามรัฐบาล โรงเรียนบ้านท่าสว่าง สร้างขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ.2482 เป็นโรงเรียนที่ทำการเรียนการสอนระดับประถมศึกษา โดยสร้างขึ้นภายในบริเวณวัดสามัคคี ในสมัยหลวงพ่อบางเป็นเจ้าอาวาส จนกระทั่งประมาณปี พ.ศ.2520 มีการจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กขึ้นในหมู่บ้าน

ปัจจุบัน (พ.ศ.2548) โรงเรียนบ้านท่าสว่างมีนักเรียน 400 คน และมีครู 17 คน ชาวบ้านท่าสว่างส่วนใหญ่จบการศึกษาภาคบังคับ นักเรียนที่เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 มักจะไม่นิยมศึกษาต่อ การศึกษาระดับสูงมีค่อนข้างน้อย เพราะสภาพทางเศรษฐกิจไม่ค่อยเอื้ออำนวย การคมนาคมลำบาก รถประจำทางมีน้อยไม่ค่อยออกตามเวลา หากมีการศึกษาในระดับสูงมักนิยมศึกษาต่อที่โรงเรียนและสถาบันอุดมศึกษาในจังหวัดสุรินทร์ หรือจังหวัดใกล้เคียง เพราะใกล้บ้าน ไม่ต้องเสียเวลา ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมากนัก

การแพทย์

การรักษาสุขภาพเริ่มต้น บ้านท่าสว่างมีการรักษา 2 ระบบ กล่าวคือ ระบบที่หนึ่งมีการรักษาแบบพื้นบ้าน อันเป็นระบบการรักษาสุขภาพดั้งเดิมที่ได้รับการถ่ายทอดสืบทอดต่อ ๆ กันมา โดยมีหมอพื้นบ้านที่ยังทำการรักษาด้วยยาสมุนไพร หรือระบบการรักษาแบบทางเลือก มีนายมี สืบสาม นายมิตร ดิใจดี นายถิ่น ดิใจดี และนางเลื่อน สุขน้อย เป็นต้น แพทย์แผนโบราณ กำลังจะหมดไปจากหมู่บ้าน ทั้งนี้เพราะมีปัจจัยที่สำคัญ

1. การถ่ายทอดวิชาจะต้องคัดเลือกผู้ที่มีความสนใจจริง
2. มีคุณสมบัติที่เหมาะสมตั้งตัวในศีลในธรรม มีคุณธรรมประจำใจการรักษาต้องมาก่อนเงินทอง
3. วิธีการถ่ายทอดวิธีการดั้งเดิมใช้วิธีการแบบปากต่อปากหรือเรียกว่า มุขปาฐะ เพราะภาษาไทยเขมรไม่มีตัวอักษร

4. วิทยาศาสตร์สมัยใหม่ได้แพร่กระจายตามโครงการของรัฐบาล 30 บาทรักษาทุกโรค
อย่างไรก็ตาม การรักษาสุขภาพบ้านท่าสว่าง ชาวบ้านนิยมไปซื้อหาयरับประทานเอง
จากร้านขายยา ในตัวเมืองหรือร้านค้าชุมชน ส่วนโรคภัยไข้เจ็บที่เกินความสามารถนิยมเข้ารับการ
รักษา ณ โรงพยาบาลของรัฐ เช่น โรงพยาบาลสุรินทร์ สถานีอนามัยบ้านท่าสว่าง เป็นต้น

สาธารณสุขโลก

ปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญประกอบด้วย ไฟฟ้า โรงสี และโทรศัพท์

ไฟฟ้า บ้านท่าสว่างเริ่มมีไฟฟ้าใช้ในปี พ.ศ.2518 ปัจจุบันชาวบ้านท่าสว่าง มีไฟฟ้าทุก
หลังคาเรือน การมีไฟฟ้าใช้เข้าไปสู่การเปลี่ยนแปลงหลาย ๆ ด้าน ตามกระแสนิยมการผลิต การ
บริโภค โดยเฉพาะการมีเครื่องใช้ไฟฟ้าเพิ่มขึ้น เช่น หม้อหุงข้าวไฟฟ้า ตู้เย็น โทรทัศน์ วิทยุทัศน์
เป็นต้น อดิการประกอบอาหารการกินนิยมก่อไฟใช้ถ่านที่มีการนำไม้จากป่าเสื่อมโทรมแถบ
ตำบลท่าสว่าง ก่อไฟด้วยฟืน ปัจจุบันภาพการก่อไฟช่วงเช้า ๆ ยังคงปรากฏอยู่ในกลุ่มผู้มีอายุหรือ
บ้านที่ค่อนข้างยากจน มีอยู่บ้างเฉพาะครอบครัว ชาวบ้านท่าสว่างกล่าวว่า โทรทัศน์ คือ เทพเจ้า
องค์ใหม่เป็นสื่อที่เข้าถึงประชาชนง่ายกว่าอย่างอื่น อันนำมาถึงแฟชั่นสมัยใหม่ ในหมู่บ้าน

การมีไฟฟ้าในหมู่บ้านนอกจากทำให้เกิดผลเสียดังกล่าว ไฟฟ้ายังมีส่วนทำให้เกิดความ
เจริญทางด้านเศรษฐกิจ เช่น การมีโรงสีข้าว ตลาด ร้านค้าขายสะดวกซื้อ เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว
ชีวิตชาวบ้านท่าสว่างเริ่มมีความสะดวกสบายกว่าแต่เก่า จนกล่าวได้ว่า ไม่ดำข้าวหรือหอบน้ำ
เหมือนเดิม อย่างไรก็ตามบ้านท่าสว่างยังไม่มีประปาหมู่บ้าน

โรงสี อดิชาวบ้านท่าสว่าง การสีข้าวอาศัยการสีข้าวจากเครื่องนวดแบบโบราณที่ทำ
จากไม้ไผ่ ปั่นข้าวเปลือก หรือบางรายใช้วิธีการดำข้าวจากครกที่ทำจากไม้เนื้อแข็งเช่น ไม้ชะยง
เป็นต้น ปัจจุบันบ้านท่าสว่างมีโรงสีข้าว 4 โรง ได้แก่โรงสีขนาดเล็ก 1 แห่ง ของนายเหรียญ
ปั้นหอม โรงสีขนาดกลาง 3 แห่ง ของนายไสว ดิใจดี นายเวียน นุวันรัมย์ และนายเคลือบ
สิทธิยานุช ให้บริการสีข้าวแก่ชาวบ้านในหมู่บ้าน ตลอดจนรับซื้อข้าวชาวบ้านแล้วนำข้าวส่งให้
ร้านค้าในพื้นที่ด้วย

โทรศัพท์ ในปี พ.ศ. 2530 องค์การโทรศัพท์ได้เขามาติดตั้งตู้โทรศัพท์สาธารณะประจำ
หมู่บ้าน 1 ตู้ โดยเป็นผู้โทรศัพท์แบบหยอดเหรียญ ต่อมาได้มีการติดตั้งโทรศัพท์ประจำแบบใช้
การ์ด 3 ตู้ ตู้แรกตั้งอยู่ที่ร้านขายของ ตู้ที่สองและตู้ที่สามตั้งอยู่ในบริเวณของเรือนไทยโรงทอผ้า
ยกทอง (เอเปค)

อย่างไรก็ตามปัจจุบันชาวบ้านนิยมซื้อหาโทรศัพท์เคลื่อนที่เป็นสมบัติส่วนตัว ทำให้
การสื่อสารของชาวบ้านสะดวกใช้ สะดวกซื้อ สะดวกจ่าย สร้างกระแสบริโภคนิยม

การปกครอง

การปกครองผู้ที่ทำหน้าที่ คือ ผู้ใหญ่บ้าน บ้านท่าสว่าง อาจารย์เสรี ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านท่าสว่าง เล่าว่า เท่าที่จำได้ผู้ใหญ่บ้านคนแรกคือ ตายัง วรรณธรรม เป็นผู้ใหญ่คนแรก ต่อมาเป็นสมัยของนายถ้วน สืบสาม นายบัว สีสหมภู นายมี สืบสาม นายเปือก ธรรมรัมย์ นายสวน บังทอง นายสอย แสนทับทิม และนายสะอาด เขวลักษณ์

บ้านท่าสว่างขึ้นต่อตำบลท่าสว่าง การปกครองตำบลท่าสว่างมีกำนันปกครองเรื่อยมา คือ นายแปลก สุภาสัย นายมี สืบสาม ชาวบ้านท่าสว่างทั้งตำบลพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ช่วงสมัยดังกล่าวตำบลท่าสว่างทั้งตำบลมีความสุขปราศจากผู้ร้าย โจร มีการปราบผู้เรียนคุณไสย หรือมนต์ดำ แล้วไม่สามารถรักษาวิชาได้กลายเป็น “ทอมบ” จนกระทั่งต่อมาถึงสมัยนายบันลือ กุณรัมย์ และนายเติมศักดิ์ เขวลักษณ์ ประมาณปี พ.ศ.2547 ส่วนการปกครองที่ไม่เป็นทางการที่สังคมยอมรับเป็นผู้ปกครอง เพราะมีความสามารถแตกต่างไปจากประชาชนทั่วไปเป็นผู้ทรงศีลธรรมมีความรู้ความสามารถและที่สำคัญคือ

เจ้าอาวาสวัดสามัคคี หลวงพ่อนาน ชื่อเดิม นาน สีสหมภู ซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้าน เป็นวัดที่ส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ ส่งเสริมเผยแพร่ความรู้เรื่องข้าวปลอดสารพิษ มีโรงสีข้าวปลอดสารพิษ มีนาซึ่งเป็นของวัด เหมือนสมัยโบราณที่วัดมีนาที่เรียกว่า “กัลปนา” คือการทำนาได้ผลผลิตอุทิศแก่วัดอันเป็นพันธนาการการปกครองในสมัยโบราณ

อย่างไรก็ตามวัดสามัคคีการทำนาระดมแรงงานจากเณร พระ และญาติโยมในการทำนาวัดท่าสว่างมี 2 แปลง คือ นาที่รอบ ๆ บ้านท่าสว่างและนาที่บ้านโคกเพชรประมาณ 15 ไร่ หลวงพ่อนานกล่าวว่า ผลผลิตทั้งหมด คือข้าวหอมมะลิ ข้าวที่มีคุณภาพของจังหวัดสุรินทร์ เมื่อสีข้าวหอมมะลิแล้วนำมาบรรจุผลิตภัณฑ์ส่งไปจำหน่ายยังกลุ่มประเทศยุโรปตอนเหนือเช่นประเทศเนเธอร์แลนด์ ช่วงการเพาะปลูกได้มีกลุ่มเขวชนจากประเทศญี่ปุ่นมาเรียนรู้การทำนา โดยเข้าพักอาศัยอยู่กับครอบครัวชาวบ้านท่าสว่างที่มีน้ำใจเอื้ออาทรต่อพระพุทธศาสนาจรโลง เศรษฐกิจวัฒนธรรม

วัดสามัคคีธรรมยังเป็นสถานที่ตัดสินใจตัดสินคดีความเมื่อชาวบ้านมีความขัดแย้งกันอันเนื่องมาจากเกิดความขัดแย้งขัดข้องทางพฤติกรรม และใจ จะมีการเรียก “สภาผู้เฒ่า” คือ ผู้ที่มีอายุมาก ๆ ผู้อาวุโสเป็นที่ยอมรับของชาวบ้านมาดำเนินการตัดสินคดีความหรือช่วยกล่อมไกล่เกลี่ยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นทำให้เกิดแรงยึดเหนี่ยวเกาะเกี่ยวให้สังคมร้อยรัดเกิดสันติสุขในชุมชนอย่างขึ้นกว่าการเป็นคดีความเสียเงินเสียทองเสียเวลาเสียโอกาส ทำให้เกิดการเคารพยำเกรงทั้งผู้ตัดสินและผู้ถูกลงโทษ นำไปสู่การครองตนครองเรือนอย่างปกติสุข

นอกจากนี้แล้วยังมีการรวมกลุ่มของชาวบ้านทำสว่าง ประกอบด้วยกลุ่มใหญ่ 3 กลุ่มคือ กลุ่มแรก กลุ่มชุมชนประกอบด้วย กลุ่มเกษตรอินทรีย์ กลุ่มออมทรัพย์ และกลุ่มร้านค้าชุมชน กลุ่มที่สองกลุ่มแม่บ้านมือคู่ 3 กลุ่ม คือ กลุ่มสตรีทอผ้า กลุ่มแม่บ้านและกลุ่มอาสาสมัคร สาธารณสุขหมู่บ้าน (อสม.) และกลุ่มที่สาม ประกอบด้วย กลุ่มเลี้ยงโค เป็นต้น

สภาพครอบครัว

การแต่งงาน ชาวไทยเขมรบ้านทำสว่างเมื่อมีความต้องการจะแต่งงานมักมีการหาฤกษ์ยามแต่งงาน ในอดีตมักนิยมเลือกฤกษ์ยามแต่งงานในเดือนคู่ เช่น เดือน 4,6,12 เพราะชาวไทยเขมรเวลานับมักจะเริ่มต้นนับตัวเองเป็นหนึ่งคนจะมาแต่งงานด้วยเป็นสองอันหมายถึง การเป็นคู่ หากหย่าร้างกันจะนับเป็นสามเป็นสี่ต่อไปเรื่อย ๆ จากประเพณีดังกล่าวทำให้คู่สมรสที่แต่งงานกันแล้วมักไม่ค่อยนิยมเลิกร้างกัน ขอมผู้ขอมทนเป็นครอบครัวโดยเฉพาะฝ่ายภรรยาไม่นิยมบอกเลิกปราถนาก่อน

ปัจจุบันอิทธิพลสื่อที่ได้รับจากเครื่องรับโทรทัศน์ หรือสื่อจากการได้ออกไปยังต่างถิ่นต่างแดน ทำให้เกิดฤกษ์ยามการแต่งงานตามฤกษ์สะดวก เมื่อได้ฤกษ์ยามวันแต่งงานโดยใช้หูหรืไปบอกบุญบ้านละ 2 มวน (หากเป็นงานอวมงคลใช้หูหรื 1 มวน) เมื่อถึงวันแต่งงานฝ่ายชายจะต้องนำอาหารการกินต่าง ๆ เช่น ข้าวเหนียว ข้าวข้าว ฟืน หอม พริก เกลือ น้ำปลา มะพร้าว เนื้อหมู เป็ด ไก่ ตามที่ฝ่ายหญิงเรียกร้องขอกจากฝ่ายชาย เพื่อนำไปประกอบเป็นอาหารในการจัดการเลี้ยง จากนั้นจึงดำเนินพิธีการแต่งงานโดยฝ่ายชายและฝ่ายหญิงจะต้องเตรียมผ้าไหว้ผู้ใหญ่แต่ละฝ่าย เมื่อเสร็จพิธีฝ่ายชายจะต้องแต่งเข้าบ้านฝ่ายหญิง หมายถึง ฝ่ายชายต้องเข้าไปอาศัยอยู่ที่บ้านฝ่ายหญิง หากบ้านนั้นมีลูกชายคนเดียวฝ่ายหญิงจะต้องแต่งเข้าบ้านฝ่ายชาย การแต่งงานในสมัยปัจจุบัน มีการเปลี่ยนแปลงไป อันเนื่องมาจากสภาพทางสังคม เศรษฐกิจที่บีบบังคับ รวบรวมครอบครัวประสานให้มีการต้องออกไปขายแรงงานต่างถิ่นได้รับอิทธิพลจากสื่อไม่ว่าสื่อทางเสียง ทางภาพยนตร์และโทรทัศน์ อันเปรียบเสมือนตัวช่วยเร่งรัดให้เสมือนอยู่ในหมู่บ้านเดียวกัน สร้างความรู้สึกอีกอึดอัดเคร่งครัด ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงข้อปลีกย่อยแต่ยังคงหลงเหลือหลักการใหญ่ ๆ ของพิธีกรรม เพราะประเพณีเสมือนตัวกำหนดคบทบาทสร้างวิถีเพื่อรับใช้ผู้คนในสังคมทุกผู้ทุกวัย วัฒนธรรมมีการหีบหุ้ม เช่น เริ่มมีค่านิยมการจัดงานแต่งงานที่ใหญ่โต มีการพิมพ์การ์ดแต่งงาน ค่าสินสอดในการแต่งงานที่เพิ่มขึ้น เพราะราคาข้าวของเครื่องใช้มีราคาแพง ตลอดจนมีเรื่องเศรษฐกิจเป็นตัวกำหนดว่าค่าสินสอดเป็นเรื่องหน้าตาของเจ้าสาวอีกด้วย

ครอบครัว และเครือญาติ ของชาวไทยเขมรบ้านท่าสว่าง มีลักษณะเฉกเช่น ครอบครัวทั่ว ๆ ไปในภาคอีสาน กล่าวคือ เริ่มต้นจากครอบครัวขยายอันประกอบไปด้วย ปู่ ย่า ตา ยาย มาเป็นครอบครัวเดี่ยว และต่อ ๆ มาเป็นครอบครัวทางไกล คือ มีโอกาสอยู่ด้วยกัน บางครั้งบางครั้งเพราะต้องออกไปประกอบอาชีพที่อื่นหรือไปทำงานในสถานที่ไกล ๆ หรือที่เดียวกัน พบมากในกลุ่มคนรุ่นใหม่ ส่วนชาวบ้านบ้านท่าสว่างมีบ้างเพียงบางส่วนที่ออกไปทำงานนอกพื้นที่

อย่างไรก็ตามครอบครัวบ้านท่าสว่างเมื่อมีการแต่งงาน มักมีการแยกครอบครัว คือ ไปตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นของตัวเอง หรือรอเวลาสร้างบ้านใหม่เสร็จ แต่ถ้าหากเป็นลูกสาวคนเล็ก หรือคนสุดท้อง ส่วนมากมักจะอาศัยอยู่ร่วมกับพ่อแม่เพราะเป็นแรงงานสำคัญ ซึ่งช่วยเหลือภารกิจภายในบ้าน ตลอดจนกิจการต่าง ๆ ในบ้าน

ส่วนผู้ชายเมื่อแยกไปตั้งครัวเรือนใหม่ หากตั้งอยู่ไม่ไกล มักมาเฝ้ามายามตามไถ่สารทุกข์เป็นประจำ โดยเฉพาะหากตั้งภูมิลำเนาจะกลับมาเยี่ยมยามบ้านตามฤดูกาล เช่น วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา วันเกณฑ์ทหาร วันขึ้นปีใหม่ วันสารทเล็ก วันสารทใหญ่ อันเป็นวันรวมญาติ เคารพบรรพบุรุษมีการเช่นไหว้ศาลปู่ตาประจำหมู่บ้านที่เป็นที่เคารพสักการะ สร้างระบบการปกครองโดยอาศัยสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีวาทกรรมการอวยพระและสาปแช่งผู้ที่ไม่มีควมสามัคคีในครอบครัวในชุมชนอันมีผลทำให้สังคมเกิดความสงบสุขอย่างยั่งยืน

วิถีชีวิตชุมชนชาวบ้านท่าสว่างแรกเริ่มมักนิยมแต่งงานกันในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ตลอดจนมีความสัมพันธ์กันคุณญาติมิตร เช่น ตระกูลโสทรกนิษฐ ดิดใจดี เสนาะวาที วรรณธรรม สุภาสัย สิชมภู เหมือนถวิล และเสียงวังเวง มีความรู้สึกร่วมที่เกิดจากวัฒนธรรม ช่วยรื้อยรัคเกาะเกี่ยวเหนี่ยวนำให้รวมกลุ่มสร้างความอบอุ่นมีพลังมีความมั่นใจ มีเหมือนมีสมบัติทางสังคมคอยเชื่อมโยงให้เป็นพวกเดียวกัน

การแบ่งมรดก ความมั่งคั่งยุคดั้งเดิมคือที่ดิน เพราะการเกษตรกรรมต้องอาศัยที่ดินในการประกอบกิจการ การแบ่งมรดกชาวบ้านท่าสว่างมักแบ่งให้เท่ากัน หากผู้ใดได้อยู่อาศัยกับพ่อ กับแม่ก็ได้รับมรดกจากพ่อแม่อีกทางหนึ่งด้วย หากมีความจำเป็นต้องการแลกเปลี่ยนหรือขายที่ดินอันดับแรกจะนึกถึงพี่น้องก่อน เพราะยังมีความรู้สึกว่าที่ดินยังไม่ได้สูญ เพียงแค่เปลี่ยนมือให้ญาติถือครอง ความมั่งคั่งคงอยู่เหมือนเดิม เพราะอยู่กับญาติพี่น้องหากมีความจำเป็นจริง ๆ คงขายให้บุคคลภายนอกเฉกเช่นหมู่บ้านโดยทั่ว ๆ ไปในอีสาน

ความเชื่อการนับถือผี ความเชื่อเกี่ยวกับผี กลุ่มชาติพันธุ์ไทยเขมรบ้านท่าสว่างทั้งในอดีตและปัจจุบันมีความเชื่อเกี่ยวกับผี เพราะสภาพความเป็นอยู่มีความผูกพันกับธรรมชาติ โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องผีทนต์ ผีทนต์เป็นผู้ที่เก่ง จากคนที่เคยรักเรียนวิชาอาคม คุณไสย มนต์ดำ แล้วไม่สามารถควบคุมได้แล้วเที่ยวไปเข้าไปได้แล้ว โอกาสรอน้อยมาก ส่วนใหญ่มักจะต้อง

เสียชีวิต เมื่อเข้าใครแล้วจะมีอาการแปลก ๆ และไม่สามารถจัดการได้ ชาวไทยเขมรจะใช้วิธีการ “มะมีวด” หรือเรียกว่า “การเข้าแม่มด” พิธีกรรมเหล่านี้มีการสืบทอดกันมาโดยอาศัยการเล่าเรียน วิชาอาคมจากประเทศเขมร เพื่อเอาไว้ใช้ปราบผีทนต์ โดยมีวิธีการรักษาผู้ป่วยโดยการร้องรำทำ เพลง หรือมีพิธีจัดเรียกขวัญสะเดาะเคราะห์ให้แก่ผู้ป่วย โดยผู้ทรงศีลอาทิ เช่น แม่ชีหรือพระที่มี คาถาอาคม เป็นต้น

อย่างไรก็ตามชาวบ้านท่าสว่างยังคงเชื่อในเรื่องเวทย์มนต์คาถาอาคม การสักยันต์ เป็นต้น

ความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ในอดีตชาวบ้านในชนบทไทยเกือบทุกภูมิภาค มีความ เชื่อและนับถือผีเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตภายหลังได้รับอิทธิพลความเชื่อทาง พระพุทธศาสนา เข้ามาจึงได้ผสมผสานความเชื่อเรื่องพุทธศาสนาเข้ากับความเชื่อเดิมที่มีอยู่แล้ว พุทธศาสนาเข้าสู่บ้านท่าสว่างหมู่ 1 โดยทางวัดสามัคคีเป็นวัดประจำหมู่บ้าน สร้างขึ้นบนเนื้อที่ 30 ไร่ โดยมีเจ้าอาวาสดังต่อไปนี้ คือ หลวงตาคำ หลวงตาเสียง หลวงตาวาง และหลวงพ่อนาน ปัจจุบัน ปี พ.ศ.2547 วัดสามัคคีมีแผนจำนวน 16 รูป มีพระจำนวน 8 รูป มีหลวงพ่อนานหรือพระ ครูพิพิธประชานารถ ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสและเจ้าคณะตำบลท่าสว่างด้วยการปฏิบัติตนแสดง ความเป็นพุทธมามกะ ซึ่งชาวบ้านธรรมดาเกือบทุกคนล้วนนิยมไปทำบุญที่วัดโดยพร้อม เปรียง

ความเชื่อ โดยทั่ว ๆ ไป (เดื่อะ) เดื่อะ คือ ข้อควรละเว้นไม่ควรปฏิบัติ ตรงกับความหมาย ของไทยอีสานว่า “ชะล่า” ดังเช่น

นายแดน บุญชูงาม ได้กล่าวไว้ว่า ชาวบ้านท่าสว่างตั้งแต่โบราณที่เล่าขานหรือบางบ้าน ยังคงถือปฏิบัติต่อๆ มีข้อห้ามไว้ที่สำคัญดังนี้คือ (แดน บุญชูงาม, สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2548)

1) ห้ามทอดผ้าตอนช่วงเวลาสงกรานต์ (7 วัน) หากใครทำ ฟ้าจะผ่าเพราะว่าช่วงสงกรานต์ ชาวไทยเขมรมีการละเล่นพื้นเมืองที่เรียกว่า “กันตรึม” อันเป็นช่วงงานเช่นไหว้บรรพบุรุษ อีกเป็น ช่วงเวลารวมญาติ มีการมาพบปะสังสรรค์ในงานเดือนห้า 2) หากบ้านติดกันมีคนเสียชีวิต ห้ามทอด ผ้าจนกว่าบ้านนั้น ๆ จะเอาผีออกจากบ้านไปเผา เพราะในสังคมชนบทมีความเชื่ออาทรช่วยเหลือ กันโดยเฉพาะประเพณีการเกิด การตาย 3) คนป่วยที่เข้าพักรักษาตัวที่โรงพยาบาลเมื่อได้รับการ รักษาจนหายจากการเจ็บป่วย เมื่อกลับมาจะเข้าบ้าน ผู้ใหญ่ในบ้านจะกำข้าวสาร 1 กำมือ โบกไป มาซ้ายขวา แล้วนำมาลูหลังคนป่วย แล้วจึงพูดว่า “อย่าให้โรคภัยไข้เจ็บติดตามมาอีก” พร้อมกับ เรียกขวัญต้อนรับผู้ป่วยขอให้วิญญาณที่อยู่โรงพยาบาลที่ตามผู้ป่วยมาตั้งลา จงได้รับคืน โรงพยาบาลอย่าได้ถูกคิดตามรังควานอีกต่อไป ซึ่งพิธีกรรมดังกล่าวเรียกว่า “การปะจี”

ถ้าลูกคนแรกเป็นผู้ชาย พ่อแม่จะได้บุญเพราะได้บวช ตามความเชื่อพุทธศาสนา เชื่อว่าการบวชของลูกชายช่วยให้พ่อและแม่เกาะชายผ้าเหลืองสู่สวรรค์ ชาวไทยเขมรจึงนิยมบังคับแต่ลูกผู้หญิงให้เป็นกุลสตรีมีระเบียบวินัยเคร่งครัดกว่าลูกผู้ชาย

สรุป

สภาพหมู่บ้านทำสว่างมีการปรับเปลี่ยนโดยการจัดการของรัฐที่มีรูปแบบมาจากการปกครองแบ่งหมู่บ้านออกจากเมืองกำหนดพรมแดน ผู้คน อย่างไรก็ตาม ในส่วนของรูปแบบวัฒนธรรมมีการสร้างวัฒนธรรมเมืองสู่ชนบทอย่างต่อเนื่องและรุนแรง จนกระทั่งบ้านทำสว่างได้รับการยกฝีมือการทอผ้าเพื่อผู้นำการประชุมเอเปค วัฒนธรรมวิถีชีวิตที่ชาวบ้านสืบต่อจากรุ่นสู่รุ่นมีเสื่อมสลาย เพราะวัฒนธรรมเป็นเครื่องช่วยในการดำรงชีพหาเลี้ยงชีพ โดยเฉพาะการทอผ้าแบบต่าง ๆ เมื่อกระแสทุนกลับช่วยให้การทอผ้าโคเคนอีกครั้งหนึ่ง โดยมีประเพณีวัฒนธรรมเป็นภูมิคุ้มกันไม่ให้เสื่อมสลาย ตามกระแส

บทที่ 3

ศิลปะบนผ้าไหมบ้านท่าสว่าง เมืองสุรินทร์

การเปลี่ยนแปลงทางศิลปะบนผ้าไหมเมืองสุรินทร์ ตั้งแต่ พ.ศ.2302 – ปัจจุบัน การแสดงออกบนผืนผ้าไหมบริเวณเมืองสุรินทร์ อาจกล่าวโดยการแบ่งศิลปะ และเทคโนโลยีได้ 3 ยุค

ยุคที่ 1 ศิลปะและเทคโนโลยีผ้าก่อน พ.ศ.2302 ที่มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์

ประวัติศาสตร์ จะเห็นได้ว่า คนไทยเขมรในแถบลุ่มแม่น้ำมูลแถบชายขอบเทือกเขาพนมดงเร็กของประเทศไทย ตลอดจนถึงแถบลุ่มแม่น้ำโขง ล้วนมีความสัมพันธ์ทางประวัติศาสตร์อย่างใกล้ชิดมาแต่อดีต จึงเกิดการแลกเปลี่ยนกันทางวัฒนธรรมมาโดยตลอด รวมถึงการได้รับอิทธิพลจากอินเดียผ่านทางเขมรอีกด้วย แต่ในแต่ละกลุ่มชนก็ยังคงลักษณะดั้งเดิมไว้ ซึ่งทำให้มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว

กลุ่มชนส่วนใหญ่ที่มีพื้นฐาน พื้นถิ่นที่สร้างวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์โดดเด่น เช่น ในเมืองสุรินทร์ ก็คือ กลุ่มชนที่เรียกว่า “ไทยเขมร” ซึ่งปัจจุบันเรียกตัวเองว่า “คนสุรินทร์เหล่า” มีภาษาเขมรถิ่นใต้ที่เรียกว่า “เขมรถิ่นไทย” มีเป็นจำนวนมากที่สุดในประเทศไทย

ชาวสุรินทร์หรือที่เรียกว่า “เขมรถิ่นไทย” ได้ทำการทอผ้าและแต่งกายโดยผ้าไหมที่มีศิลปะลวดลายจนกระทั่งเป็นวัฒนธรรม อย่างหนึ่ง que แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของ กลุ่มชน “ไทยเขมร” ซึ่งเรียกตามลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา มีการทอผ้าพื้นบ้านพื้นเมือง เพื่อใช้สอยมาแต่อดีต เราไม่อาจทราบได้ว่า ในยุคสมัยแถบดินแดนเมืองสุรินทร์ที่เรียกว่า ยุคอาณาจักรเจนละบก ชาวเมืองสุรินทร์มีวัฒนธรรมการแต่งกายอย่างไร เพราะขาดหลักฐานด้านผ้าทอที่ใช้ในการศึกษาอาศัยการสันนิษฐานกล่าวถึงวัฒนธรรมการแต่งกายช่วงในอีสานใต้มีหลักฐานของชุมชนที่มีความเจริญด้านต่าง ๆ ซึ่งนักวิชาการด้านโบราณคดีสรุปว่า มีส่วนได้รับอารยธรรมส่วนเดียวกันกับบ้านเชียง ซึ่งมีอายุราว 3,500 – 5,000 ปี ก่อน ค.ศ. (อนุวิทย์ เจริญกุล. 2524 : 82) แต่อย่างไรก็ตาม ทิศทางภูมิศาสตร์หรือที่เรียกว่าเขตภูมิศาสตร์ที่ตั้งอยู่ของเมืองสุรินทร์ เป็นดินแดนส่วนหนึ่งที่มีความใกล้ชิดกับอาณาจักรโบราณของเขมรในช่วงที่เขมรมีอำนาจ จึงอาจมีการเลียนแบบกันด้านการแต่งกาย ซึ่งก็คงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ การรับเอาแฟชั่นจากเขมรในสมัยนั้น ดังจะได้กล่าวต่อไป

เมืองสุรินทร์ช่วงสมัยอาณาจักรเจนละ

หลักฐานที่ปรากฏภาพการแต่งกายของรูปนางอัปสร ที่ปราสาทศิขรภูมิ ลักษณะการแต่งกายเหมือนบุคคลชั้นสูง จวบจนกระทั่งในพงศาวดารเมืองโคราชอันเป็นหน้าด่านของเขมรสมัยนั้น เป็นเขตชายแดน การสวมผ้าโสร่งหรือการนุ่งผ้าของกระเบน เปรียบเสมือนชาวเขมรราชสำนักกลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ที่เริ่มมีการก่อสร้างเมืองนครราชสีมาช่วงสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช อันเป็นสมัยอยุธยาตอนกลาง จวบจนกระทั่งถึงสมัยอยุธยาตอนปลาย ต่อมาเริ่มมีกลุ่มชนที่อาศัยอยู่เทือกเขาพนมดงรัก ได้มาตั้งบ้านเรือน แถบเมืองสุรินทร์ที่เรียกว่า คุปะทายสมันต์ ที่แปลว่าคูค่ายของนักรบ จนกระทั่งกลุ่มชนบางกลุ่มได้อพยพลงไปอยู่ประเทศเขมรเพราะความอุดมสมบูรณ์ การก่อตั้งบ้านเมืองสุรินทร์เริ่มรับรู้เมื่อชนชาวกว๊นอพยพข้ามเทือกเขาพนมดงรัก ผ่านเมืองอุบลราชธานี ศรีสะเกษมาตั้งบ้านเรือนแถบเมืองสุรินทร์ รู้จักกันในนาม “ชาวกว๊น” หรือกลุ่มชาติพันธุ์มอญ-เขมร จนกระทั่งสมัยรัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 3 นโยบายทางราชสำนักมีการจัดตั้งบ้านจัดตั้งเมืองแถบภาคอีสาน เมืองสุรินทร์ได้มีการอพยพชาวเขมรจากประเทศเขมรเข้ามาอยู่แถบเมืองสุรินทร์ และบริเวณใกล้เคียง ชาวเขมรได้นำความรู้คิดตัวมาคือการทอผ้าเขมร (ผ้าปูม) และได้ขอตั้งบ้านตั้งเมืองช่วงปี พ.ศ.2302 ต่อมาได้ย้ายมาบริเวณที่ตั้งบ้านเมืองมาตั้งอยู่ ณ บ้านคุปะทายสมันต์ เมืองสุรินทร์ปัจจุบัน บ้านท่าสว่างเดิมสังกัดบ้านเพ็ชราม วัฒนธรรมการถักการทอผ้าของชาวสุรินทร์ปรากฏการเสริมสร้างสรรค ประดิษฐ์ผ้า ผ้าที่สำคัญคือ ผ้าทอเขมรที่ปรากฏลวดลายสืบต่อกันจากรุ่นสู่รุ่น

อย่างไรก็ตาม อาจารย์สรเชต วรรณวิชัย (2528 : 24-45) สรุปไว้ว่า ในสมัยนั้นคงมิได้รับเอาทั้งหมดทันที แต่คงมีการเลือกเป็นและนำมาประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสม จึงมีหลักฐานแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างกันของเครื่องแต่งกายในแถบกลุ่มแม่น้ำมูลตอนล่าง ในส่วนที่อยู่ติดชายแดน กับห่างชายแดนหรือชายขอบจะมีความแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-19 หลักฐานในการหารูปภาพเครื่องแต่งกาย ส่วนใหญ่ได้จากงานสลักบนส่วนต่าง ๆ ของปราสาท เช่น ทับหลัง เสาประดับขอบหน้าบรรณ เป็นต้น นอกจากนั้นยังได้จากเทวรูป สำริด เทวรูปศิลา และรูปจากเครื่องเคลือบดินเผาที่พบในจังหวัดบุรีรัมย์

พื้นฐานของศิลปะบนเครื่องแต่งกายของชาวบ้านหรือชาวพื้นเมืองสุรินทร์

1. การแต่งกายแบบชาวบ้านทั่วไป

1.1 การแต่งกายของควาญช้างสุรินทร์

ได้จากหลักฐานเครื่องปั้นดินเผาบ้านกรวดประเภทกระปุกาปูน เคลือบสีน้ำตาลอม

แดง พุทธศตวรรษที่ 17 ลักษณะการแต่งกาย ใช้เข็ม หรือราชาเขมร มีแผ่นผ้าเล็ก ๆ คล้ายกางเกงในของชาวอินเดียและมีเชือกรัดเอวใหญ่ที่ปรากฏอยู่ทั่วไปแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น เวียดนาม

1.2 สตรีชาวบ้าน

จากเครื่องเคลือบดินเผา พบที่อำเภอสตึก บุรีรัมย์ เคลือบขาวแบบกุเลน พุทธศตวรรษที่ 15 ฝ้านุ่งผืนเล็ก มีเข็มขัด มีสร้อยหรือผ้าผูกคอ แขนวนวดมุงคกรูปสามเหลี่ยม อาจเป็นพระเครื่องหรือวัตถุอย่างอื่นแสดงว่าเริ่มมีการนับถือพุทธศาสนาแล้ว

2. การแต่งกายของเจ้านายหรือเทพเจ้า

2.1 พระศิวะกับพระนางอุมา นั่ง เทวรูปศิลา ได้จากแถบอีสานใต้พุทธศตวรรษที่ 16-17 ชายมีฝ้านุ่งสั้น หญิงมีฝ้านุ่งยาว ไม่มีกำไล

2.2 เทวะ นั่งคุกเข่าข้างหนึ่ง เทวรูปศิลา พบที่อีสานใต้ พุทธศตวรรษที่ 17 ฝ้านุ่งสั้น มีกำไลแขน คล้องพระศอกและมาลา

2.3 พระวรุณทรงนาคทำนั้งชันพระอนุชา พระชายาข้างวางราบกับพื้น เป็นทำนั้งของผู้ทรงอำนาจ ภาพจำหลักศิลาทราย ส่วนประกอบศาสนสถานพนมรุ้ง พุทธศตวรรษที่ 17 พระญาติทรงสั้น มีชายมก มีกำไลพระกร และพระสงฆ์

2.4 เทวะ ในทำนั้ง ภาพจำหลักศิลา ทับหลังปราสาทเมืองต่ำประโคนชัย พุทธศตวรรษที่ 16-17 พรรษาสั้น ไม่มีกรองพระศอก มวยพระเกศาชันตั้ง แล้วรัดด้วยพวงมาลัย

2.5 เทวะนั่งชันเข่าขวา พระหัตถ์ขวาวางบนพระฐาน ภาพจำหลักศิลาทับหลังศาสนสถานพนมรุ้งพุทธศตวรรษที่ 17 พระญาติทรงสั้น

2.6 พระอีสานทรงโค ประทับในท่าสถิตาสนะ พระขงฆ์ขวาห้อยลง พระขงฆ์ซ้ายวางราบภาพจำหลักศิลา ประกอบศาสนสถานสถานพนมรุ้ง พุทธศตวรรษที่ 17 มีผ้าทิพย์สามเหลี่ยมปูเหนือโคพาหนะ พระหัตถ์ขวาทรงตรี โคอุสุรารามิถุกกระพรวน

2.7 พระอินทร์ทรงช้าง ภาพจำหลักศิลา ส่วนประกอบศาสนสถานพนมรุ้ง พุทธศตวรรษที่ 16-17 พระอินทร์ทางวัชระคู่ มีกรองพระศอก พระเศียร ทรงพระอุณหิสและมงกุฎ

2.8 จักรพรรดิ หรือ คณะเทพทรงช้าง ภาพจำหลักส่วนบนของปราสาทหินพนมรุ้ง พุทธศตวรรษที่ 17 ช้างทรงมีสี่ปัด มีภูเขาประดับและมีกระพรวน ขนาดใหญ่ มีลวดลาย

2.9 เทวะ หรือจักรพรรดินั่ง ณ ท้องพระโรงหรือขณะเสด็จออกจากราชการ ภาพจำหลักปราสาทหินพนมรุ้ง พุทธศตวรรษที่ 16 มีกำไลและกรองพระศอก ณ ที่ประทับมีหมอนอิงที่นิยมใช้กัน ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจนถึงปัจจุบันนี้ แต่การวางหมอนมิได้วางแบบตั้ง การนั่งก็มีได้นั่งแบบชันเข่าตรงแบบภาพอื่น แต่อยู่ในลักษณะทางเอี้ยวตัวนิด ๆ

2.10 พระกฤษณะ ทำแสดงเดชานูภาพ ปราบนาคกาจีชะ ภาพจำหลักศิลา ส่วนของปราสาท พุทธศตวรรษที่ 17 ทรงกรองพระศอ และกำไล ชายพระภูมามีลายแบบลายซิดของชาวอีสาน

2.11 พระนารายณ์เหนือหลังนาค ในเกษียรสมุทร ภาพจำหลักศิลา ส่วนของปราสาทพุทธศตวรรษที่ 17 ทรงกรองพระศอ และกำไล ชายพระภูมามีลายแบบลายซิดของชาวอีสาน

2.12 กลุ่มเทวะ หรือเหล่าเสนาบดี เทพจำหลักศิลาปราสาทพนมรุ้ง พุทธศตวรรษที่ 16 สวมหมวกทรงสูง และมีเครื่องหมายคล้ายธรรมจักรประดับด้วย

2.13 ชีวิตในราชสำนัก ภาพจำหลักศิลา ที่ปราสาทหินพนมรุ้ง พุทธศตวรรษที่ 16-17 มีเครื่องยศ เช่น ดาบปัดกร และรูปแบบบ้านโบราณทรงหน้าจั่ว มีท่าเข้าเฝ้าของขุนนาง

3. การแต่งกายของสตรีสูงศักดิ์ และเทวะสตรี

3.1 กลุ่มสตรีสูงศักดิ์ในราชสำนัก ภาพจำหลักศิลาที่ปราสาทพนมรุ้งพุทธศตวรรษที่ 16-17 มีกำไล และเครื่องประดับคอ ชฎาทรงสูง มีโบว์ คล้ายธรรมจักรติดประดับไว้ด้านหน้า

3.2 เทวะสตรีคู่ ภาพจำหลักศิลา ส่วนประกอบปราสาทในอีสานใต้ พุทธศตวรรษที่ 17 ภูษาทรง ยาว ไม่มีขอบ ชายภูษาพับเล็กน้อย มีผ้าคาดเป็นเข็มขัด ไม่มีกรองศอเทวะ

3.3 เทวะสตรี (อุมา) สำริด พบที่จังหวัดสุรินทร์ ภูษาทรง ขาวมีชายขอบเล็กน้อย ผ้ารัดเป็นเข็มขัดเส้นเล็ก มีชายห้อยออกมาเล็กน้อย มีกรองศอและชฎาทรงสูง

3.4 เทวะสตรี (อุมา) สำริดพบที่อำเภอกระสัง จังหวัดบุรีรัมย์ พุทธศตวรรษที่ 17-18 ภูษาทรงยาว ขอบหนา ไม่มีลาย เข็มขัดคาดดำ ชายพกป้านและขวามีกำไล และกรองศอ ชฎาทรงสูง

3.5 เทวะสตรี (อุมา) สำริด ฝีมือช่างสุวรรณ พบที่จังหวัดสุรินทร์ พุทธศตวรรษที่ 17-18 ภูษาทรงยาว ขอบหนา นุ่งชายเฉียง มีลายตัดเป็นตา หัวเข็มขัดใหญ่ เป็นทรงกลมมีกรองศอ และกำไล มีชฎา

3.6 เทวะสตรี (อุมา) สำริด พบในจังหวัดบุรีรัมย์ พุทธศตวรรษที่ 17-18 ภูษาทรงยาว ชายภูษาไม่เท่ากัน มีขอบภูษาแต่ไม่ใหญ่นัก เข็มขัดใหญ่มีลวดลายหัวเข็มขัดประดับเพชรพลอย มีกำไลและกรองศอ ชฎา มีเครื่องประดับ

3.7 เทวะสตรี (อุมา) เต็มตัวและครึ่งตัว สำริด พบในเขตบุรีรัมย์ พุทธศตวรรษที่ 17-18 ผ้านุ่งมีชายเหลื่อมกัน ชายข้างบนเป็นริ้ว เข็มขัดมีเม็ดพริกกรอบ มีกำไลและกรองศอ มีพลอยประดับชฎาทั้งข้างหน้า และข้างหลัง

3.8 เทวะสตรีทั้งสอง (อุมา) ภาพด้านหลัง สำริด พบที่ชายแดนบุรีรัมย์ต่อเขต
ปราจีนบุรี พุทธศตวรรษที่ 17-18 ญาทรวงยาว ชายลาน เข็มขัด (องค์ขวามือ) มีเม็ดพริกห่าง ๆ
รวมผมขึ้นเป็นชฎา

3.9 เทวะสตรี (อุมา) ภาพห้าหลัก ศิลาลอยตัว ศิลปะท้องถิ่น พุทธศตวรรษที่ 18-19
ญาทรวงยาว มีจีบด้านหน้า เข็มขัดอยู่ค้ำ มวยเกศาค้นเป็นชฎา

3.10 สตรีชาววัง ภาพห้าหลักเสามุมปราสาทหินพนมรุ้งด้านเหนือของประตูหน้า
พุทธศตวรรษที่ 17 ญาทรวงสั้นขึ้นเล็กน้อย ชายมีขอบและลายแบบลายจิดของชาวอีสานทั้งรูป
นั่งครหวัดชายสูงขึ้น มีชายพลั่วออกมาเหมือนการแต่งสำหรับของชาวอินเดีย มีกรองศอ มวยผม
ขึ้นเป็นสองคุ่มและมีปิ่นปักทองสองข้างแบบชาวจีน ชายของครกษณ์ุ่งกางเกงยาว มีผ้ารัดเอวเป็น
เข็มขัด

3.11 ชกษณ์มีศักคีศรี หรือชกษณ์มีตระกูล ภาพห้าหลักศิลาจารึก ปราสาทหินพนมรุ้ง
พุทธศตวรรษที่ 17-18 ผ้าุ่งของชกษณ์เป็นลายจิด แต่ทอหยาบ มีกำไลและกรองศอ แต่ทำให้
หยาบ เป็นพิเศษ ต่างหูใหญ่ตัวชกษณ์มีดากลม มีเขี้ยว ถันหย่อนยาน ซึ่งทั้งหมดจะพยายามรวมเอา
ความอปลักษณ์ทั้งหลายไว้ตามทัศนคติความเชื่อของคนสมัยนั้น ลักษณะของชกษณ์ในจินตนาการแม้
ในปัจจุบันนี้ก็ยังไม่เปลี่ยนไปมาก

4. การแต่งกายของเทพเจ้า ฤาษี และนักพรต

4.1 มหาเทวะ (พระอิศวร) เทวรูปสำริด พบในอีสานใต้เขตติดต่อกับกัมพูชา
พุทธศตวรรษที่ 17-18 ญาทรวงสั้น มีชายห้อยออกทั้งด้านหน้าและด้านหลัง มีกำไล กรองศอ และ
ชฎาทรงสูง

4.2 พระพรหมฮีน เทวรูปศิลาทราบ พบในชายแดนอีสานใต้ พุทธศตวรรษที่ 16
ญาทรวงสั้น มีลักษณะเป็นขากางเกง มีชายภูษาห้อยลงมาสองชั้น ขอบภูษาสูงขึ้นเหนือเข็มขัด
ไม่มีกรองศอ และกำไล แต่มีชฎาทรงสูง

4.3 ฤาษีนั่ง และฤาษีคัคคน ภาพห้าหลัก ศิลาปราสาทหินพนมรุ้ง พุทธศตวรรษที่
17 องค์แรกเป็นมหาฤาษี หรือพระศิวะ ประทับนั่งในท่าลงอาสนะ ส่วนองค์หลังเป็นฤาษีทั่วไป
ผ้าทรงฤาษีเป็นแบบเอกสาฎก คือ ใช้ผืนเดียว นุ่งม้วนชายขึ้นมาด้านหลัง

4.4 ฤาษีนั่งบริกรรม ภาพห้าหลักศิลาจารึกที่มีอยู่ทั่วไปที่ปราสาทพนมรุ้งเมืองต่ำ
และปราสาทอื่น ๆ ในแถบอีสานใต้พุทธศตวรรษที่ 16-17 ทำนั่งบริกรรมของฤาษีอีกแบบหนึ่ง คือ
นั่งประสานมือ ประสานเท้า และชันเข่าขึ้นเล็กน้อย ใช้ข้อศอกทั้งสองวางไว้บนเข่าทั้งสอง เป็น
การระบายนรก ทำให้ลมเดินคล่อง อัสสาสะ ปัสสาสะ เดินได้สะดวก เป็นการบำบัดโรค
ได้วิธีหนึ่ง

ยุคที่ 2 ช่วง พ.ศ.2302 – 2469 ทางรถไฟถึงเมืองสุรินทร์

ศิลปะบนผ้าสุรินทร์ยุคร่วมสมัยกับเขมรจากประวัติศาสตร์เส้นทางสายไหม เริ่มต้นจาก สุรินทร์สู่เขมรจากหลักฐานข้อมูลลวดลายที่ถ่ายทอด เช่น ลายพระตะบอง (เมืองเขมร) มีปรากฏ ในสุรินทร์จนกระทั่ง เมืองสุรินทร์ได้หายไปจากประวัติศาสตร์ เริ่มมีการรับรู้ช่วงสมัยอยุธยาตอน ต้นว่า เมืองแถบพนมรุ้ง เจ้าเมืองจะแยกตัวออกมาขอมขึ้นอยู่กับลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีการตั้งชื่อ ผ้ากมาจากเขมร และอินเดียบอร์เนียว โดยเฉพาะชนชั้นสูงนุ่งผ้ากทอง คือลงด้ายด้วยคันทอง เรียกว่า ผ้าหน้านาง ต่อมาเมืองแถบนครราชสีมามีการนุ่งโจงกระเบน ไม่สามารถระบุได้ว่าเป็น ผ้ากทองหรือผ้านุ่งเหมือนสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ยกเลิกการซื้อผ้ากทองจากต่างประเทศเพราะเสียด่า ใช้จ่ายเป็นจำนวนมาก จึงมีพระราชโองการจัดตั้งกรมหม่อนไหม เพื่อเลี้ยงไหม ได้มีการให้ญี่ปุ่น มาลงทุนกิจการหม่อนไหมในภาคอีสานแถบนครราชสีมา บุรีรัมย์ รัตนบุรี

ประจวบกับเมืองสุรินทร์จากการที่ผู้คนอพยพจากเขมรสู่เมืองสุรินทร์ออกไปตั้งบ้าน เรือนรอบ ๆ เมืองสุรินทร์ ทำให้สายใยการถักการทอต่อเชื่อมมีการผลิตผ้าใช้ก่อนมีทาง รถไฟมาสู่สุรินทร์ พ.ศ.2469 เมื่อมีทางรถไฟเข้ามาเปลี่ยนแปลง มีเฉพาะการใช้สีจากธรรมชาติสู่ สารเคมี จากเส้นไหมพื้นเมืองสู่ไหมสังเคราะห์ หรือชาวบ้านเรียกว่า “ไหมโทเร” ที่มีการผลิต จากประเทศญี่ปุ่น ญี่ปุ่นร่ำรวยจากการขายไหมสังเคราะห์ช่วงมีโรคระบาดเกี่ยวกับไหมในยุโรป

ศิลปะที่ปรากฏบนผืนผ้าเมืองสุรินทร์ ที่แสดงออกถึงลวดลายสีสันอันเป็นเอกลักษณ์ ประจำถิ่น แถบเมืองสีค่อนข้างไปทางสีแดงเลือดหมู แบบที่แสดงถึงความหนักแน่นมั่นคง ต่อๆ มาเริ่มมีสีไปทางหวานจนกระทั่งสีล้วน เช่น ขาว แดง ที่เรียกว่า “ผ้าพื้น” และมีศิลปะบน ผืนผ้า พอสรุปได้ดังต่อไปนี้ คือ

1. ศิลปะลวดลายเกี่ยวกับสัตว์ สัตว์เป็นสิ่งที่ลวดลาย เช่น กะเนียว โคนกะแอก (ลูกกา) และภาพสัตว์ต่าง ๆ หรือสัตว์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะราศี 12 เดือน อันมีมูลเหตุ มาจากสัตว์ ต่าง เข้าเฝ้าสมเด็จพระพุทธเจ้า เช่น รูปหมู ูง แม้กระทั่งลายพญานาค ตามความ หมายทางพระพุทธศาสนา คือ ความอุดมสมบูรณ์ เพราะชาวเขมรอาศัยอยู่แถบมรสุมต้องอาศัยน้ำ ในการดำรงชีพประกอบอาชีพ นาคเปรียบเสมือนจำนวนน้ำในแต่ละปี เพราะนาคคือการให้น้ำ โดยการทำให้ฝนตก ตลอดจนนาคยังมีความเชื่ออีกว่าเป็นสัตว์ที่มีความประสงค์อยากเป็นบุคคล เพื่อบวชเรียนฉะนั้นก่อนบวชจะต้องเป็นนาคเสียก่อน

นอกจากลวดลายศิลปะเกี่ยวกับสัตว์แล้วยังมีลวดลายเกี่ยวกับลายพรรณพฤกษา เพราะ พืชคืออาหาร การนำเครื่องนุ่งห่มรูปสัตว์ หรือพืชพรรณเป็นการเตือนสติว่าทุกสิ่งย่อมพึ่งพาซึ่งกัน และกัน

2. ผ้าไหมจากเส้นด้ายเกลียวควบ หรือ กะนีว ถือว่าเป็นผ้าชั้นสูงที่อาศัยการทอขก หรือ เรียกว่า ผ้าขก หรือ ผ้าหน้านาง เพราะกรรมวิธีการทอที่ซับซ้อนหลายขั้นตอน ช่างทอผ้าต้องมีความละเอียด อดทน ชาวบ้านมักนำผ้ากะนีวมาใช้ประกอบพิธีกรรม เช่น เป็นผ้าคลุมบายศรี ผ้าคลุมศพ เป็นต้น กะนีว ลวดลายได้มาจากการสังเกตกระรอก หรือป่องที่เรียกว่า ผ้าหางกระรอก กระรอกเป็นสัตว์ที่พบทั่ว ๆ ไปในเขตป่าแพะ หรือป่าเบญจพรรณ ที่พบอยู่ทั่ว ๆ ไปในเขตอีสานใต้ หางกระรอกจะมีโคดเด่น และมีสีสลับเวลาเคลื่อนไหว สีสันจะจับตามจังหวะการก้าวกระโดดของกระรอก สีสองสีสลับเป็นถ้ามองดูคล้ายเหลี่ยม ดูซ้อนนูนต่ำอยู่ในที่เดียวกันสวยงามมาก

ลักษณะของศิลปะของผ้ากะนีว ผืนผ้าจะปรากฏลายในตัวเป็นริ้ว เหลื่อมเป็นเงา เหมือนกันลายหางกระรอก คำว่า กะนีว เป็นคำเรียกผ้าไทยเขมร หมายถึง การนำไหม 2 สีมาพันเกลียวเข้าด้วยกันสำหรับเป็นไหมพุ่งหรือไหมตั้งการปั่นเพิ่มความหนาเป็นเหลี่ยมมุมเวลาทอจะเกิดความลึก กลายเป็นเนื้อหนาเพราะเป็นไหมเส้นที่ควบกันให้เป็นเส้นเคียว สีที่นิยมนำมาควบกันคือ เหลือง-แดง เวลาทอผ้าใช้เส้นพื้นสีดำเป็นระนาบ (หรือเส้นขาว) เมื่อทอผ้ากะนีวที่ควบสีเหลือง สีแดง จะได้ผืนผ้าที่หนา คงทนมีเงา เวลาผ้ายับเกิดมุมสะท้อนสีของเหลืองกับแดงออกมาอย่างน่าอัศจรรย์ นำมาเป็นไหมพุ่ง ใช้ถักทอ ประสพการณ์และทักษะของช่างทอเป็นสำคัญ

ศิลปะ ลวดลายข้างนิยมนำเป็นผ้าผูกคอหรือพาดบ่ามากกว่าทอเป็นเครื่องนุ่งห่ม (กองกทรัพย์. สัมภาษณ์. 2548)

ส่วนผ้ามัดหมี่รูปสัตว์อื่น ๆ ก็มีการมัดลวดลาย เช่น รูปนกยูงกำลังรำแพน รูปไก่ เป็นต้น

ศิลปะลวดลายเกี่ยวกับน้ำ น้ำตามความเชื่อของชาวไทยเขมรนับได้ว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง จนมีคำกล่าวที่ว่า “ชีบาขจีตึก” กินข้าวกินน้ำ เพราะน้ำเป็นค้ำหล่อเลี้ยงชีวิต จากความสำคัญดังกล่าวได้มีประเพณีขอมมาแม่น้ำจนกระทั่งได้เกิดประเพณีลอยกระทง ศิลปะลวดลายผ้าที่เกี่ยวข้องกับน้ำของสุรินทร์มักจะพบว่ามี 2 ลวดลายคือ ผ้าโฮล และคันเลม็อด

2.1 โฮล จัดเป็นผ้าชั้นสูงมีการถักทอโดยการขกหรือที่เรียกว่า ผ้าหน้านางใช้สำหรับสวมใส่ของบุคคลชั้นสูง หรือนำไปใช้ประกอบพิธีที่สำคัญ อาทิ ใช้คลุมบายศรี เป็นต้น คำานานเกี่ยวกับผ้าโฮลจากการสำรวจของผู้ที่ถักทอผ้าโฮลพอจำแนกได้ 2 ประเภทกล่าว คือ ผ้าโฮลมาจากการสังเกตการไหลของน้ำ เวลานุ่งเหมือนน้ำไหล ผ้าโฮลได้แบบอย่างมาจากลูกเหลื่อม เวลาดูเงยคลาน มีลักษณะเหมือนน้ำไหล เพราะเกล็ดของงูเหลื่อมมีสองสีสลับกับขึ้นลง ตามจังหวะการเลื้อย เปรียบเสมือนแสงของดวงอาทิตย์จับอยู่บนน้ำ เวลาน้ำไหลเกิดเงาสท้อนดูสวยงามมาก

อีกประการหนึ่งชาวเขมรมีความผูกพันอยู่กับงู ที่เรียกว่า “นาค” เพราะนาคก็คือ “งูใหญ่” นั่นเอง

ลักษณะของศิลปะผ้าโฮล นางเขียบ กลีบม่วง (สัมภาษณ์. 2548) กล่าวว่า โฮลเป็นผ้ามัดหมี่ มีลักษณะคล้ายใบไม้ หรือสาขาน้ำไหล โครงสร้างของลวดลายเป็นเส้นขีดทแยงทั้ง 2 ข้างเข้าหากัน มีเส้นคั่นลายทอด้วยเส้นไหมสีพื้น ลายโฮลสแรย์ (ผ้าโฮลมี 2 รูป คือ ผ้าโฮลสแรย์ของผู้หญิง ผ้าโฮลประาส์ของผู้ชาย) ลักษณะเว้าขอบสำหรับเป็นผ้าถุงสตรีเพื่อต้องการเย็บเป็นผ้าถุง จนมีคำกล่าวว่า “ถุงผ้าไหมใส่ประเกือบ” ส่วนลายโฮลประาส์ มีโครงสร้างเป็นสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนซ้อนกัน การซ้อนกันก็คือการยกทอของนั่นเอง สำหรับเส้นไหมที่นำมาถักทอเป็นไหมน้อย ถือว่าเป็นไหมอันหนึ่งที่มีคุณภาพดีที่สุด เพราะไหมแบ่งได้ 3 ประเภท คือ 1) ไหมหยาบ (กระบาล หัวไหม) 2) ไหมกลาง 3) ไหมน้อย

2.2 ดันเลบือต เป็นภาษาถิ่นไทยเขมร แปลว่า ศิลปลวดลายคล้ายกับการกระเพื่อมของน้ำ (อาทิกับกริยาของน้ำ) เมื่อต้องลม ประจวบกับมีแสงอาทิตย์ฉายแสงทำให้เกิดภาพการขยับเคลื่อนไหวเหมือนน้ำมีการเคลื่อนไหว แดกน่านนั้นอาจอยู่กับที่เช่นน้ำในสระน้ำ ในบ่อ เป็นต้น ดันเลบือต คือ ลายตุ๊กคลื่น

ศิลปะผ้าดันเลบือตเป็นที่นิยมของสุภาพสตรีไทยเขมรอย่างมาก นิยมสวมใส่ลักษณะของผ้าดันเลบือต นางจำเนียร บุตรชาติรัส (สัมภาษณ์. 2548) กล่าวว่า ศิลปะผ้าดันเลบือตเป็นผ้ามัดหมี่ ทอด้วยสี 3 ตะกอนขึ้นไป โครงสร้างของลวดลาย เป็นรูปโค้งวนไปมาคล้ายกับคลื่นทะเล

3. ศิลปะผ้าทอเกี่ยวกับดวงดาว ชาวไทยเขมร มักพูดว่า เมื่อปะกา (เวลา) ดูดวง ทำให้ทราบเกี่ยวกับความเป็นไปของโลก เพราะมนุษย์ทุกชาติทุกภาษาก็ดมามองเห็นดวงดาวก่อนโดยเริ่มจากเห็นพระอาทิตย์ เห็นพระจันทร์ จนกระทั่งนำมานับเป็นวันสำคัญ ๆ ในรอบของสัปดาห์ ศิลปะที่เป็นลวดลายผ้าเรียกว่า “อัมปรม” ซึ่งแปลว่า อัม คือ ท้องฟ้า ปรม คือ เทพ เพราะชาวบ้านนับถือว่า ดวงดาวคือเทพอันสูงสุด ที่สถิตอยู่บนผากฟ้าอันไกลโพ้น อัมปรม ลักษณะของศิลปะผ้าอัมปรม มีลักษณะคล้ายดาวที่กระจกระจายอยู่บนท้องฟ้า มีแสงสุกสว่าง พวกชาวบ้านมักใช้ผ้าอัมปรมถวายพระในงานศพ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย เพราะมีความเชื่อว่าผู้ตายจะได้บุญได้กุศล มีเสื้อสวมใส่ในชาติหน้า ตลอดจนนิยมนำผ้าอัมปรม ไปเป็นของไหว้ญาติผู้ใหญ่ ในวันแต่งงานอีกด้วย (สุบาท กระจุกเงินไทย. สัมภาษณ์. 2548) ลักษณะของศิลปะผ้าอัมปรม เป็นผ้าทอลวดลายโครงสร้างผสมการมัดข้อมทอ โครงสร้างของหลายเป็นทรงสี่เหลี่ยมจัตุรัส กรอบของลายทอด้วยไหมสีส้มสลับกับเขียว มีการมัดข้อมทั้งเส้นไหมพุ่ง และเส้นไหมยืน จึงเรียกการมัดหมี่ลักษณะนี้ว่า การมัดหมี่ 2 ทาง วิธีการมัดมีระยะห่างกันประมาณ 1 เซนติเมตร เมื่อแก้มัด

ออกส่วนนี้จะเป็นสีขาว เรียกว่า “กรา” (หนา) ทอสลับกับสีส้มกลาง กลายเป็น 1 เส้น จึงทำให้เกิดจุดประสีขาว กระจายอยู่ทั่วผืนผ้า คล้ายกับดวงดาวบนท้องฟ้านั่นเอง

4. ศิลปะผ้าทอเกี่ยวกับพืช พืชถือได้ว่าเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในการดำรงชีวิต เพราะขาดพืช สัตว์ คนตาย แต่ขาดสัตว์ คนไม่ตาย เพราะพืชเป็นอาหารของคนของสัตว์ พืชที่ชาวไทยเขมรนิยมนำมาถักทอเป็นศิลปะบนผืนผ้า มีลวดลายที่สำคัญ ๆ เช่น ลายสระมอ (ต้นสมอที่นิยมนำผลมารับประทานกับปลาเหาะฮ์เขมร) ทรายสะแนค (ต้นเผือก อันเป็นพืชที่นิยมนำมาปรุงเป็นอาหารพื้นบ้าน) เม็ดพริกไทย หรือศิลปะลวดลายเกี่ยวกับดอกไม้ ปกามะออม (ต้นผักกะแยง) ละเบิก และดอกพิกุล เป็นต้น

4.1 สระมอ ผ้าสระมอได้จากการนำไหมไปเชื่อมกับเปลือกสมอ ที่มีกพบทั่ว ๆ ไปไปแถบเทือกเขาพนมดงเร็ก ตั้งแต่สุรินทร์ยันประเทศเขมร การเชื่อมไหมกับเปลือกสมอจะได้สีเขียวอมน้ำตาลเหมือนสีผล เหมือนกับสำนวนของสุรินทร์ที่พูดถึงคนที่มีผิวขาวจะดำสลับดูไม่ออก เรียกว่า “สมอ” ผ้าสระมอเป็นผ้าที่นิยมนักทอสวมใส่อยู่กับบ้านทำงานในเคหสถาน หรือนำไปทำตุ๊กหรือธงในพิธีการต่าง ๆ เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น ตั้งคิดอยู่ใกล้กับศาลพระภูมิ และถวายพระในงานศพ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย เพราะตุ๊กหรือธงมีการเย็บเป็นกระเป๋าสสามารถใส่เงินลงไปได้เพื่ออุทิศส่วนกุศลช่วยสร้างบุญ และเพื่อดวงชะตาของตนเองด้วย (บท ตระกูลเงินไทย. สัมภาษณ์. 2548)

ลักษณะผ้าลายสระมอ เป็นศิลปะลวดลายตารางสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ อันเกิดจากการถักการทอลายขัดสลับสี อันเนื่องมาจากการจัดรูปแบบของการวางลายและสลับกับสีผ้า เพราะไหมขึ้น (ระนอง) เป็นสีดำเส้นไหมขึ้น ให้ตัดกันเกิดเป็นลายตารางสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ เพราะสีดำช่วยยกความเด่นของตาราง ให้คมชัด สดเกดมองดูได้จากไกล ๆ สีดำเป็นพื้นได้ดีกว่าสีอื่น ๆ

4.2 ทรายสะแนค เป็นภาษาเขมรถิ่นไทย แปลว่ายอดแก้ว เพราะชาวบ้านนิยมนำปลุกถั่วปลุกงา เมื่อว่างเว้นจากการทำนา ผลผลิตนำไปปรุงอาหารโดยเฉพาะวันเสาร์ (วันเบ็ญ) การทำข้าวกระยาสารทต้องมีถั่วผสมกับข้าวกระยาสารท

ลักษณะศิลปะผ้าทรายสะแนค มีลักษณะคล้ายกับผ้ามะออม อาจารย์ อู๋ มุลศาสตร์ (สัมภาษณ์. 2548) กล่าวว่า ผ้าทรายสะแนคมีสีที่เด่นคือ สีดำ สีเขียว และสีเหลือง การทออาศัยจำนวนครั้งของการทอโดยเริ่มจากทอสีดำ 2 ครั้ง สีเหลือง 2 ครั้ง สีเขียว 4 ครั้ง เป็นต้น และทอเป็นลายขัดด้วยพิม 2 ตะกอ เท่านั้น ลายของผ้าจะเป็นตารางสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ ซ้อนกันตามจำนวนสีที่ทอตามแบบของลาย

เหตุที่เลือกสีเขียวเพราะเป็นตัวแทนของสีของพืช สีเหลืองเมื่อถั่วเริ่มจะสุก หรือผลผลิต ส่วนสีดำเป็นไหมเส้นนอนที่เรียกว่า “ระนอง” (เครือ) เมื่อมีการทอผสมกันจะเกิดรูปคล้าย “ครวยสแนค”

4.3 ศิลปะลายเม็คพริกไทย ชาวไทยเขมรถือว่าหากใครรับประทานอาหารรสจัด แสดงว่ามีพลังกำลังธาตุไฟยังดี เมื่อได้รับสารอื่นที่ทำให้เกิดความร้อน ร่างกายจะขับเหงื่อออกมา เพราะพริกไทยเป็นพืชสมุนไพรแก้ท้องอืดท้องเฟ้อ เป็นพืชที่มีอยู่แถบอีสานใต้ที่เป็นบริเวณฝนตกชุก เช่นเดียวกับผลเร่ว ที่เป็นยาระบายที่มีอยู่แถบเทือกเขาพนมดงรัก และแคว้นจำปาสัก สปป.ลาว

ลักษณะลายเม็คพริกไทย เป็นผ้าทอยกดอก โครงสร้างของลายเป็นทรงกลม มีสีกลีบขนาดเล็ก กระจายอยู่ทั่วผืนผ้า ส่วนใหญ่เป็นผ้าสีพื้น เช่นสีดำ สีที่ใช้ย้อมได้มาจากผลมะเกลือ หากต้องการให้ลายเม็คพริกไทยเป็นสีอื่นก็ได้เช่นกัน เพราะสีดำเป็นพื้นสีที่แสดงให้เห็นได้ดีกว่า สีพื้นอื่น ๆ ปัจจุบันผู้บริโภคมักนิยมนำผ้าศิลปะลายเม็คพริกไทยนำมาใช้ประโยชน์เป็นผ้าพื้นเพื่อการตัดเย็บสวมใส่ทำเป็นเสื้อผ้า เป็นต้น

4.4 ปกามะอ่อม เป็นภาษาถิ่นไทยเขมร ภาษาอีสานเรียกว่า ผักชะแวง ที่มีอยู่ทั่วไปโดยเฉพาะเกิดบริเวณนาข้าวในฤดูฝนหรือบริเวณที่มีน้ำท่วมขังตลอดปี มีกลิ่นหอม ชาวบ้านทำสวางหรือชาวบ้านทั่ว ๆ ไป มักนิยมนำมาปรุงอาหารแบบพื้นบ้าน เช่น แกงปลาใส่อืออ่อม หรือนำไปดำเป็นน้ำพริกอืออ่อม ตลอดจนนำไปเป็นผักใช้รับประทานได้เช่นเดียวกัน

ปกามะอ่อม จากท้องทุ่ง ชาวบ้านได้นำมาเป็นลายผ้าที่มีลักษณะเฉกเช่นผ้าลายดอกอื่น ๆ

ลักษณะศิลปะลายผ้าปกามะอ่อม มีการทอแบบลายขัดด้วยพืม 2 ตะกอ (ตะกอ คือ เขาตุก เป็นเส้นด้านที่ร้อยคล้องด้ายขึ้นโดยสอดด้ายคล้องสลับกันไปเส้นหนึ่ง แล้วเวียนเส้นหนึ่งไปเรื่อย ๆ เพื่อแบ่งด้ายขึ้นให้เป็นหมวดหมู่ตามลายที่ต้องการ เมื่อยกตะกอขึ้นตะกอนั้นจะดึงด้านขึ้นที่เป็น แบ่งเป็นหมวดหมู่สลับกัน เปิดเป็นช่องสามารถพุ่งกระสวยทำให้ด้ายพุ่งสานขัดกันกับด้ายขึ้นตามลายที่ต้องการ)

ลายผ้าเป็นตารางสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ คล้ายกับผ้าสระมอ ต่างกันคือสีของผ้า แบบฉบับของการจัดลาย ประกอบด้วยไหมสีต่าง ๆ โดยเฉพาะสีของผ้าจะเป็นสีเขียวอมเหลือง เข้มด้วยสีม่วง คล้ายกับสีของดินและดอก (ปกา) มะอ่อม (อืออ่อมผักชะแวง)

เมื่อเรามองสี ๆ สีผ้าปกามะอ่อมจะเห็นไหมสีสลับคล้าย ๆ กับปกามะอ่อมอยู่เต็มผืนผ้า

4.5 ละเบิก คำว่า ละเบิก เป็นอากัปกิริยาที่แสดงความคิดแบบปessimistic มาจากขั้วหัวใจ มองภาพที่ปรากฏตรงหน้า มีลักษณะสว่างไสว ชาวบ้านนำมาเปรียบเปรยกับ ศิลปะลวดลายผ้าที่มีสีของดอกไม้หลายสีที่จัดแสดงอยู่บนบริเวณเดียวกัน หรือห้องทุ่งที่เต็มไปด้วย มวลดอกไม้ หรือคนที่มีจิตใจงุนไม่สามรถระงับความรู้สึก แสดงออกเกินงามเรียกว่า “ละเบิก”

“ละเบิก” เป็นผ้าทอขยกดอกไม้ การให้สีในลายผ้าโดยการเลียนแบบสีของ ดอกไม้ ดอกไม้ที่เราพบเห็นสีมีหลายสี อาทิเช่น สีเหลือง สีแดง สีชมพู สีส้ม สีขาว

ลักษณะผ้าละเบิก อาจารย์อู๋ มุลศาสตร์ กล่าวว่า ผ้าละเบิก เป็นผ้าทอขยกดอกไม้ จะต้องมีการทอผ้าหลายมัดหรือ 2 ตะกอ มาก่อนเพราะ ผ้าหลายมัด 2 ตะกอเป็นการทอ เพื่อแสดงดอกไม้หรือรูปสิ่งต่าง ๆ เพียงอย่างเดียว แต่ละเบิก เป็นลายดอกไม้มีหลายสีบนผ้าพื้น เดียว การทอผ้าที่มีความซับซ้อนมากขึ้น เพราะมีตะกอสำหรับลายผ้าโดยการขยกดอกไม้มากกว่าลาย ขั้วธรรมดา

โครงสร้างของศิลปะลวดลายเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีกลีบดอกไม้ และเกสรอยู่ ตรงกลาง ลักษณะของสีไม่ตายตัว ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการใช้สีของผู้ทอและความนิยมของผู้บริโภค เป็นสำคัญ

4.6 ดอกพิกุล ชาวเขมรหรือชาวชนบทโดยทั่ว ๆ ไป ตอนเช้าหลังจากล้าง หน้าแปรงฟัน อาบน้ำ แต่งตัว มักมีดอกไม้ทัดหู ดอกไม้ที่นิยมนำมาทัดหูเป็นดอกไม้ที่มีกลิ่นหอม เพราะกลิ่นหอมของดอกไม้ทำให้อากาศสดชื่นมีกำลัง สมองปลอดโปร่ง ตลอดจนหายใจคิดถึง ดอกไม้ที่นิยมนำมาทัดหู พิกุล เป็นหนึ่งในจำนวนดอกไม้เหล่านั้น หรือนำมาทำเป็นพวงดอกไม้

ลักษณะของต้นพิกุล ลำต้นสูงประมาณสองถึงสามเมตร มีลักษณะเป็นพุ่ม ไบริ มีผล และมีดอกเล็กเป็นกลีบสีเหลืองนวลซ้อนกัน 2-3 แถว

ลักษณะของศิลปะลวดลายผ้าพิกุล เป็นผ้าทอขยกดอกไม้ โครงสร้างของลายเป็น ดอกทรงกลมมีกลีบเล็ก ๆ โคจรอบ และมีเกสรตรงกลาง ความละเอียดของกลีบดอกไม้ขึ้นอยู่กับ จำนวนตะกอ การทอสีพื้นกับสีดอกไม้ใช้สีเดียวกันหรือแตกต่างกันก็ได้ ชาวเวียดนามเรียกว่า ผ้าลายผักแว่น เป็นลายที่ราชสำนักอยุธยานิยมสั่งซื้อมาจากประเทศอินเดียด้วยเช่นกัน

4.7 หมี่ขอ เป็นศิลปะลวดลายผ้าที่ได้รับอิทธิพลมาจากเครื่องทำมาหากิน คือ ตะขอ หรือเคียวเกี่ยวข้าวของชาวนา ตะขออาจจะหมายถึงการเกาะเกี่ยวร้อยรัดเป็นพวกเผ่าพันธุ์ เดียวกัน นำไปสู่การสร้างความรู้สามัคคีทำให้เกิดพลัง มีความหวังใจซึ่งกันและกัน อย่างบริสุทธิ์ แบ่งปันเหมือนกับลักษณะทางเศรษฐกิจวัฒนธรรมที่ต้องประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา พร้อมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตลอดเวลา

ลักษณะของผ้าหมี่ข่อ เป็นผ้ามัดหมี่ โครงสร้างเป็นรูปทรงเรขาคณิต หักโค้งงอไปมาเหมือนรูปข่อเกี่ยวต่อเนื่องเต็มผืนผ้าหรือบางครั้งใช้เป็นส่วนประกอบกับลวดลายอื่นที่อยู่ในผืนเดียวกัน

4.8 ศิลปะลวดลายกราฟะไน เป็นภาษาเขมรถิ่นไทยที่มีความหมายว่า “ร่างแห”

ลักษณะของลวดลายผ้ากราฟะไน เป็นผ้ามัดหมี่ที่มีการมัดเส้นไหมที่เป็นเส้นพุ่งให้เป็นลายแล้วย้อมสีโดยมีโครงสร้างของลายเป็นลายสีขาว ทรงสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนต่อเนื่องกัน ตลอดทั้งผืนบนผ้าสีพื้น ตามต้องการของช่างทอ

4.9 ศิลปะลวดลายลูกแก้ว ชาวไทยเขมรเรียกว่า “โชนคเล็ก” คำนิยมของการคิดลายลูกแก้ว ได้รับอิทธิพลจากวัด วัคนิยมทำลูกแก้วตามกรอบประตุ เพราะมีความเชื่อในความใสของกระจกเปรียบเสมือนแสงสว่าง คล้าย ๆ กับความเชื่อยุโรปสมัยยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา บริเวณ โคมกระจกสีต่าง ๆ คือดินแดนสวรรค์ที่ประทับของพระเจ้า

ลักษณะของผ้าลายลูกแก้ว เป็นผ้าทอขกคอก มีโครงสร้างของลายเป็นรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน มีเกสรอยู่ตรงกลาง กรอบนอกของคอกอาจจะมีชั้นเดียวหรือสองชั้นขึ้นอยู่กับจำนวนตะกอก ถ้ามีตะกอกจำนวนมาก ความละเอียดของลายผ้าจะมีมากขึ้น

ส่วนสีของผ้ามีสี 2 แบบ คือ สีเดิมของเส้นไหมส่วนมากมักเป็นสีเหลือง หรือสีทอง หรือไหมสีขาว คู่คล้ายกับสีขาวนวลเหมือน ๆ สีของกระจกใส และสีที่ย้อมจากสีแบบธรรมชาติ และสีสังเคราะห์

4.10 ศิลปะลวดลายโคม “โคม” การปล่อยโคมตามความเชื่อของชาวบ้าน คือการสะเดาะเคราะห์ ให้โคมนำเคราะห์กรรม ความโศกเศร้า ไปจากเราไปให้ผู้อื่น

ลักษณะของผ้าลายโคม “ลายโคม” เป็นชื่อเรียกผ้ามัดหมี่ที่เรียกตามลักษณะรูปทรง และองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีอยู่ในลวดลาย จัดเป็นลายพื้นฐานลายหนึ่งที่สามารถนำไปดัดแปลงให้มีขนาดเล็กกลางหรือใหญ่ขึ้นโดยดูจากจำนวนโคม เช่น โคมห้า โคมเจ็ด โคมเก้า เป็นต้น จำนวนเหล่านั้นบอกจำนวนลำที่คันลายมัดย้อม โครงสร้างของลายคล้ายกับเปลวเทียนเป็นทรงสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนซ้อนกันเป็นชั้น ๆ มีหลายขนาด ส่วนการใช้สีย้อมอาจย้อมด้วยสีธรรมชาติ หรือสีสังเคราะห์ ขึ้นอยู่กับความต้องการของช่างทอ หรือผู้บริโภค

4.11 โสร่ง การนุ่งโสร่งมีพบเห็นโดยทั่ว ๆ ไป ในกลุ่มชนในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ไม่ว่าจะเป็นพม่า ลาว ไทย มอญ

การนุ่งโสร่งในเขตอีสานใต้ ผู้ชายนิยมสวมใส่เมื่อมีพิธีการหรืออยู่กับบ้านเรือน เพราะโสร่งช่วยให้อากาศระบายได้ดี เหมาะกับภูมิประเทศที่อากาศร้อนโดยเฉพาะแถบมรสุม

ลักษณะของศิลปะลวดลายผ้าโสร่ง โสร่งเป็นผ้าทอที่ช่างทอเป็นลายตารางใหญ่สี่แฉงสลับสี่เหลี่ยม ขนาด (14 ซม x 11 ซม) และมีลายริ้วตัดที่ตรงกลาง ตลอดผืน เพื่อบ่งบอกขอบเขตของผ้าโดยมีเครือ (ระนอง) สีดำ ผ้าโสร่งมีความพิเศษตรงที่ผิวสัมผัสของผ้ามีความมันระยิบระยับอันเกิดจากการนำไหมไปประวี (ประวี คือ การนำเส้นไหมไปหมუნในรหัส เพื่อให้เส้นมีความเรียบเสมอกันตลอดจนเป็นการขัดเงาเส้นไหม) ซึ่งต่อมานำไหมสองสีมาควบกัน (ปั่น 2 เส้นให้เป็นเส้นเดียวกัน) แล้วนำไปทอ ซึ่งเรียกว่า “กะเนียว” หรือ “กะนีว” หรือผ้าหางกระรอก

ผ้าโสร่งเมื่อมองดูแต่ไกล ๆ จะสะท้อนแสงความมันระยิบระยับจับตา

ผ้าโสร่งต่อมาได้มีการผลิตเพื่อผู้หญิง โดยมีลักษณะแตกต่างตรงตารางจะเล็กกว่าของผู้ชาย เพื่อเหมาะสมกับเพศ

4.12 ศิลปะลายคันสน จัดอยู่ในประเภทผ้ามัดหมี่ มีโครงสร้างของลายเป็นรูปทรงสามเหลี่ยม มียอดแหลมอยู่ด้านบน การมัดอาจมัดขนาดเดียวกัน หรือมัดขนาดเล็กใหญ่สลับกันก็ได้

การวางลายคันสนบนผืนผ้า ส่วนใหญ่นิยมวางอยู่ตรงส่วนที่เป็นชายผ้าด้านต่าง เพราะทำให้เห็นรูปทรงลวดลายได้ชัดเจนเนื่องมาจากอยู่ส่วนเกือบติดตีนผ้า ส่วนด้านบนถูกมัดหรือรัดกับเข็มขัดเวลาสวมใส่จึงไม่เหมาะในการทอเป็นรูปคันสน หรืออาจมีการผสมผสานกับลายอื่น เพื่อความสวยงาม

4.13 โคนกะแอก เป็นภาษาเขมรถิ่นไทย แปลว่า ลูกกา หมายถึง ลูกอึกตามภาษาภาคกลางนั่นเอง ตามประวัติศาสตร์สมัยโบราณมักจะทิ้งซากศพของสัตว์แม้กระทั่งคนให้อีกา หรือลูกอึกช่วยจัดการชาวบ้านมักเห็นลูกอึกประจำ อีกอย่างการเห็นลูกอึก แสดงว่าบริเวณนั้นมีความอุดมสมบูรณ์ด้วย เพราะมีสัตว์ตาย แสดงว่ามีสัตว์มาก ป่าไม้อันเป็นที่อยู่ของสัตว์คงมีด้วย

ลักษณะของผ้าโคนกะแอก เป็นผ้ามัดหมี่ โครงสร้างของศิลปะบนลวดลายเป็นทรงสี่เหลี่ยม เกิดเป็นลายคล้ายห้วนก กำลังบิน ลวดลายดังกล่าวเกิดจากการมัดหมี่ข้อมไหมที่เป็นเส้นพุ่ง (บท ทองสุข. สัมภาษณ์. 2548)

4.14 ลายช้าง ช้างเป็นสัตว์ใหญ่เป็นตัวแทนของผู้มีบุญหนักศักดิ์ใหญ่จนมีคำกล่าวที่ว่า “ช้างเหยียบนาพระเจ้าเหยียบเมือง” ช้างในตำนานการสร้างปราสาทบ้านพลวง กล่าวถึงพระเจ้าช้างเผือกได้ถ่าน้ำ เพื่อมีผู้คนมาค้ำกันจนเกิดการตั้งครุฑมีการสร้างปราสาทให้พระนาง

อาศัยอยู่ต่อมา พระยาช้างกลับมาไม่พบลูกสาวก็พิโรธ ใ้ช้วงฟาดกระจัดกระจายกลายเป็นชื่อนาบ้านนาเมืองรอบ ๆ ที่ตั้งปราสาทบ้านพลวง ปราสาทบ้านพลวงมีความโดดเด่นเพราะหันหลังเป็นรูปพระอินทร์นั่งชันเข่า พระทับบนช้างเอศวันอันเป็นสัญลักษณ์เมืองสุรินทร์ แสดงถึงบริเวณแถบนี้มีการนับถือพระอินทร์ ช้างจึงมีความสำคัญเป็นพาหนะของพระอินทร์

ลักษณะของลายผ้ารูปช้าง เป็นมัดหมี่โครงสร้างของศิลปะลวดลายเลียนแบบช้างในอิริยาบถต่าง ๆ ความละเอียดความงดงามขึ้นอยู่กับวิธีการผูกมัดลวดลายกับเส้นพุ่งที่เรียกว่า “มัดหมี่” สร้างลวดลายแล้วนำไปย้อม

ยุคที่ 3 ยุคที่มีการสร้างลวดลายศิลปะบนผ้าไหมช่วงปี พ.ศ.2546 – ปัจจุบัน โดยการออกแบบของอาจารย์วีระธรรม ตระกูลเงินไทย ที่เรียกว่า ศิลปะฝ้ายทองโบราณ สำหรับผู้นำเอเปค หรือชาวบ้านเรียกว่า ผ้าเอเปค เป็นผ้าทอที่มีการทอเพิ่มลวดลายเข้าไปในผืนผ้าด้วยการสอดคั่นหรือคั่นทองในระหว่างขั้นตอนการทอ

ลักษณะการทอเช่นนี้จะทำให้ผืนผ้าทั้งสองด้านมีลวดลายคมชัดและเรียบ ส่วนอีกด้านจะมีลวดลายที่หยาบ ซึ่งเกิดขึ้นจากการเก็บตะกอระหว่างทอ ทำให้ผืนผ้าดูหนาและหนักกว่าผ้าชนิดอื่น ๆ ด้วย เหตุที่ว่าการทอจะต้องใช้เส้นไหมมากกว่าการทอผ้าประเภทอื่น ๆ

อาจารย์วีระธรรม ตระกูลเงินไทย เป็นผู้รับผิดชอบการออกแบบลวดลายลงบนผืนผ้า ขั้นตอนเริ่มจากการคิดค้นออกแบบลวดลายต่าง ๆ และนำไปเขียนแบบ กำหนดสีสันทันแล้วจึงเริ่มทอสีสันทันของผ้าไหมแต่ละผืนเป็นสีที่ข้อมจากสีธรรมชาติ ประดิษฐ์ประคองเป็นลวดลายต่าง ๆ ตามจินตนาการด้วยด้ายไหมทองของอินเดีย ทอขกใหม่ในตัว ด้วยลวดลายของดอกกลอย และก้านขด สลับดอก 4 กลีบเป็นพื้น ยกใหม่ทองเป็นรูปสัตว์หิมพานต์ ประกอบด้วยลายช้าง คชสีห์ ราชสีห์ หงส์ นกยูง และนกพิณจิมมา (ชดาทิพย์. 2546 : 4-5)

สรุป

ประวัติศาสตร์ศิลปะลวดลายผ้าทอมือของบ้านท่าสว่าง คล้ายกับวงเวียนหรือวงจร กล่าวคือ เริ่มต้นจากการทอผ้าเรียบง่าย คือ มีการประยุกต์ใช้เส้นไหมควบกันเพื่อการถักทอสู่การผูกมัดเป็นลวดลายที่เรียกว่า มัดหมี่ จนกระทั่งถึงขั้นผูกมัดที่เรียกว่า มัดหมี่ทางเดียวสู่สองทางบวกกับการยกทอ เรียกว่า ฝ้ายทองโบราณ สู่การใส่ลวดลายราชสำนักอันเป็นลวดลายสำหรับเจ้านายชั้นสูง มาสู่การผลิตของชนชั้นล่าง ซึ่งมีทุนเดิมทางสังคม เมื่อในการถักทออยู่แล้ว ฝ้ายทองโบราณก็กลับสู่ความรุ่งโรจน์อีกครั้งหนึ่ง

บทที่ 4

เทคนิคการทอผ้าบ้านท่าสว่าง สุรินทร์

เทคนิคในการทอผ้าไหมท่าสว่าง พอสรุปได้ 3 ระยะ กล่าวคือ

ยุคที่ 1 ช่วงการใช้เทคนิคแบบโบราณ จนกระทั่ง ถึงปี พ.ศ.2537

การทอผ้าในอดีตของภาคอีสาน จะเป็นหน้าที่โดยตรงของผู้หญิง ซึ่งเป็นการทอเพื่อเตรียมเป็นเครื่องนุ่งห่มสำหรับสมาชิกในครอบครัว และทอเพื่อถวายพระในพิธีกรรมงานบุญประเพณีต่าง ๆ (สมชาย นิลอาธิ. 2530 : 140) ส่วนปัจจุบัน เริ่มมีการทอเพื่อการค้าตามรูปแบบทุนนิยม การทอแรกเป็นการใช้เทคโนโลยีแบบพื้นบ้าน ใช้อุปกรณ์ในพื้นที่บ้าน การทอเพื่อเตรียมเป็นเครื่องนุ่งห่ม สำหรับสมาชิกในครอบครัว เครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ที่นอน หมอน มุ้ง ผ้าห่ม เสื้อผ้าชั้น กางเกง ไส้กรอง ผ้าขาวม้า ซึ่งการทอผ้าเหล่านี้ชาวอีสานจะใช้กรรมวิธีโบราณ ผ้าทอชาวอีสานที่ทอใช้ตั้งแต่โบราณมี 2 ชนิด คือ การทอผ้าฝ้ายและการทอผ้าไหม โดยจะเริ่มทำเองทุกขั้นตอน คือ ตั้งแต่การปลูกฝ้ายปลูกหม่อนไปจนกระทั่งทอเป็นผืนผ้า นอกจากนี้แล้วยังมีผ้าที่ทอตามกรรมวิธีที่ใช้ทอ ได้แก่ ผ้ามัดหมี่ ผ้าจิด ผ้าจก และผ้าพื้น

ผ้ามัดหมี่ เป็นกรรมวิธีการย้อมสีอย่างหนึ่งที่มีการมัดแล้วไปย้อม เพื่อจะให้เกิดลวดลายและสีสันที่มีความซับซ้อนของการมีลวดลาย (กองอุตสาหกรรมสิ่งทอ. 2523 : 1) ด้วยเหตุนี้การทอผ้ามัดหมี่จึงเป็นที่รู้จักและยอมรับว่าเป็นผ้าทอที่ต้องอาศัยทักษะ และความสามารถสูง นอกจากอาศัยทักษะและความสามารถ การมัดหมี่จะต้องอาศัยเวลาในการทออีกด้วย การทอผ้ามัดหมี่จะต้องใช้ความชำนาญและความประณีต เพราะการทอทุกครั้งจะต้องใช้ลวดลายตรงกันตามลายเส้นพุ่งแต่ละเส้น ถ้าลายไม่ตรงก็จะต้องขยับให้ถูกจังหวะของลาย ฉะนั้นการทอผ้ามัดหมี่จะต้องใช้เท้าหรือใช้ลูกที่ใช้มือพุ่งเท่านั้นจะทอด้วยเท้าจะทอไม่ได้ ทั้งนี้เพราะเวลาจะขยับเส้นพุ่งให้ตรงจังหวะก็มัด เป็นลวดลายต้องใช้มือเท่านั้น ผ้ามัดหมี่ในอดีตจะใช้เป็นผ้าชั้น ผ้ามัดหมี่บ้านท่าสว่างมีอยู่ 2 ประเภท คือ

1. ผ้ามัดหมี่เส้นทางเดียว
2. ผ้ามัดหมี่สองเส้นทาง (อู๋ มุลศาสตร์. สัมภาษณ์. 2548)

ผ้าจิด เป็นกรรมวิธีที่ต้องใช้ไม้เก็บ ยกเส้นยืน หรือเส้นเครือ โดยนับเส้นเครือแล้วยกตามลักษณะลวดลาย ทอในลักษณะนี้จึงเรียกว่า เก็บจิด ผ้าจิด ได้พัฒนาเปลี่ยนแปลงไปในด้านวิธีการให้สะดวกและรวดเร็ว โดยใช้ไม้เก็บที่เป็นไม้ไผ่เส้นเล็ก ๆ สอดไว้แทน แล้วทำเต็มลายตามที่ต้องการได้ การเก็บจิดนี้เก็บครั้งเดียวได้ตลอดเส้นเครือ โดยใช้เขาหรือตะกอกเป็นตัวเก็บลาย ผ้าจิดแถบอีสานใต้จะทอผ้าจิดเพื่อใช้ต่อเชิงผ้าถุงเท่านั้น เรียกว่า จิดตีนจีน ใช้ต่อชาย

ด้านบนของผ้าถุง เรียกว่า จิดหัวซิ่น และสุดท้ายใช้ผ้าจิดทำหมอน เรียกว่า หมอนจิด หมอนจิดจะมีลักษณะเป็นสามเหลี่ยม และสี่เหลี่ยมผืนผ้า

ผ้าจก เป็นกรรมวิธีการทอผ้าเหมือนกับผ้าจิดแต่ผ้าจกจะมีความยุ่งยากมากกว่า เพราะใช้ฝีมือในการทอผ้า ทั้งด้านลักษณะรูปแบบของลวดลายของลวดลายและสีสันทัน เป็นพิเศษ ผ้าจกนี้ชาวอีสานนิยมทอด้วยเส้นใยไหมการทอมาก ทั้งด้านลักษณะรูปแบบของลวดลายและสีสันทันเป็นพิเศษ ผ้าจกนี้ชาวอีสานนิยมทอด้วยเส้นใยไหมมากที่สุด ความแตกต่างของผ้าจกและผ้าจิดพอแยกได้ คือ ผ้าจิดจะมีสีของลวดลายในแถบเดียวกันทางเส้นพุ่ง ภายในแต่ละลายเป็นสีเดียวกัน ส่วนผ้าจกจะมีสีสันทันในแถบเดียวกันได้หลายสีและสามารถสอสีภายในลายแต่ละลายได้อย่างอิสระตามความต้องการ จึงทำให้ลายของผ้าจกมีสีสันทันวิจิตรงดงามมากกว่าผ้าจิด การทอผ้าจกนั้นมีความยุ่งยากมาก คือ ต้องใช้เวลาและความอดทนในการทอมาก ผ้าจกนิยมใช้ต่อเชิงผ้าถุงเหมือนกับผ้าจิด

ผ้าพื้น เป็นกรรมวิธีการทอง่ายที่สุด ในกระบวนการทอผ้าทุกชนิด เพราะเป็นการทอลายขั้ดธรรมดาที่ใช้เขาหรือตะกอก เขียบสองเขาหรือสองตะกอกเท่านั้น ถึงแม้ว่าจะมีสีสันทันก็เกิดจากความคิดสร้างสรรค์ของช่างทอเท่านั้น ผ้าพื้นนิยมใช้เป็นผ้าห่ม ผ้าตัดเสื้อ ผ้าตัดกางเกง

บ้านท่าสว่าง มีการทอผ้าโดยเฉพาะผ้ามัดหมี่หรือมัดหมี่โฮลหรือจองโฮล (จองเป็นภาษาเขมร หมายถึง ผูกหรือมัด) ผ้ามัดหมี่ธรรมดา ผ้ามัดหมี่อัมปรมหรือจองกรา เป็นการมัดหมี่ทั้งเส้นพุ่งและเส้นยืน ซึ่งปรากฏมีแห่งเดียวในจังหวัดสุรินทร์แห่งเดียวในประเทศไทย และผ้าไหมลายโครงสร้าง เป็นการทอผ้าไหมโดยใช้เส้นพุ่งและเส้นยืน ซึ่งไม่มีการมัดหมี่แล้วออกแบบลวดลายเป็นลายต่าง ๆ ส่วนมากจะเป็นลายตาราง เช่น ลายสมุด ลายสาธุ ลายอันลุยชิม (ลายไทย) ลายสาหร่าย ผ้าขาวม้า ตลอดจนไหมยกดอก เช่น ผ้ายกดอกลายลูกแก้ว (ชะโน้ดเล็ก) การทอผ้าลายนี้ใช้ตะกอก 4 ตะกอก เป็นตัวกำหนดลาย โดยไปมีการแยกตะกอกสำหรับทอลายขั้ดเมื่อเป็นพื้นของผ้า ซึ่งการทอแบบนี้ เรียกว่า ลายสองยกดอกหรือ การทอผ้ายกดอก คือ การทอผ้ายกดอก คือ การทอผ้าลายสองแบบแนวทแยง มีจุดกลับโดยยกตะกอกย้อนกลับ การออกแบบลูกแก้วจะออกแบบเส้นด้ายยืนย้อมสีเดียว แล้วเก็บตะกอก 4 ตะกอกตามลวดลายที่กำหนดไว้ เส้นด้ายพุ่งจะย้อมสีเดียว ส่วนเส้นด้ายยืนมีการทอมากแถบบ้านสวาย อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ลายผ้ายกดอกพิบูล (ปกาศปน) ผ้ายกดอกแบบนี้จะย้อมเส้นด้ายยืนสีเดียว และวางใช้สีอื่นคั่นระหว่างดอกก็ได้การเก็บตะกอก 4 ตะกอก โดย การทอลายขั้ดเป็นพื้น 2 ตะกอก ส่วนอีก 2 ตะกอกเป็นลวดลายการทอลายนี้จะทอสีทีละตะกอก จะพบที่บ้านเขวาสินรินทร์ส่วนมาก ลายปะเตาะ เป็นผ้าทอเป็นดอกห่างประปราย ทั่วไปบนผืนผ้า ผ้าลายปะเตาะจะใช้เส้นพุ่งหรือเส้นยืน สีเดียวกัน มีการยกดอกห่างระยะกระจายทั่วผืนผ้า จะพบมากที่บ้านเขวาสินรินทร์ ตลอดจนผ้าไหมพื้นเรียบเป็นผ้าไหมที่ไม่

มีการมัดข้อม หรือลวดลาย การทอจะใช้สีเดียวหรือ 2 สีก็ได้ คือ เส้นด้ายพุ่ง 1 สีด้ายยืน 1 สี เพื่อให้เกิดความวาวการใช้เส้นพุ่งอาจจะใช้ 1 เส้น หรือ 3 เส้นก็ได้ เพื่อให้เกิดความหนาตามความนิยม อย่างไรก็ตาม ผ้าไหมหางกระรอก (ผ้าไหมกะนีว) มีลักษณะเป็นสีพื้น ไม่มีลวดลายการทอใช้ไหม 2 – 5 สีมาควบกัน แล้วนำไปทอเป็นผืน จะมีความมันระยิบระยับ การทอผ้าชนิดนี้จะพบทั่วไปเกือบทุกหมู่บ้าน นิยมนุ่งในชีวิตประจำวัน หรือที่เรียกว่า ผ้าม่วง สมัยก่อนจะนุ่งเป็นจุงกระเบน การผลิตผ้าไหมบ้านท่าสว่างมีอุปกรณ์เพื่อการผลิตผ้าไหม ดังที่กล่าวมาประกอบด้วย เครื่องมือ และอุปกรณ์ในการทอดังต่อไปนี้ คือ

การทอผ้าไหมบ้านท่าสว่าง ประกอบด้วยวัตถุดิบ เครื่องมือ และอุปกรณ์ในการทอ ดังต่อไปนี้

1. วัตถุดิบ สมัยก่อนการส่งเสริมการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแถบภาคอีสานบริเวณเมืองรัตนบุรี (อำเภอหนึ่งในเขตจังหวัดสุรินทร์ปัจจุบัน) ได้มีการส่งเสริมอาชีพ อาชีพที่สำคัญคือ การส่งเสริมให้ราษฎรดำเนินการเลี้ยงไหม เนื่องจากรัฐบาลเห็นความสำคัญของการประกอบอาชีพการทอผ้าไหม ชาวบ้านทั่ว ๆ ไปมีการปลูกหม่อนโดยอาศัยบริเวณพื้นที่ที่เป็นโคก หรือเป็นเนินสูงเพราะดินหม่อนไม่ทนต่อน้ำ การปลูกหม่อนแรก ๆ เป็นพันธุ์พื้นเมืองซึ่งมีลักษณะใบเล็ก ให้ผลผลิตต่ำ มีลักษณะลำต้นเล็ก ๆ ช่วงต่อมาเมื่อมีการขยายพันธุ์ต้นหม่อนจากรัฐ เกิดต้นหม่อนที่มีใบใหญ่กว้างขึ้นให้ผลผลิตสูงกว่าของพื้นเมือง

2. ตัวไหม เดิมทีเคยพันธุ์ไหมนิยมเก็บจากผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์มักจะถูกคัดเลือกเอาไว้ทำพันธุ์ในปีต่อ ๆ ไปหากไม่ดีก็หีบย้อมที่เรียกกันว่า “ปะวะ” การแบ่งปันหรือเอื้ออาทรต่อกันโดยไม่มีการซื้อขายให้เพื่อให้สืบสานจากรุ่นสู่รุ่น ตัวพันธุ์ไหมพันธุ์พื้นเมืองมีลักษณะตัวหนอนเล็ก ๆ มีอยู่ 2 ประเภท คือ พันธุ์ที่เป็นสีขาว กับพันธุ์ที่เป็นสีทองหรือปัจจุบันเรียกว่า ไหมทองนั่นเอง

ชาวบ้านท่าสว่างกล่าวเสริมว่า เดิมทีเคยเขมรกับไทยแถบเทือกเขาพนมดงรักไปมาหาสู่กันเพราะวัฒนธรรมเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์ต่อกัน ไม่มีการแบ่งเขตแดน

เอกสารของเจ้านายท้องถิ่น กล่าวว่า เส้นทางสายไหมแถบอีสานไทย คือ ไหมจากสุรินทร์ไปสู่ประเทศเขมรตรงกับเอกสารโบราณรายงานว่า ช่วงสมัยเขมรมีอำนาจแถบอีสานใต้ที่เรียกว่า “อีสานปุระ” มีเมืองตลุง (ประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์) ได้ส่งผ้าไหมเป็นราชบรรณาการแก่เขมรในขณะนั้นเมืองสุรินทร์ไม่ปรากฏนามสันนิษฐานว่าคงเป็นเมืองหน้าด่านของเขมร

จวบจนกระทั่งสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีรายงานการส่งถ้วยเกณฑ์ผ้าไหมเมืองสุรินทร์เมืองสังขะ เมืองประโคนชัย ส่งถ้วยผ้าไหม 1,000 ผืน เมื่อพระราชพิธีบรมศพรัชกาลที่ 2

จนกระทั่งต่อมาเริ่มมีการนำไหมต่างประเทศมาใช้ คือ ไหมญี่ปุ่น ซึ่งเรียกกันว่า “ไหมโทเร” จากญี่ปุ่นมาสู่ไหมเวียดนามและไหมดินทองจากอินเดียที่สำคัญถึงทอผ้าของโบราณ

ไหมโทรมีลักษณะเด่น คือ คงทนและสำเร็จรูปเหมาะกับการนำไปเป็นเครื่องหรือไหมขึ้น ช่วยให้มีความคงทน สีไม่ตกเพราะใช้สีเคมีในการย้อม เมื่อซื้อไหมมาหรือไหมที่ได้จากการสาวไหมที่ประกอบด้วยไหมหัว (ไหมหนา) ไหมกลาง และไหมน้อยแล้ว ก็นำมาย้อมสีธรรมชาติ ช่วงต่อมามีการใช้สารเคมีช่วงทางรถไฟมาถึงเมืองสุรินทร์ (พ.ศ. 2469) มีการนำสีเคมีจากประเทศเยอรมันมาจำหน่ายในท้องตลาด เมื่อผ่านกรรมวิธีดังกล่าวก็จะนำมาปั่นหรือกรอเข้าหลอดได้เลย เพื่อเอาไว้ใช้เป็นลวดลายที่ต้องการแล้วจึงนำไปใส่ทอในพิมพ์ภายหลัง

3. เครื่องมือหรืออุปกรณ์ที่ใช้ในการทอประกอบด้วย

3.1 อุปกรณ์เตรียมด้าย ระวัง หอคอย ไม้ร่างรูด พิมพ์ ไม้ขัดมีไว้เพื่อกรอเข้าไม้ขัดด้ายและเครื่องม้วนด้าย

3.2 เครื่องทอผ้าหรือกี่

กึ่งมืออยู่สองชนิด กล่าวคือ ชนิดที่หนึ่งเป็นที่ชาวบ้านสร้างขึ้นอย่างง่าย โดยการสร้างโครงที่ทำจากไม้เพื่อใช้ในการทอ ส่วนชนิดที่สองเป็นแบบที่กระตุก คือ เป็นกึ่งที่มีสายกระตุก (เชือกดึง) เวลาทอเริ่มมีการใช้เมื่อมีการอบรมโดยกรมส่งเสริมการเกษตร กรมวิชาการ เมื่อประมาณปี พ.ศ.2537 ตลอดจนมีเครื่องปั่นด้าย ใช้สำหรับปั่นด้ายเข้ากระสวยและกงล้อปั่นด้าย

4. ขั้นตอนการทอผ้า ประกอบด้วยกรรมวิธีต่าง ๆ ดังนี้

การเตรียมเส้นไหม

4.1 การเตรียมเส้นยืน (ไหมเครือ) กล่าวคือ เส้นไหมที่ใช้ทอนั้นมี 2 ชนิด คือ เส้นยืนและเส้นพุ่ง

สำหรับเส้นยืนจะมีความยาวประมาณ 25 เมตรเศษ ทั้งนี้แล้วแต่จะต้องการผ้าไหมกี่ยืน วิธีการทำเส้นไหมยืนที่ต้องการต้องนำไปดวง (คันเส้นด้าย หรือ เดินเส้นด้าย) (โองคนหมี หรือ การห่มไหม) การเรียงเส้นใยไหม กรรมวิธีคือการเอาเส้นใยไหมที่กวด การกวดไหมเมื่อต้องการทำให้ไหมเรียบมีลักษณะเป็นเส้นมีขนาดเท่ากันมีความมันของเส้นไหม เป็นวิธีการที่ต้องอาศัยการคำนวณแบ่งว่าจะทำเครือยาวเท่าไร ต้องการผ้าแบบใด มีช่วงรอยต่อของผ้าหรือไม่

4.2 การย้อมเครือไหม (เสื่อหก) เครือ กรรมวิธีที่นำไหม เครือที่ดวงเส้นเรียบร้อยไหมย้อมในน้ำสีที่เค็ดโดยเติมน้ำค่าลงเล็กน้อย เพื่อให้สีติดและเส้นใยอ่อนนุ่มอีกครั้งหนึ่ง สีที่เลือกใช้อาจจะเป็นสีธรรมชาติหรือสีเคมี แต่ส่วนมากมักย้อมเป็นสีดำ เพราะสามารถนำไปถักทอได้กับเส้นพุ่งได้หลายสี

4.3 การสืบหูก (ต่อเส้นเอ็นเข้ากับพิม) คือ กรรมวิธีที่นำเอาไหมเครือ (ดวง) ที่ข้อมเสร็จมาร้อยเส้นด้ายโดยอาศัยการทำจากข้าวเป็นลักษณะแปง เป็นตัวประสานเส้นด้ายทั้งหมดมาเข้ากับช่องพินหวี โดยส่วนมากพิมหรือพินหวีมีเส้นด้ายที่เขาหรือตะกอยูกู้ใช้วิธีต่อเส้นด้ายได้ทันทีโดยวิธีที่เรียกว่า การสืบเส้นด้ายเข้ากับพิมหรือพินหวีเรียบร้อยแล้วก็จะพินหูกหรือพินเส้นไหมเครือที่สืบหูกเรียบร้อยแล้ว ให้เป็นระเบียบ ซึ่งวิธีนี้เรียกว่า การพินหูกนั่นเอง

การเก็บรักษาใช้วิธีการแขวนหรือการขนกระดงที่ใช้สำหรับเลี้ยงตัวไหม จนครบ เพื่อป้องกันศัตรูมากินข้าวเปียกที่ใช้สำหรับต่อเส้นไหม ในขณะที่ทำผู้ทอผ้ามักห้ามไม่ให้มีการเดินข้ามหรือโยกย้ายเพราะเป็นขั้นตอนที่อันตรายอาจทำให้ไหมเกิดการพันกันแมลงมากัดเส้นไหมได้

4.4 การพินหูก คือ กรรมวิธีการนำเอาพิมที่ผ่านการสืบหูกเรียบร้อยแล้วมาพันกับไม้เพื่อให้เส้นไหมเป็นระเบียบ เพื่อจะนำไปทอเป็นผืนต่อไป การพินหูกเลือกเวลา ถ้ามีแดดออกไม่ร้อนหน้าเข้าหาตะวันให้ขึ้นขวางตะวันโดยใช้กำลังประมาณ 3 คนในการพินหูก สองคนแรกจะอยู่ที่ปลายของเส้นเอ็น คนที่ 3 (หลักคันหรือหลักเพื่อใช้สำหรับคล้องด้านขึ้น หรือเรียกว่า “คันหูก”) เพื่อให้เส้นด้ายขึ้นเป็นระเบียบ การใช้แปรงหวีเส้นเอ็นแปรงต้องมีการจุ่มน้ำข้าวที่มีการผสมเพียงเล็กน้อยไม้คันหูกใช้หวีเส้นเอ็น หรือหาเส้นเอ็นที่ขาดจะได้ต่อให้เป็นเส้นเดียวกัน สองคนที่อยู่ปลายด้านละข้างค่อย ๆ ปั่นเส้นเอ็นเข้ากับไหมโดยจัดระเบียบเส้นเอ็นให้มีความยาวเท่ากันพินเส้นเอ็นให้ชัดไว้กับไม้ค่อย ๆ ก้าวขาโดยอาศัยจังหวะที่พร้อมกัน แรงงานมักเป็นการไหววนหรือเอื้ออาทรต่อกันหรือผู้สาวผ้าเช่นกันผลัดกันช่วยกัน หากเส้นเอ็นไหนยาวกว่าเส้นอื่นใช้วิธีการจัดไว้ที่ไม่พินก่อนหมุนสืบทั่ว ก้าวเท้าดำซาเลื่องมองกัน คล้ายกับการย่างเท้าของนักบวช จิตใจต้องมีสมาธิ

การพินหูกหากขางมากมีการนำเอาไม้ไผ่มาวางเป็นระยะ ขวางรองรับเส้นเอ็นเป็นช่วง ๆ เพื่อป้องกันไม่ให้ดกถูกพื้น การทำแบบนี้ต้องอาศัยบริเวณที่กว้างขวางเท่า ๆ กับจำนวนความยาวของเส้นเอ็น

เมื่อทำเสร็จแล้วจะได้เครือไหมขึ้น (เครือหูก) แล้วนำไปขึงได้ที่เพื่อจะทำการทอผ้าต่อไป เวลาทอเสร็จแต่ละวันต้องมีการเก็บพิมทอผ้าโดยวิธีการพินหูก เวลาทอผ้าทำเครือหูกไปทางที่ใกล้ไหมขึ้นวางบนที่ทอผ้าสยายไปจนสุดก็ทอผ้า ใช้เชือกมัดไม้พินหูกผูกกับไม้ก็โดยผูกเป็นเงื่อนขัดสมาธิให้แน่น ก่อนการทอผ้าต้องมีการหวีเส้นไหมขึ้นโดยใช้แปรงจุ่มกับน้ำข้าวก่อนหวีช่วงเช้า รอให้เส้นไหมขึ้นแห้งแล้วจึงค่อยเริ่มการถักการทอ การทอเริ่มปฏิบัติกรเรื่อย ๆ เวลาต่อเวลาโดยมีการหยุดโดยการกางหูกไว้หรือเก็บก่อน สลับเป็นวงเวียนการทอผ้าหาที่สิ้นสุด เป็นจุดเชื่อมจุด สร้างผ้าตามต้องการ

4.5 การเตรียมเส้นด้านพุ่งหรือเส้นขวาง

4.5.1 เครื่องมือสำหรับเตรียมเส้นด้านเมื่อใช้ในการทอผ้าได้แก่ กง อัก หรืออวก หวาหรือโน หลอดด้ายพุ่ง และหลักคั่นหรือหลักเผื่อ เป็นต้น

4.5.2 กงเป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับใส่ด้าย เพื่อปั่นด้านคู่อก หรือปั่นด้ายคู่ หลอดด้ายพุ่ง กงแบ่งได้ 2 ประเภท แล้วยังมีผู้ทำ 1 กงแบบเป็นวงล้อแนวตั้งกับ 2 กงแบบวงล้อ แนวอนเดิมใช้ไม้เนื้อแข็งสร้างต่อมาได้มีการนำเอาวงล้อรถจักรขนาดเล็กลงมาแทน เพราะหา ง่ายราคาถูก

4.5.3 อักหรืออวก ใช้สำหรับปั่นด้ายจากกง หรือใส่ด้าย เพื่อนำไปคั่นทูก เพื่อทำเป็นด้ายอื่น ชาวบ้านเรียกว่า “เครื่องทูก” หรือใช้ปั่นด้าย เพื่อทำด้ายพุ่ง อักหรืออวกเดิมมัก ทำจากไม้เนื้อแข็ง ช่วงแรกมักมีการแกะสลักลายบนปีกเป็นลายไทย ต่อมาไม้หายากมีการนำเอา พลาสติกมาประดิษฐ์เป็นอวกวางขายตามท้องตลาด

อีกเวลาใช้มี 2 วิธี คือ 1.การอวกไหมใส่อกเส้นเคียวใช้เวลาอวกไหมช่วงเวลา ประมาณ 4 ถึง 5 ชาวบ้านจะคั่นมาอวกไหม เวลาอวกไหมมีการเก็บขี้ไหมเพื่อให้ไหมเป็นเส้นเรียบ ไม่เป็นตะปุ่มตะป่มเป็นแนวเคียวกัน เสียงอวกไหมดังสลับกับเสียงพระสวดมนต์ตอนทำวัตรเช้า ในยามค่ำคืนตามชนบท

การอวกไหมจากอัก เมื่อความควบเส้น โดยมักจะควบอย่างน้อย 2 เส้น เพื่อให้ผ้า หนา (กรา) พอสวมควร

4.6 ระหัด (ดอกสวิง) เป็นลักษณะด้านหน้าเป็นแกนเหล็กแหลมไว้สำหรับใส่ หลอดไหมที่ทำจากเครือไม้หรือปัจจุบันใช้หลอดพลาสติกที่มีจำหน่ายในตลาด อีกด้านเป็นวงล้อ ที่ทำจากล้อรถจักรยานหรือที่มีเชือกพันรอบจากวงล้อไปสู่แกนเหล็ก เวลาหมุนที่แกนที่ล้อโดยมี เหล็กแหลมหมุนตามพันเอาไหมจากอักสู่หลอดด้าย เพื่อนำไปใส่กระสวยทอผ้าที่ทำเส้นพุ่ง เป็น การตีเกลียวเพื่อให้เส้นไหมเรียบเป็นเส้นตรงมันวาวได้ขนาดเคียวกัน เหมือนกับการทับเส้นไหม ทำให้ไหมที่มีลักษณะบางหนาไม่เท่ากันได้เส้นไหมเท่ากัน

การทำหัดไหมมี 2 ประเภท คือ

- 1) การระหัดไหมเพื่อทำหลอดไหมเมื่อทอผ้าไหม
- 2) การระหัดไหมเพื่อทำให้ไหมเรียบ

หลอดด้ายพุ่ง มีความยาวประมาณ 6 – 7 เซนติเมตร

4.7 หลักคั่น หรือหลักเผื่อ ใช้สำหรับคล้องด้ายอื่นเรียกว่า “คั่นทูก” เพื่อทำให้ ด้านอื่นเป็นระเบียบ และทำให้ด้ายอื่นไม่ขัดกัน มีลักษณะเหมือนคราด ทำจากเส้นใยดินดาจะ เป็นแปรงขนาดยาวประมาณ 12 – 14 นิ้ว สูงประมาณ 10 – 11 นิ้ว ทำหน้าที่คล้ายกับหวี ทำ

หน้าที่เหมือนกัน การหวีจำเป็นต้องใช้แปรงจุ่มน้ำชาหวีที่รินจากหม้อหุงข้าวก่อนแล้วค่อย ๆ บรรจงหวีเส้นไหมขึ้นโดยใช้มือทั้งสองข้าง ข้างหนึ่งจับที่ด้ามหวีอีกข้างหนึ่งจับบริเวณเส้นไหมขึ้นโดยวางมือห่างจากหวี จะหวีประมาณ 2-5 นิ้ว ค่อย ๆ หวีไปทิศทางเดียวอาจจะเริ่มจากบริเวณหูกหรือปลายหูก ทุกวันทำเช่นนี้ก่อนการทอผ้าทุก ๆ วัน เสมือนการเตรียมเส้นไหม การเตรียมตัวของผู้ทอผ้า การสัมผัสจากความรู้สึกภายใน การวางจัดให้สงบลงสู่เส้นไหม เพราะเส้นไหมเวลาการทอห้ามมิให้นั่งใกล้ที่ทอผ้า ห้ามให้ถูกกระสวยหรือเส้นกลองใส่หลอดด้าย อาจเป็นเพราะจะสร้างความยุ่งยากหรือเสียเวลาในการต่อระว่างเพราะอาจเกิดอุบัติเหตุทำให้การทอผ้าหยุดชะงักได้ เพราะบางคนไม่เก็บหูกทอผ้า ไม่เก็บพืม การพืมทอผ้าโดยใช้ผ้าคลุมบริเวณผ้าที่ทอเสร็จกับบริเวณปลายของกึ่งทอผ้า

4.8 ไม้กำพันหรือ ไม้ค้ำพัน ใช้สำหรับม้วนผ้า ทำด้วยไม้เนื้อแข็ง บางทีมีการแกะลวดลายไทยบนเนื้อไม้ ปัจจุบันมีการทำจากพลาสติกเนื้อแข็งอย่างดี ไม้ค้ำพันมีลักษณะเป็นที่เหลี่ยมยาว ขนาดหน้าตัดของไม้เป็นที่เหลี่ยมจัตุรัสประมาณหน้า 6 นิ้ว หรือ 8 นิ้ว มีความยาวขนาดเท่ากับความกว้างของกึ่งหรือยาวกว่าเล็กน้อยพองาม

4.9 ไม้เหยียบหรือ คานเหยียบ ใช้สำหรับเหยียบตะกอหรือเขาหูกให้ขึ้นสลับทำให้อ้ายขึ้นขัดกันตามลายที่ต้องการ ทำด้วยไม้จริง หรือไม้ไผ่คันลำควน มีลักษณะเกลี้ยงกลมยาวประมาณ 1 เมตร จำนวนตั้งแต่ 2 อันขึ้นไป จำนวนไม้เหยียบหูกขึ้นอยู่กับตะกอของหูกด้วย เช่น 34,530 ตะกอ 14,600 ตะกอ เป็นต้นแล้วแต่ลวดลายของผ้า ที่ต้องมีความสัมพันธ์กันระหว่างตะกอกับคานเหยียบ เหยียบผูกสอดกันเป็นชุดหากมีตะกอมาก คานเหยียบมาก

4.10 ไม้หาบหูกหรือคานแขวน ใช้สำหรับแขวนพืมและเขาหูกเพื่อให้พืมและเขาหูกอยู่ในระดับเดียวกันกับอ้ายขึ้น ทำให้เกิดความถี่ในขณะที่ยเหยียบเขาหูกสลับขึ้นลงและง่ายในการใช้พืมกระทบด้ายพุ่ง มีลักษณะเป็นไม้กลม นิยมใช้ไม้ไผ่มีความยาวขนาดกลางของกึ่ง

4.11 ไม้นั่งทอผ้า หรือ “ไม้แป้นกึ่ง” ใช้สำหรับนั่งทอผ้า นิยมใช้ไม้แผ่นกว้างประมาณ 8-10 นิ้ว ยาวเท่าขนาดกว้างของกึ่ง

4.12 ตะกอ หรือ เขาหูก เป็นเส้นด้ายที่ร้อยคล้องอ้ายขึ้นโดยสอดด้ายคล้องสลับกันไปเส้นหนึ่งแล้วเว้นเส้นหนึ่งไปเรื่อย ๆ เพื่อแบ่งอ้ายขึ้นให้เป็นหมวดหมู่ตามลวดลายที่ต้องการ เมื่อยกตะกอขึ้นตะกอนั้นจะดึงอ้ายขึ้นที่เป็นแบ่งเป็นหมวดหมู่สลับกันเปิดเป็นช่องสามารถพุ่งกระสวยทำให้อ้ายพุ่งสานขัดกับอ้ายขึ้นตามลายที่ต้องการ

4.13 ผัง เป็นไม้ที่ใช้ขึงตามความกว้างของผ้าที่ทอ เพื่อให้หน้าผ้าตึงพอดีกับพืม ใช้ขึงด้านล่างของผ้าที่ทอเสร็จรอการพันเก็บกับไม้วางบนกึ่ง ไม่ทำให้ลายบิดเบี้ยวทำให้

มองเห็นลวดลายเพื่อการตกแต่งเส้นไหมด้วยการใช้ใบมีด โคนตัดซี่ใหม่ที่หลงเหลือไหล่ออกมาทำให้ผ้าไม่สวยงาม ตรวจสอบลวดลายผ้าสำเร็จรอการตัดเพื่อการใช้งาน การตัดผ้ากระทำได้ 2 วิธี

- 1) ตัดผ้าขณะที่ยังทออยู่ไม่เสร็จหมดเครื่อง
- 2) ตัดผ้าเมื่อทอเสร็จทั้งเครื่องเป็นพับ ๆ เป็นไม้ชนิดเดียวกัน

4.14 พิม เป็นเครื่องมือที่สำคัญเพราะพิมเป็นอุปกรณ์ที่ใช้ทอผ้า พิมมีหลายขนาดแล้วแต่ชนิดของผ้าแล้วแต่ตะกอ พิมจะเป็นตัวกำหนดตะกอ เช่น พิมสำหรับทอผ้าโสร่ง ทอผ้ามัดหมี่ ผ้าโสร่ง จะมีลักษณะแตกต่างกัน พิมแบ่งได้ 2 ประเภท ได้แก่ พิมชั้น และพิมชำ

1) พิมชั้น เป็นพิมที่มีฟันพิมซี่เล็ก บาง ถี่ มีความกระชับ และจำนวนหลบ (จำนวน 4 ฟันพิมเป็น 1 ควม จำนวน 10 ควม เป็น 1 หลบ จำนวน 1 หลบ มี 40 ฟันพิม) มาก แต่มีความยาวเท่ากับพิมชำ ได้พิมขนาด 25 ขึ้นไปจนถึง 70 หลบ ซึ่งถือว่าเป็นขนาดใหญ่ นอกจากนี้ขนาดของพิมยังขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ใช้พิมอีกด้วย ใช้ทอผ้าที่ต้องการให้มันเนื้อแน่น เนื้อละเอียดและมีความประณีต

พิมความสำคัญอยู่ที่ ฟันพิม หากเป็นผ้าละเอียดต้องเป็นฟันพิมละเอียด ผ้าหนาใช้ฟันพิมหนาต้องเลือกพิมที่มีฟันพิมเข้ากับงาน

2) พิมชำ เป็นพิมที่มีฟันพิมซี่ใหญ่ หนา ห่าง ไม่มีความกระชับ มีจำนวนหลบน้อยแต่ความยาวเท่ากับพิมชั้น ใช้ทอผ้าที่เนื้อไม่แน่นและมีความหยาบ เช่นผ้าฝ้ายสำหรับตัดเสื้อ ผ้าถุง อย่างไรก็ตามสุรินทร์ผ้าไหมที่ทอเป็นผ้าถุงสำหรับสวมใส่มีขนาด 25 หลบ (หลบ หมายถึง มาตรฐานหรือหน่วยในการนับจำนวนของฟันพิม) 82 เซนติเมตร ผ้าสไบ 22 – 25 หลบ 65 เซนติเมตร ผ้าขาวม้า 16 – 18 หลบ 75 – 80 เซนติเมตร ปัจจุบันเป็นพิมมีการจากโลหะ ในอดีตใช้ไม้ไผ่เป็นฟันพิม พิมจากโลหะเริ่มเป็นที่นิยมเฉพาะงานทอผ้าที่ไม่ค่อยใช้ความละเอียดส่วนผ้าที่ต้องการความประณีตต้องใช้พิมฟันที่ทำจากไม้ไผ่

4.15 กระจวยเป็นไม้ที่เป็นรูปรีเวตรงปลายทั้งสองข้าง ตรงกลางใหญ่และเป็นร่องสำหรับใส่หลอดเส้นด้าย ใช้สำหรับพุ่งสอดไปในระหว่างการทอผ้าหลังจากที่ช่างทอเหยียบคานาให้เขาหูก (ตะกอ) แยกเส้นด้ายขึ้นแล้ว กระจวยอดีตทำจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้ประดู่ ไม้ชะบุง ที่มีมากแถบเทือกเขาพนมดงรัก ปัจจุบันเริ่มมีการทำจากพลาสติก เพื่อรักษาไม้หรือไม้เริ่มหายากต้องซื้อจากประเทศข้างเคียง เช่น เขมร เป็นต้น

4.16 สายกระดวก (เชือกคิง) เป็นเชือกที่ใช้สำหรับดึงเวลากระจวยพุ่ง จึงเกิดศัพท์ว่า “ก็กระดวก” เมื่อช่างทอผ้ากระดวกสายกระดวกด้วยก็จะถ่างไปมาในรางกระจวย ในขณะที่เขยวกันช่างมอก็จะดึงพิมให้กระแทกเนื้อผ้าที่ทอแล้วให้แน่นยิ่งขึ้น ก็กระดวกจังหวัดสุรินทร์เริ่มใช้ช่วงปี พ.ศ.2537 จนถึงปัจจุบัน

4.17 หลอดด้ายพุ่ง เป็นหลอดไม้ไผ่หรือหลอดเคลือบ มีหลอดพลาสติกที่บรรจุเส้นด้ายสีต่าง ๆ ที่ผ่านการย้อมสีการผูกมัดหลายต่าง ๆ ที่ต้องการสอดใส่อยู่ในรางกระสวย กระสวยจะใส่หลอดเส้นด้ายไว้เป็นหมวดหมู่สีต่าง ๆ ช่างทอจะหยิบเอาเมื่อต้องการสี หลอดสีในกระสวยตามลวดลายผ้าที่ต้องการทอ

ยุคที่ 2 ช่วงการใช้เทคนิคโดยใช้กี่แบบกระตุก ตั้งแต่ปี พ.ศ.2537 – 2546

การทอผ้าไหมโดยการใช้กี่กระตุกเพราะระบบทุนนิยมได้แพร่ขยายมาสู่เมืองสุรินทร์มีการเรียนการสอนที่โรงเรียนกสิกรรม (วิทยาลัยเกษตรกรรมสุรินทร์เดิม) จนกระทั่งปี พ.ศ.2537 ได้เริ่มมีการนำชาวบ้าน โดยเฉพาะชาวบ้านท่าสว่าง บ้านสวาย บ้านจันรม เข้ารับการอบรมการทอผ้าไหมแบบกี่กระตุก

ยุคที่ 3 ช่วงการใช้เทคนิคการทอโดยการขุดหลุมหรือทำพื้นสูง การทอผ้ายกทองโบราณตั้งแต่ 20 ตะกอล 30 ตะกอล จนกระทั่ง 1,400 ตะกอล ถึง 1,500 ตะกอล มีผู้ทอเพิ่มจาก 1 คน เป็น 4 คน ถึง 6 คน

สรุปจากชาวบ้านต้องมีอุปกรณ์สำหรับการทอผ้าโดยเฉพาะต้องมีไหมยืน ไหมพุ่งและอุปกรณ์ในการทอ อย่างไรก็ตามต้องมีคน คนถือว่าสำคัญที่สุดเพราะเป็นผู้รังสรรค์ผ้าโดยการทอ การถักการทอให้ได้ผืนผ้าไหมสู่การสวมใส่

บทที่ 5

การทอผ้ายกทองโบราณ

ผ้ายกทองโบราณที่บ้านท่าสว่างเกิดจากการทอ 2 รูปแบบกล่าวคือ การมัดหมี่ที่มีปรากฏอยู่มากแถบบ้านนาสาม อำเภอเมืองสุรินทร์ กับการยกทอผ้าโบราณแถบบ้านเขวาสินรินทร์ สุรินทร์ โดยการประยุกต์โดยการออกแบบลวดลายก่อนมัดหมี่ ใช้การทอแบบยกทอ ผ้าที่ทอโดยใช้ในผ้ายกไหมเงินไหมทองนี้ทางราชการเรียกว่า ผ้าเยียรบับ เกิดการทอช่วงที่ประเทศไทยเป็นเจ้าภาพจัดการประชุมความร่วมมือทางเศรษฐกิจในภูมิภาคเอเชีย - แปซิฟิก หรือการประชุม APEC ซึ่งจัดขึ้นเมื่อเดือนตุลาคมที่ผ่านมาโดยมีผู้นำจาก 21 ประเทศเขตเศรษฐกิจพร้อมคู่สมรสเดินทางมาร่วมประชุม ผ้าไหมเมืองสุรินทร์ได้รับการคัดเลือกเพื่อนำไปตัดเย็บให้ผู้นำที่มาร่วมประชุมแต่ละประเทศได้สวมใส่โดยรัฐบาลได้สั่งซื้อไหมยกทองโบราณ จำนวนทั้งหมด 21 ผืน โดยมีอาจารย์วีระธรรม ตระกูลเงินไทย เป็นผู้รับผิดชอบการออกแบบลวดลายลงบนผืนผ้า

ผ้าไหมยกทองแต่ละผืนนั้นต้องเริ่มจากการคิดค้นออกแบบลวดลายต่าง ๆ และนำไปเขียนแบบกำหนดสีเส้นแล้วจึงเริ่มทอ สีเส้นของผ้าไหมแต่ละผืนเป็นสีย้อมจากธรรมชาติ ประดิษฐ์ประดอยเป็นลวดลายต่าง ๆ ตามจินตนาการด้วยดินไหมทองของอินเดีย ทอยกไหมในตัวด้วยลวดลายของดอกกลอย และก้านขดสลับในตัว ด้วยลวดลายของดอกกลอย และก้านขดสลับดอก 4 กลีบเป็นพื้น จกด้วยไหมทองเป็นรูปสัตว์หิมพานต์ ประกอบด้วยลายช้าง คชสีห์ ราชสีห์ หงส์ นกยูง และนกทับทิม ยกเว้นสำหรับผู้นำประเทศที่เป็นชาวมุสลิม จะใช้ลวดลายพุดตานแทน

รูปสัตว์หิมพานต์ เริ่มต้นจากอาจารย์วีระธรรม ตระกูลเงินไทย ในวัยเด็กชอบวาดรูปและปั้นรูปพระพุทธรูปเพราะเดิมโรงเรียนบ้านท่าสว่างตั้งอยู่ในบริเวณวัดสามัคคี อันเปรียบเสมือนสิ่งแวดล้อมทางพุทธศาสนารูปภาพข้างพระอุโบสถ ติดต่อนามาสู่การปั้น เมื่อเติบโตมาถึงบ้านมักคลุกคลีกับมารดาที่มีอาชีพการทอผ้าได้ยินเสียงกระทบของพิมทอผ้า เมื่อเติบโตจากการศึกษาจากบ้านท่าสว่าง ดีเด่นทางการเรียนช่างศิลป์ วิทยาลัยช่างศิลป์ สุวัง และประเทศเขมรเติบโตมาจากสภาพแวดล้อมการถักทอผ้าช่างทอเรียนลายไทยขึ้นสู่การสร้างสรรคผ้ายกทองโบราณ โดยมีพื้นความรู้ภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติ มีครูอยู่รอบข้าง

สัตว์ในป่าหิมพานต์ เช่น

1. ราชสีห์ เป็นสัตว์หิมพานต์ชนิดหนึ่ง ในไตรภูมิพระร่วง หรือไตรภูมิภูษาซึ่งแต่โดยพระมหาธรรมราชาได้มีการกล่าวถึงราชสีห์ 4 จำพวก คือ คิมสีหะ ภาพสีหะ บัณชรสีหะ และ

ไครสรสีหะ (จิรา จงกล. 2518 : 190) ราชสีห์ได้ปรากฏในงานศิลปกรรมของไทยมานานแล้ว ตั้งแต่สมัยสุโขทัย

ราชสีห์มีต้นกำเนิดมาจากสิงห์หรือสิงโตชนิดหนึ่งในลึงของสัตว์ประจำทิศ อันได้แก่ ช้าง ม้า โคและสิงห์ ตามคติที่ได้รับมาจากประเทศอินเดีย การที่สั่งได้ถูกนำมาใช้เป็นลวดลายในงานศิลปะต่าง ๆ มากกว่าสัตว์อื่น กล่าวว่ สิ่งที่เรียกว่าสิงห์ไกร่นั้นสามารถร้องได้ไกลถึง 3 โยชน์ ร้อง 3 ครั้ง บรรดาสัตว์ 2 เท้า 4 เท้า ซึ่งอยู่ในระยะเสียงที่ได้ยินนั้นก็จะได้ตกใจกลัวตัวสั่นและกลับอยู่ไม่รู้ สักตัว ส่วนสัตว์ที่อาศัยอยู่ในน้ำก็ดำหนึกลงไปจนถึงใต้พื้นน้ำร้องครวญคราง และเปรียบเสียงของ พระมหากษัตริย์เป็นดุจ “สิงหนาท” คือ มีพลังอำนาจประดุจดังเสียงร้องของสิงห์ สิงห์หรือราชสีห์ จึงได้ถูกนำมาใช้เป็นสัญลักษณ์แทนพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์

(กฤษฎา พิณศรี. 2547 : 98)

ลายราชสีห์นั้นได้ปรากฏในวรรณคดีมักเรียกว่า “ลายราชไกรสร” มักนิยมสร้างผ้าให้ผู้ สูงศักดิ์สวมใส่ อาทิ กษัตริย์และผู้นำประเทศต่าง ๆ เฉกเช่นในปัจจุบัน

2. คชสีห์

คชสีห์ เป็นสัตว์ผสมระหว่างราชสีห์กับช้าง คือ มีตัวเป็นราชสีห์แต่มีศีรษะเป็นช้าง อย่างไรก็ตามก็คชสีห์รวมอยู่กับลายราชสีห์เสมอ ส่วนผ้ายกทองโบราณเป็นรูปคชสีห์

3. ช้าง

ช้างเป็นสัตว์ที่มีความเกี่ยวกับพระพุทธเจ้า ส่วนต่าง ๆ ของอวัยวะต่าง ๆ ของช้าง เช่น โสรจจะและหนังงาเป็นสองเท้าหน้า ดบะและพรหมจรรย์เป็นสองเท้าหลัง ศรีททาเป็นงวง สติ เป็นคอ และปัญญาเป็นเศียร เป็นต้น (พระเทพปัญญาเมธี สรคกธรรม. 2548 : 3)

ช้างจึงปรากฏเป็นลวดลายในผ้าโบราณเพราะโดยพื้นฐานวิธีของชาวบ้านโดยทั่ว ๆ ไป มักเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน

วิธีการสร้างผ้ายกทองโบราณ

1. สีธรรมชาติ

ความรู้การย้อมสีจากธรรมชาติเป็นผลผลิตจากบรรพชนรุ่นที่ตกผลึกสืบต่อกันมาจวบจน มีการฟื้นฟูเกิดการยอมรับก่อนจะมีสีธรรมชาติ อาทิ

- 1.1 สีเหลือง มะนาว ใช้เปลือกไม้ประโหด
- 1.2 คราม ใช้ย้อมสีน้ำเงิน สีฟ้า
- 1.3 ครั่ง ใช้ย้อมสีแดง
- 1.4 สีเหลืองเข้ม ใช้แก่นไม้แกแล
- 1.5 สีเหลืองทอง ใช้ถูกทับทิม

1.6 ใบมีดใช้เชื่อมกับครึ่งใยราโค

2. ตะกอล

ตะกอลตัวสร้างลายโดยกำหนดเริ่มจากลาย 1 ตัว เส้นพุ่ง 1 เส้น ฉะนั้นตะกอลลาย 1 เท่ากับ 14,000 เส้น

วิธีการทอ โยงตัวบนตะกอล ของเก็บลาย ตะกอลใช้ยกเฉพาะเส้นยืนที่เป็นลายตะกอล 1,400 ตะกอล ตะกอลด้านบนโยงอยู่กับที่

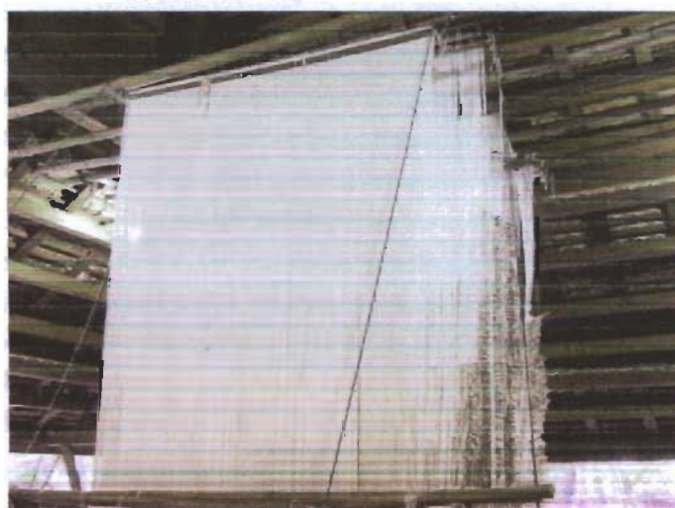
ลาย 1 ตัว เส้นพุ่ง 1 เส้น

ตะกอลลาย เท่ากับ 1 ตะกอล

1,400 ตะกอล ด้านบนโยงอยู่กับที่

ตะกอลหนึ่ง เก็บเนื้อผ้า 2 ถึง 4 ตะกอล

ตะกอลนับส่วนที่อยู่ด้านบน

ตะกอนับส่วนที่อยู่ด้านบน การยกไหมยกของแม่เหมือนพยายามเหมือนการเดินทางไม่
มัดข้อม ไม่มัดลาย ไม่มัดข้อม

ลาย ลายยกทองโบราณเกิดจากยกตะกอลายโดยดึงเป็นเส้นยกสลับกัน เช่น เส้น 1 กับ
เส้น 2 เส้น 1 กับ เส้น 4 เส้น 1 กับเส้น 8 เป็นต้น ขึ้นอยู่กับลาย

การทอ การทอผ้ายกทองโบราณ ลายออกทอสลับข้าง ด้านหลังมาขึ้นข้างบนเวลาดูลาย
การทอต้องใช้กระจกส่องจะเห็นลาย ส่วนการเก็บตะกอลาย

ลายผ้ายกทองโบราณ

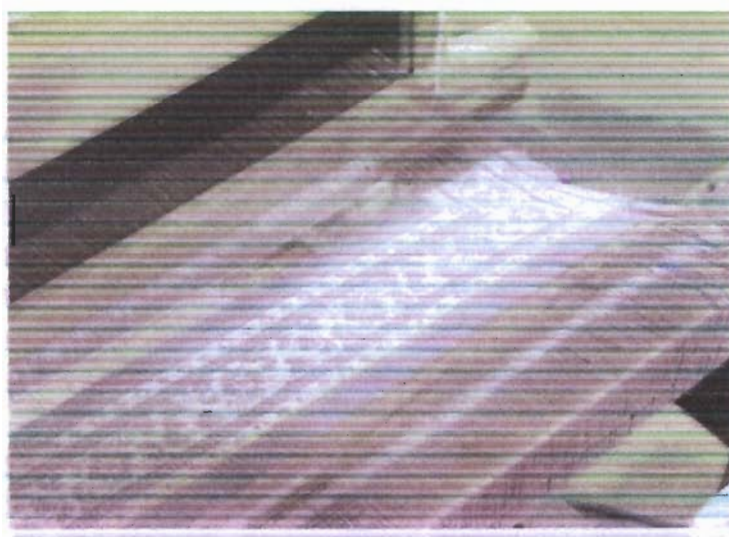
เริ่มจากการวาด นำภาพวาดแล้วเก็บตะกอดตามรูปภาพ การทอผ้าเกิดจากลายเท่ากับเส้น
ขึ้นกับเส้นพุ่งตัดทอ ส่วนตะกอลายเท่ากับการยกเฉพาะลายเส้นเดินพุ่งไปปล่อยตะกอลายตลอดเกิด
ลายส่วนลายช่องว่าง ไม่ใช่คืนทอง ลายซ่อนคืนทองอยู่กับหลังผ้า ตัวลายคืนทองโผล่มาด้านบน
วิธีการนับ

ตะกอนับตะกอนพื้น ลายซ้ำกัน ไม่นับตะกอน นับลายไม่ซ้ำกัน ทุกตะกอยกเส้นคืน
ด้านหน้าตะกอนเนื้อผ้ายกตะกอลายจะมีช่องว่างขึ้นพุ่งช่องว่าง เฉพาะหนึ่งตะกอนเพื่อมาสอดแทรก
เนื้อจิตลายมีความบางเบานุ่ม

ตะกอลาย

1 ตะกอลาย → ใช้วิธีการยกทอง
→ รูปลาย

2 ตะกอนเนื้อ เส้น 2 เส้นขัดกันเกิดผ้า

เส้นทอเป็นเส้นพุ่งเหมือนลอคเส้นขึ้นเกิดตะกอลาย เพราะยกตะกอลาย

วิธีการจัดลาย

ไหมคือรูปร่างประกอบด้วยเส้นพุ่งลายสี่สลับ ลายสี่ล้อมสี่ธรรมชาติไม่เสมอไม่เสมอ เหมือนกับหมี่ผ้าไหม

เอกลักษณ์

ความเป็นเอกลักษณ์คือไม่มีเพราะการสร้างลวดลายไม่ซ้ำแบบเดิมอยู่ที่การคิดค้นมีเฉพาะ แห่งเดียวคือ 1,400 - 1,500 ตะกอบ บ้านท่าสว่างสุรินทร์

พืชมทอผ้า

พืชมโบราณของชาวบ้านเดิมซื้อมาจากขอนแก่นยาวประมาณ 2 เมตร วิธีการคูพืชมให้ดูที่ชี้ ซึ่งเป็นตัวบอกรู้ ความเนื้อผ้า เดิมพื้น พืมนึงเท่ากับเส้นควบตัดเนื้อผ้า เวลาการทอ ความกว้าง แล้วแต่การจัด

พืชมี่ 2 แบบ

แบบที่ 1 อันตะกอขึ้นบอกความยาว

แบบที่ 2 อันตะกอเส้นพุ่ง 1 มัดหนึ่งพุ่งจัดตะกอลอดพันหนึ่งเท่ากับเส้นยืน เขาสลับเส้น พุ่งมัดตามลายเวลาข้อม การยกตัวใช้เส้นยืน ตะกอลายไม่ขมวด วิธีเก็บเส้นที่เป็นลายเขียนเต็ม ลาย ตะกอนจะมีเกี่ยวเฉพาะ เส้นยืนไม่ทำกันตะกอใช้แล้วปล่อยไปด้านต่าง จัดความยาวเส้นยืน เส้นเท่าไรลกับไม้ตัดเส้นยืนทอไม้เส้นไหม

วิธีการนับ

นับรอบ 1 รอบไม้จำนวนเส้นยืน ควรยาวเท่ากับกะไม้กางยาวคูณออกไป การทอผ้าต้อง เข้าใจลายเฉพาะนั้นสร้างออกตนเอง ลายเก็บตะกอไว้โดยอัตโนมัติ การเก็บลายตะกอที่ตะกอทอ อยู่

การออกแบบส่วนงาน

เรือจำลองใช้ทอง ไหมคิ่นทองได้ไหมมีคิ่นทองมีการนำเข้าคิ่นทองจากอินเดีย เงินกำไล ทองเป็นทองเจ็ดสิบแปดสิบเปอร์เซ็นต์ โดยใช้ทองบวกกับไหม

วิธีการย้อมไหมยกทอง

กะไลทอง คิ่นทองมีความหมายเท่ากับกะไลคิ่นทองฝ้ายกไม่ใช้ยกทองเส้นไหมไม่ใช้ ทอง ความหมายทองโบราณการทอโบราณเหมือนกัน

เส้นไหม

ไหมพื้นบ้าน หม่อนไหม บางส่วนส่งออกไหมพื้นแถบโคราช เพราะชาวบ้านทำไหมไม่ ทันวิธีการผ้าโฮล ต้องมัดลายยกทองคิ่นทอง ทอเลยเกิดลายเพราะมีตะกอลายตัวดิ่งคือตัวไม่เป็น ลายเนื้อผ้า ตัวลายอยู่ด้านล่างตะกอ เนื้อจึงไปด้านล่าง

การทอ

ระบบพื้นฐานในการทอประกอบด้วย การดึง – ยืนสลับกัน

บนล่างไม่คงทน

เท้าเหยียบตะกอนเนื้อผ้ามีคนทอ 4 – 8 คน

คนแรก กระแทกพื้นที่ คูลาย

คนที่ 2 นั่งขนานข้างที่

คนที่ 3 จัดลายตะกอน

คนที่ 4 ด้านล่าง เก็บตะกอน

ด้านล่าง ไม่ให้ตัวเข็มตะกอนหลุด ส่วนด้านบนผูกตะกอนเฉย ๆ ก็จะเท่ากับฝ้ายกทอง

ตัวอย่างการทอฝ้ายกทองโบราณ

1. ลายฝ้ายกทองท่าสว่าง

1.1 ลายราชวัตรทรงเครื่อง

จำนวนตะกอน 164 ตะกอน

หน้ากว้าง 1 เมตร

ตัดเส้น

วิธีทอ ลายพื้นยกทอด้วยเส้นไหมธรรมชาติและตามต้องการ การทอลายด้วยเส้นไหมทอง ใช้กระสวย 16 อันในการทอแต่ละวันทอได้ความยาว 3 - 4 เซนติเมตร

จำนวนคนทอ 4 คน

1.2 ลายราชวัตรข่อมุมไม้

ตะกอน 617 ตะกอน

ความกว้างความยาว หนึ่งคูณสองเซนติเมตร ผ้าเอียงระบับใช้คลุมไหล่มีเชิง 2 ด้านท้องผ้าเป็นลายราชวัตรข่อมุมไม้ 12

วิธีการทอ ทอยกทอด้วยเส้นไหมทองและใช้ไหมน้อยที่ข้อมด้วยสีธรรมชาติติดทอง เป็นเนื้อผ้าใน 1 วันทอได้ประมาณ 7 - 10 เซนติเมตร

1.3 ลายเกราะเพชร

จำนวนตะกอน 178 ตะกอน

ลักษณะใช้เป็นผ้าคลุมไหล่

วิธีการทอ เชิง 2 ด้านทอยกทอ ด้วยไหมทองท้องผ้าทอเป็นผ้าพื้น 2 ตะกอน เชิงใช้คนทอ 4 คน ท้องผ้าทอแค่ 1 คน 1 วันทอได้ 3-4 เซนติเมตร

1.4 ลายแก้วชิงดวง

จำนวนความกว้างยาว แคลสิบสองคูณสองร้อย

ลักษณะที่ใช้เป็นผ้าคลุมไหล่มีเชิงชาย 2 ด้าน ท้องผ้า คือ ปลายแก้วชิงดวง

ลักษณะลายเหมือนแก้วที่แข่งกันเปล่งประกาย

วิธีการทอ เเชิง 2 ด้าน มีชายคลุมมีส่วนลูกขนานบซึ่งทอขกด้วยเส้นไหมทองหรือขกด้วยไหม
ธรรมชาติก็ได้เช่นกัน

1.5 ลายพุ่มข้าวบิณฑ์

จำนวนตะกอ 423 ตะกอ

ความกว้างคูณยาว หนึ่งคูณสองเมตร

ลักษณะผ้า ใช้สำหรับนุ่ง มีหน้านางมีเชิงจีนด้านล่างท้องผ้าเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์

วิธีการทอ เป็นการทอกลับด้านส่วนล่างของหน้านางขกด้วยไหมทอง มีการทอแยก
ไหมระหว่างเชิงจีนและท้องผ้าเชิงซ้อนทอด้วยเส้นไหมทองลายท้องผ้าขกด้วยเส้นไหมธรรมชาติ

1.7 ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ในเทศ

จำนวนตะกอ 450 ตะกอ

ความกว้างคูณยาว หนึ่งคูณสองเมตร

ลักษณะผ้า ใช้เป็นผ้าสำหรับนุ่งประกอบด้วยส่วนหน้านางและเชิงจีน ท้องผ้าเครือลาย
ใบเทศ

วิธีการทอ ทอลายจริงกลับด้านล่างใช้กระจกต่องดูลายหน้านาง ทอขกด้วยไหมทอง
ส่วนท้องผ้าที่เป็นด้วยไหมทอง ส่วนท้องผ้าที่เป็นลายในเทศทอขกด้วยเส้นไหมธรรมชาติ ใช้
กระสวย 2 อัน ทอลายเชิงและท้องผ้า 1 วันทอได้ 4-5 เซนติเมตร

1.8 ลายดอกกลอยผ้าบาตรสลัประจายามสี่เหลี่ยม

จำนวนตะกอ 50 ตะกอ

ความกว้าง 1 เมตร

ลักษณะผ้าเป็นผ้าตัดสี่เหลี่ยมกลอยผ้าบาตร สลัประจายามสี่เหลี่ยม

วิธีการทอ ทอขกด้วยไหมธรรมชาติพุ่งกระสวยสี่เหลี่ยมไม่ต้องทอเกาะเส้นไหม 1 วันทอ
ได้ 10 เซนติเมตร

ส่วนการทอเกาะไหมทองธรรมชาติ พุ่งกระสวยธรรมชาติทอเกาะเส้น เกาะระหว่างไหม 2
เส้นเกาะกัน ชิดกันไว้ทางด้านไหมก็มีเส้นขึ้นตัวชิดเกาะอยู่ตรงกลาง

1.9 ลายราชวัตรดอกสี่กลีบ

ตะกอ 800 ตะกอ

ลักษณะผ้า กว้าง 1 เมตร ยาว 2 เมตร ใช้เป็นผ้านุ่งมีเชิงชายล่างนุ่งแบบมีหน้านาง

วิธีทอ ผ้าหน้านางทอขดด้วยใช้ไหมทองลายห้องผ้าทอด้วยเส้นไหมธรรมชาติมีการทอ เกาะเส้นไหมระหว่างไหมทองและไหมธรรมชาติ การทอต้องสลับกับด้าน 1 วันทอได้ประมาณ 5-8 เซนติเมตร

สรุปการทอผ้ายกทอง

การเตรียมไหม การดอง ดองก็คือ ความกว้างยาวของพื้ที่จะใช้ทอผ้าไหม ส่วนตะกอลือลายผ้าควรจะมีขนาดเท่ากับการวัด จากภาษาไทยที่เรียกการวัดว่า การดอง นั่นเอง

1. 1ไม้ ได้ 1 ตะกอ ได้ไหม 1 ตะกอ อาศัย 3 คน แยก

2. ตะกอที่แสดงขนาดความหนาของผ้าที่อยู่ด้านล่าง
ถ้าเป็นการทอธรรมชาติเป็นการเหยียบไม้แทนจาก 3 อันจนกระทั่ง 30 อัน ตะกอบนเนื้อผ้าแยกเส้นทอ

ตะกอกที่แสดงความหนาของผ้าที่อยู่ด้านล่าง
ถ้าเป็นการทอธรรมดาเป็นการเหยียบไม้แทนจาก 3 อันจนกระทั่ง 30 อัน
ตะกอบนเนื้อผ้าแยกเส้นทอ

2. วิธีการนำไปสู่พิมพ์มี 2 วิธี

2.1 เสียบกับพิมพ์ที่เสียบเข้าระหว่างพื้นพิมพ์ ที่ชาวบ้านเรียกว่า ดวง

2.2 ใส่ตะกอกไม้จำเป็นต้องดวง มาเก็บเนื้อผ้าโดยมี 2 เส้น เส้นยืนอยู่ด้านบนบนเสียบลาย
นับตามตาราง การเก็บลายอาศัยวิธีการผูกลาย คนทอลายเทียบผูกต้องดีด้วยเพ็ชรม

ข้อมูลจากนางสาวลำไย ดิยาก ลายที่สำคัญ เช่น ลายครุฑขุททนาถ ลายน้าผึ้ง ตะกอก
ลายเดียว หรือลายครุฑหุคุดนาถ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ หิ้งห้อยชมสวน ไหมที่ทออยากลายใช้ไหมที่
ข้อมด้วยสีธรรมชาติทอเมื่อผ้าเหยียบได้ 3 ลาย คือ ลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ลายเข็มทอง และลายหิ้งห้อย
ชมสวน และลายเชิงทั้ง 2 ด้าน จะทอเหมือนกัน

เวลาในการทอ 1 วันอาจจะได้ประมาณ 78 เซนติเมตร ส่วนลายผ้าบาตร 400 ตะกอก
ความกว้าง 1 เมตร ใช้เป็นผ้าตัวเสื้อบนผืนผ้ามี 2 ลาย ซ้อนกันคือ ทอด้วยรูปสัตว์ในวรรณคดีไทย
7 ชนิด

วิธีการทอ ลายพื้นยก ลายด้วยไหมธรรมดาและความต้องการลวดลายรูปสัตว์ทอด้วย
ไหมทอง 1 วัน ทอได้ 3 – 5 เซนติเมตร

ผ้าคลุมไหล่ ทอเป็นลายผ้าบาตรสลับประจำยามสี่กลีบ ตะกอก 700 ตะกอก ความกว้าง 83
เซนติเมตร ความยาว 2 เมตร สามสิบเซนติเมตร

ลักษณะผ้า เป็นผ้าทรงสะบัก ซึ่งประกอบด้วยท้องผ้ายกทอด้วยการยกไหมล้อมรอบท้องผ้า ด้วยการยกทอเป็นส่วนของสังเวียน และกรอบเชิงจะมีลายสลับซับซ้อนสวยงาม

วิธีการทอ มีการยกลายด้วยไหมและยกลายด้วยทงตรงสังเวียนมีการเพาะระหว่างไหม และทอกรวยเชิงจะมีการยกทอ ซึ่งต้องใช้กระสวยจำนวน 46 อัน ระยะเวลา 1 ผืนใช้เวลา 2 เดือน ใน 1 วันทอได้ประมาณ 5-6 เซนติเมตร

การทอผ้ายกทอโบราณ 15,160 ตะกอ

1. ขั้นตอนการทอผ้ายกทอโบราณ

การทอผ้ายกทอโบราณประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ 2 ขั้นตอน คือ เตรียมอุปกรณ์ 2 การทอผ้ายกทอโบราณ

1.1 ไม้เตรียม ได้สอดเป็นไม้สี่เหลี่ยมขนาดหน้า 6 นิ้ว

1.2 ไม้แยกทอ เป็นไม้เล็กที่ใช้สอดระหว่าง เส้นตะกอที่ผูกกับด้ายเส้นยืน

1.3 เอาไม้เตรียมไว้ข้างล่าง

1.4 ม้วน แยกทอ โดยคนข้างบนม้วน คนล่างดึงตะกอ เพื่อให้ใช้ไม้แยกออกจากกัน เป็นเนื้อเป็นลายการแยกทอคนข้างบน แยกทอเป็นงานยากมาก ต้องแยกให้สะอาดแยกตามเส้นไหมที่ผูกเส้นตะกอกับเส้นยืนให้เป็นลายออกมา คนทอลายกับฟืม ต้องสัมพันธ์คนทอจะต้องรู้ลายวิธีแกที่เส้นยืน และตะกอด้วย

1.5 คนทอเตรียมทอ

ขั้นตอนที่ 1 เตรียมคนทอ เตรียมคนแยกทอ เตรียมคนดึงด้านล่าง รวม 6 คน

1) คนทอ 1 คน

2) คนแยกทอ ข้างละ 2 คน 2 ข้างรวม 4 คน

3) คนอยู่ด้านล่าง 1 คน คอยรวบถือไหมผูกเส้นตะกอขึ้นได้

ขั้นตอนที่ 2 ม้วนด้านบนและล่าง แยกทอโดยการไล่ทอจากด้านหลังสู่แถวหน้าโดยใช้ไม้แยกทอตามตะกอไล่จนหมด

ขั้นตอนที่ 3 งดทอครั้งที่ 1 โดยใช้ไม้แยก (ไม้กระดานสอดจากด้านข้างเพื่อให้เป็นแนวร่องกระสวยพุ่ง กระทบฟืมเหยียบตะกอทอครั้งที่ 1)

ขั้นตอนที่ 4 งดทอครั้งที่ 2 โดยใช้ไม้แยกไม้กระดานสอดจากด้านข้างเมื่อให้เป็นแนวร่องกระสวยพุ่ง เอาไม้จักคอกกระสวยพุ่ง กระทบฟืมเหยียบตะกอเนื้อผ้าครั้งที่ 2 จนครบ 15,100 ตะกอ

ขั้นตอนที่ 5 เริ่มต้นใหม่ต่อไป การทอเกิดได้ 2 ครั้ง

1) การทอเกิดเนื้อผ้าตามตะกอ

2) การทอเกิดลายบนเนื้อผ้าตามตะกอล

ขั้นตอนที่ 6 คนทอต้องรู้จักกลาย ดูลายออกสามารถผูกต่อเชื่อมตามตะกอลเนื้อผ้าตะกอลลายผ้า ได้ผ้า 15,160 ตะกอล

แนวทางการอนุรักษ์

เกิดจากกระบวนการทางประวัติศาสตร์ เริ่มจากคนเพราะคนสุรินทร์มีความโชคดี ช่วงคนสุรินทร์ดำรงตำแหน่งผู้บริหารระดับสูงโดยเฉพาะกระทรวงมหาดไทยคือ ท่านพิศาล มุลศาสตร์สาร ท่านเสนอ มุลศาสตร์ อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ ได้มีการสวมใส่เสื้อผ้าที่ทอจากผ้าไหมบวกรับแรงของระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมในปี พ.ศ.2527 ช่วงเศรษฐกิจเกิดการขยับขยายการท่องเที่ยวสุรินทร์แถบบ้านนาสาม บ้านเขวาสินรินทร์ เริ่มรับนักท่องเที่ยวผู้เมืองสุรินทร์โดยมุ่งสู่บ้านเขวาสินรินทร์แหล่งการผ้ามัดหมี่ที่สำคัญอย่างหนึ่งของวิถีชีวิตของคนในชนบท สินค้าประเภทของที่ระลึกทำให้คุณค่าความงามผ้าไหมรอดตัวมาจนถึงปัจจุบัน

ส่วนประกอบต่อมาคือ ช่างทอผ้าได้มีการปรับปรุงเพื่อเสนอผลงานทำให้เป็นสินค้าที่มีคุณค่าพร้อมกับการรณรงค์การอนุรักษ์ทรัพยากร สร้างสินค้าจากหมู่บ้านเป็นของฝากโดยเฉพาะผ้าไหม

ผ้าไหมเมืองสุรินทร์ยังคงลวดลายอยู่ได้เพราะอีกแรงมาจากชาวบ้านได้นำผ้าไหมมาจำหน่ายกับนายทุนท้องถิ่นหรือนายทุนน้อย โดยคิดว่า การเก็บไว้ที่บ้านเป็นการไม่ปลอดภัยเพราะอาจเกิดการปล้นผ้าไหมได้ ชาวบ้านถือว่าผู้ดูแลพร้อมกับได้เงินไปใช้ในยามจำเป็น

ประการสุดท้ายประเพณีพิธีกรรมในท้องถิ่น มีส่วนส่งเสริมให้ผ้าไหมเมืองสุรินทร์ อาทิ ประเพณีการแต่งงานมีการใช้ผ้าไหมเป็นเครื่องขันไหว้ เจ้าบ่าวเจ้าสาวหรือญาติทั้งสองฝ่ายสวมใส่ ตลอดจนห่อหุ้มร่างกายยามวาชนม

อย่างไรปัจจุบันเนื่องจากความต้องการผ้าไหมมีมากขึ้นได้เกิดประเพณีใหม่เกิดขึ้น คือ การรับจ้างทอผ้า การรับจ้างมัดหมี่ เช่น ชาวบ้านนาสามหรือชาวบ้านเขวาสินรินทร์ ตลอดจนบ้านท่าสว่าง สีของผ้าไหมได้มีการปรับเปลี่ยนใช้ไหมต่างประเทศมาช่วยทำให้ผ้าไหมพลี๊วได้สวยงาม คงทนอยู่คู่บ้านเมืองตลอดไป

บทที่ 6

บทสรุป

จากการศึกษาเส้นทางผ้าไหม 1,500 ตะกอบ บ้านท่าสว่าง มีเส้นทางที่มาควบคู่กับชุมชนโบราณแถบอีสานใต้โดยปรากฏประจักษ์พยานเริ่มต้นกับการสร้างชุมชนโบราณที่มีหลักฐานการแต่งกายของมหาเทพ เทพที่ประจำอยู่กับปราสาทที่สร้างตามความเชื่อ มหาเทพ เทพจะมีอาภรณ์ประดับกายหนึ่งในนั้นคือ ผ้า อาจารย์สรเชต วรรณวิชัย สรุปว่าน่าจะเป็นการทอผ้ายกทองโบราณอันเป็นผ้าที่เขมรได้รับอิทธิพลจากเปอร์เซียสอดคล้องกับงานผ้าโบราณที่ไทยได้รับอิทธิพลมาจากเขมร แถบเมืองสุรินทร์เป็นจังหวัดหนึ่งที่ได้รับอิทธิพลมาจากเขมรเพราะมีช่องเขาไปมาหาสู่กัน ประชาชนเป็นพวกเดียวกัน เพราะรัฐสมัยโบราณไม่มีอาณาเขตมีแต่กลิ่นอายวัฒนธรรมเขมรที่ร่วมเรียงเป็นแบบไทยจวบจนกระทั่งได้รับอิทธิพลจากราชสำนักไทยเพื่อสร้างความเป็นไทยสอดคล้องกับอิทธิพลดั้งเดิมจากเขมรสู่อิทธิพลเขมรในราชสำนักไทย

อย่างไรก็ตาม การสร้างผ้าโบราณแถบบ้านท่าสว่าง เริ่มต้นจากการอพยพจากเขมรมาสู่การตั้งถิ่นฐานแถบเมืองสุรินทร์ เป็นบริเวณที่มีการสอนภาษาเขมรโบราณ การทอผ้าเขมรแบบชายขอบหรือชาวห้องถิ่นจนกระทั่งอาจารย์วิธรรม ตระกูลเงินไทยได้ฟื้นฟูเรียนรู้การทอผ้าโบราณสร้างทวกลายโดยการผูกตะกอบบนพื้นผ้าจากราชสำนักและจากการไปศึกษาภูมิเดิมของเขมรนำมารังสรรค์สู่การสร้างยกทองโบราณตะกอบ 4, 8, 40 คู่ 1,500 ตะกอบ และตะกอบจะเพิ่มไปเรื่อย ๆ ตามทวกลายผ้ายกทองโบราณ

ความเป็นไปเป็นมาเริ่มมีความมั่นคง เมื่อสถาบันการศึกษาโดย ศศ.ดร.อัจฉรา กานูรัตน์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ ได้มีการประชุมการวิจัยแบบมีส่วนร่วมโดยสรุปว่าการอนุรักษ์ผ้าไหมต้องเริ่มต้นจากความร่วมมือของสถาบันการศึกษา ช่างทอผ้า ผู้บริโภคผ้าไหมให้มีการพบปะแลกเปลี่ยนความประสงค์ เพื่อให้ฝ่ายผลิตได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ข้อดี ข้อเด่นของผ้าไหมออกมาเป็น “ผ้ายกทองโบราณ” เมืองสุรินทร์ ให้คงอยู่อย่างยั่งยืนต่อไป จวบจนความเป็นมรดกทางวัฒนธรรมถิ่นไทยเขมร เสริมความมั่งคั่งของอารยธรรมโบราณให้เป็นศูนย์รวมเป็นลายผ้าที่สอดคล้องกับชุมชนอย่างอมตะ

บรรณานุกรม

- กฤษณา พินศรี. การศึกษาความสัมพันธ์ลวดลายที่ปรากฏบนผ้ามัดหมี่ กับหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี กรณีศึกษาเฉพาะผ้ามัดหมี่ ในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ, 2537.
- กอบแก้ว ดันดีวัฒน์ และคณะ. ลายผ้าพื้นเมืองสุรินทร์. สุรินทร์ : อัครานิยม, 2546.
- คอง กองทรัพย์. สัมภาษณ์. 2548.
- จิรา จงกล. “ศิลปะจากผ้าและการแต่งกาย” ใน อนุสรณ์โสภณ สันพันธ์รักษ์. หน้า 183. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2528.
- ชดาทิพย์ (นามแฝง). เอสโซ่ตามรอยผ้าไหมไทยก้าวไกลสู่เอเปค. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์รุ่งแสง, 2546.
- แดน บุญชูงาม. สัมภาษณ์. 2548.
- พระเทพปัญญาเมธี สารัตถธรรม. บทบาทของช่างกับการเผยแพร่ศาสนาของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งมหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, 2548.
- พิศาล คงสำราญ. ศิลปะบนไหมมัดหมี่. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ, 2539.
- บท ตระกูลเงินไทย. สัมภาษณ์. 2548.
- บท ทองสุข. สัมภาษณ์. 2548.
- บริษัท ไทยประกันชีวิต จำกัด. ผ้าไหม. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์บริษัทไทยประกันชีวิตจำกัด, 2545.
- ปิยะพร กัญชนะ. วันเวลาของผ้าไทย. กรุงเทพฯ : ที เจ เจ, 2546.
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. ผ้าทอพื้นเมืองในภาคอีสาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543.
- _____. ผ้าทอพื้นเมือง : การสำรวจผู้ผลิตส่งต่างประเทศ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2543.
- วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. ผ้าไทยพัฒนาการทางอุตสาหกรรมและสังคม. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2530.
- สมชาย นิลอาธิ. (2530)
- สมพงษ์ พิมพ์แก้ว. ผ้าทอพื้นเมืองสยาม. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ, 2543.
- สรเชต วรคามวิชัย. “การแต่งกายของชาวอีสานใต้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-19,” วารสารวิชาการวังรุ่ง. 1 (1) : 24-45 ; 2528.

สุมาลย์ โทมัส. ผ้าพื้นเมือง. กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2522.

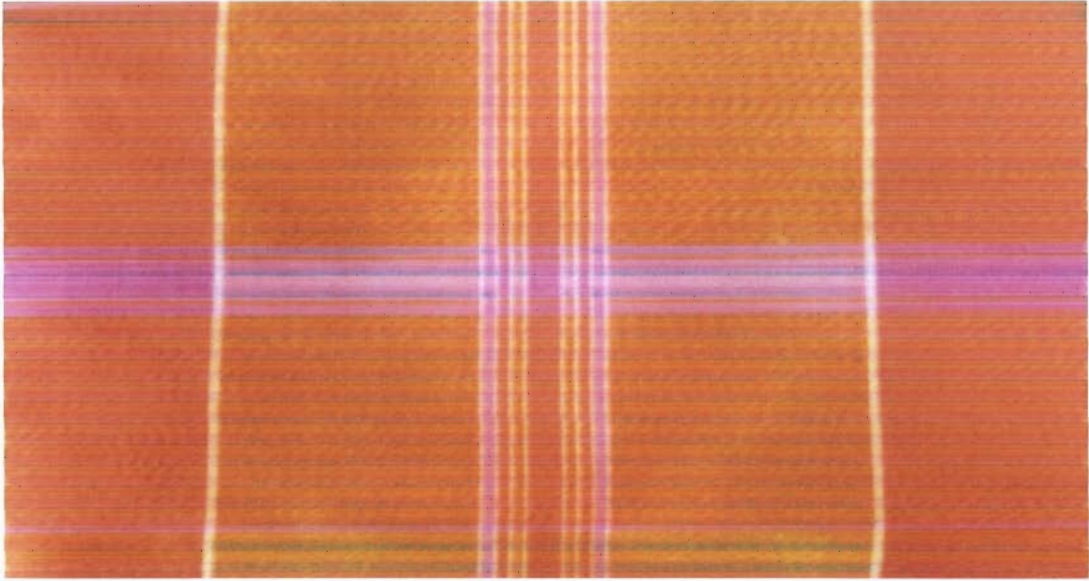
อังฉรา ภาณุรัตน์ และคณะ. ผ้าไทยอุยไทยเขมร. สุรินทร์ : อัครานิชม, 2537.

_____. สุรินทร์มรดกโลก. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

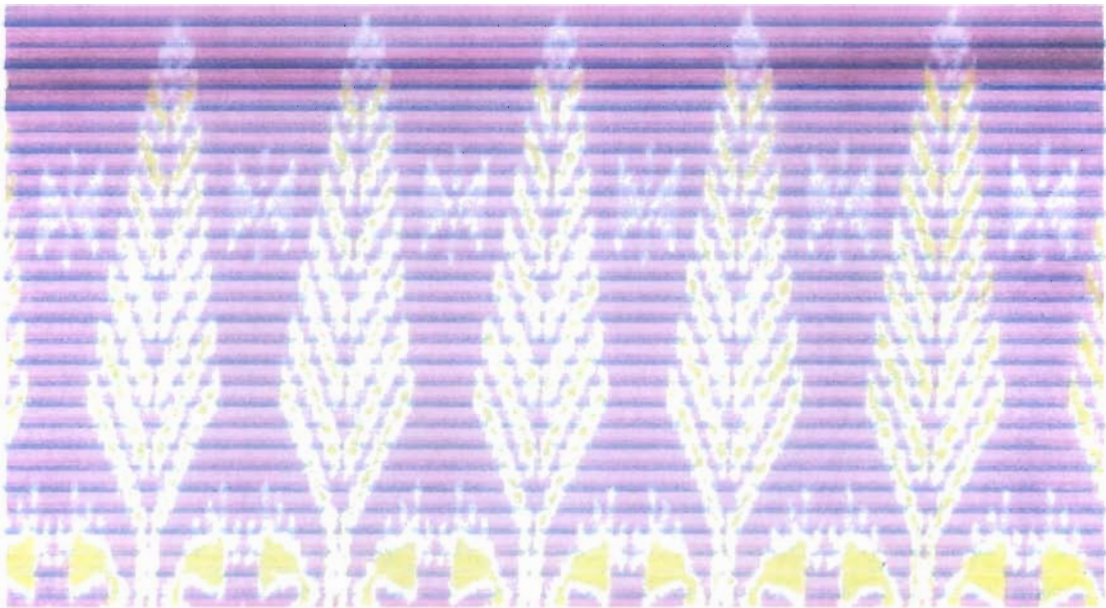
อิสรา จรรย์ยานนท์. สัมภาษณ์. 2549

อู๋ มุลศาสตร์. สัมภาษณ์. 2548.

ภาคผนวก
ลวดลายผ้าไหม

รูปผ้าโปร่ง

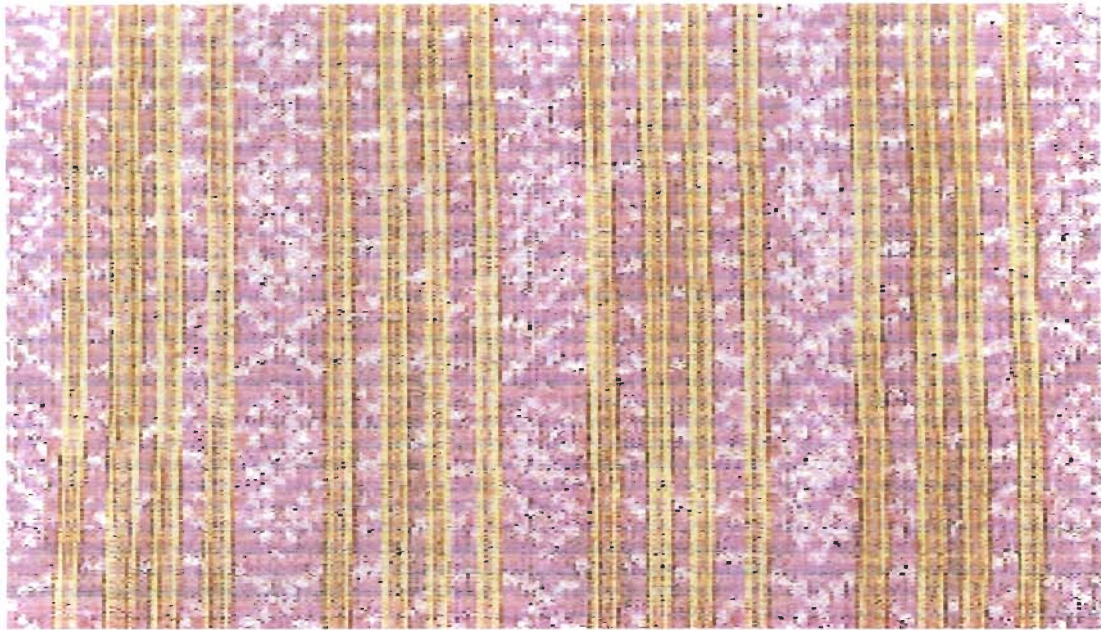
รูปผ้าลายต้นสน

รูปผ้าลายตุ๊กแก้ว

รูปผ้าลายโคม

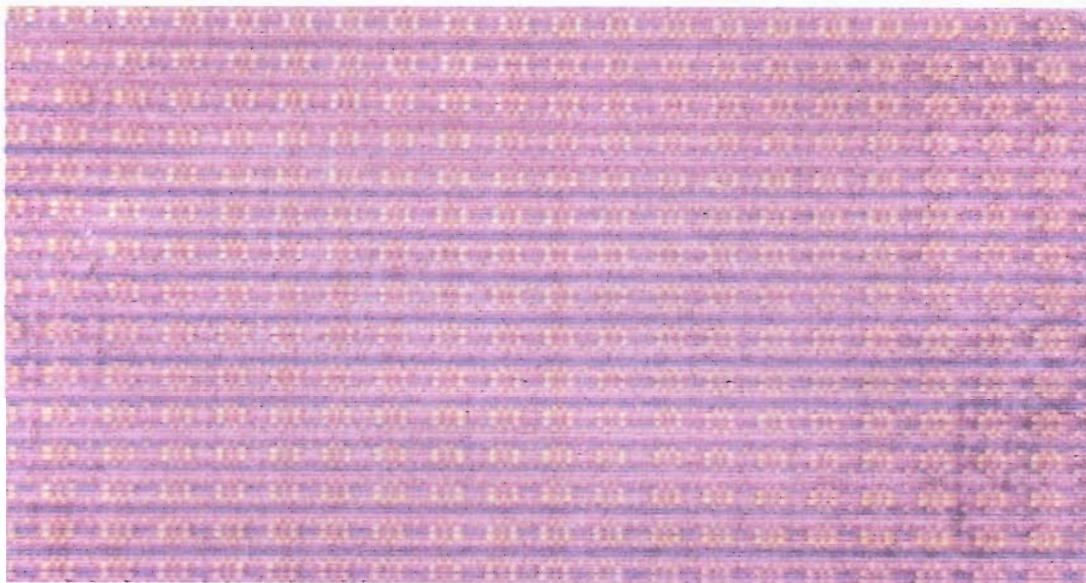
รูปผ้าลายหมี่ขจร

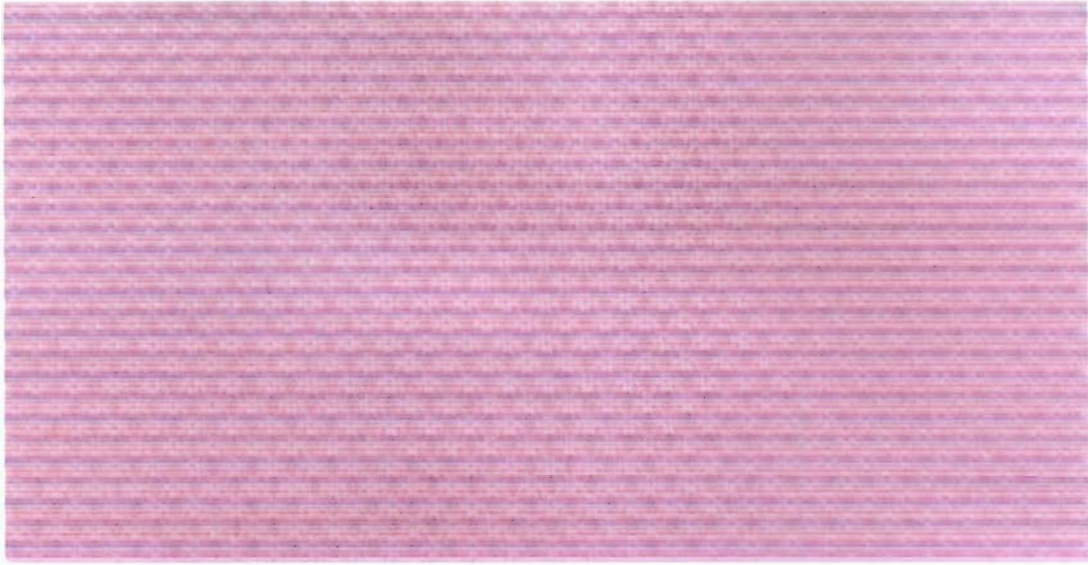
รูปผ้าลายกราสะไน

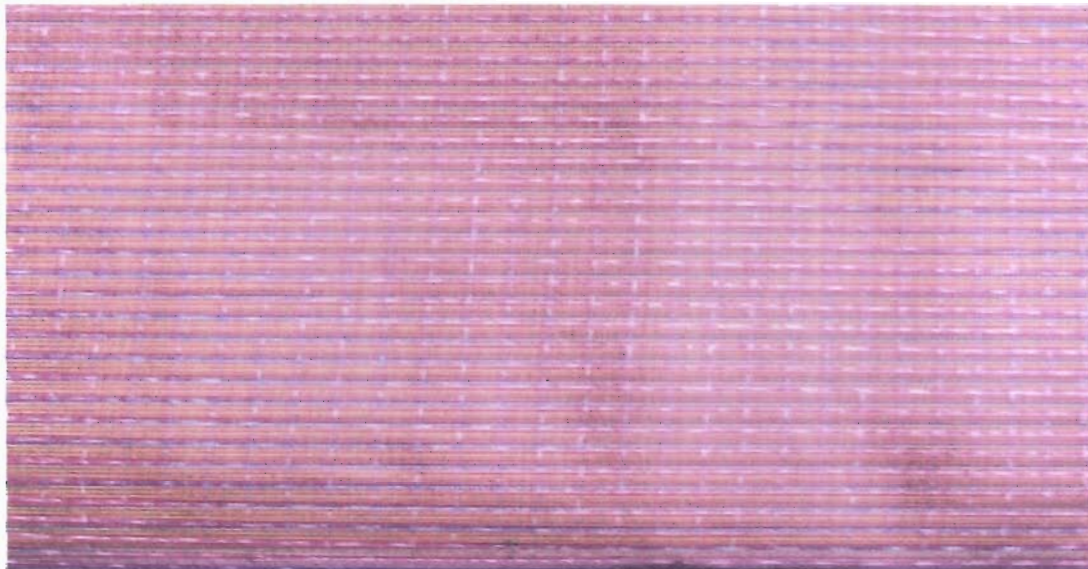
รูปผ้าลายละเบิก

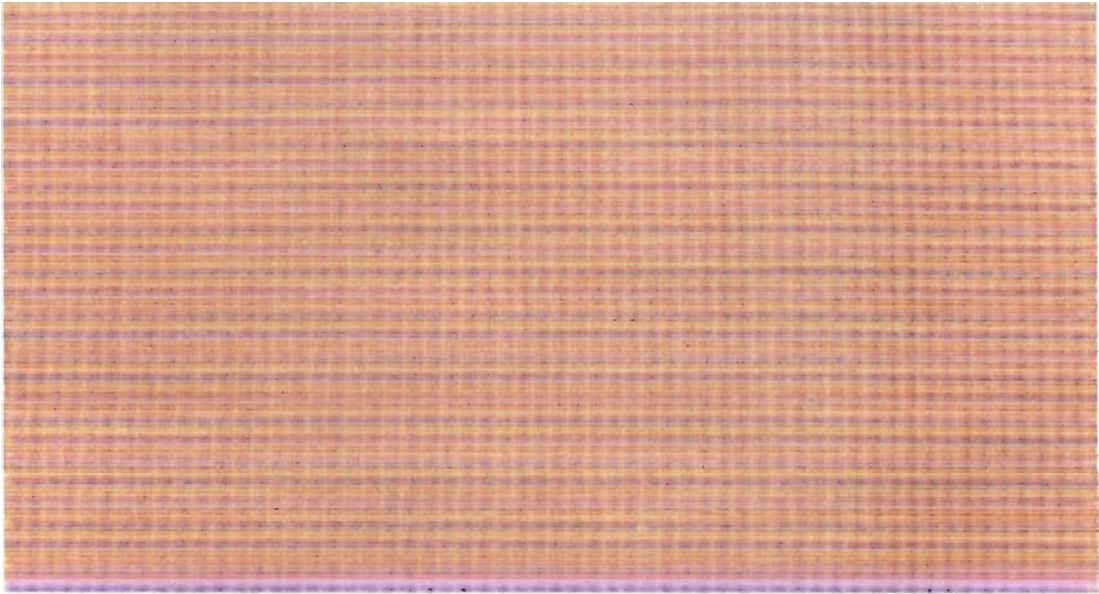
รูปผ้าลายดอกพิกุล

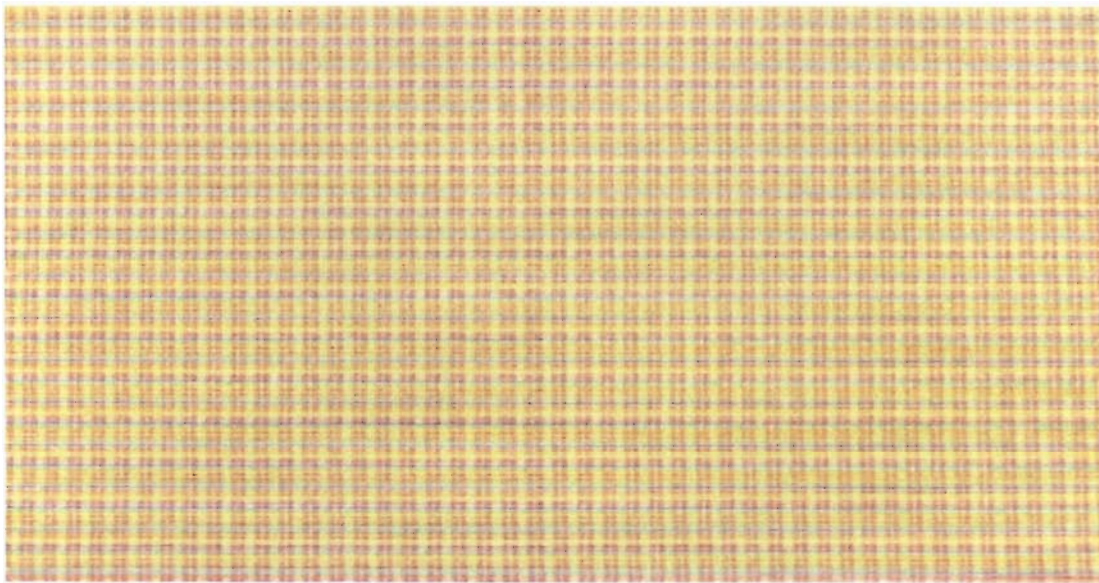
รูปผ้าลายเม็ดพริกไทย

รูปผ้าลายปกามะอ่อม

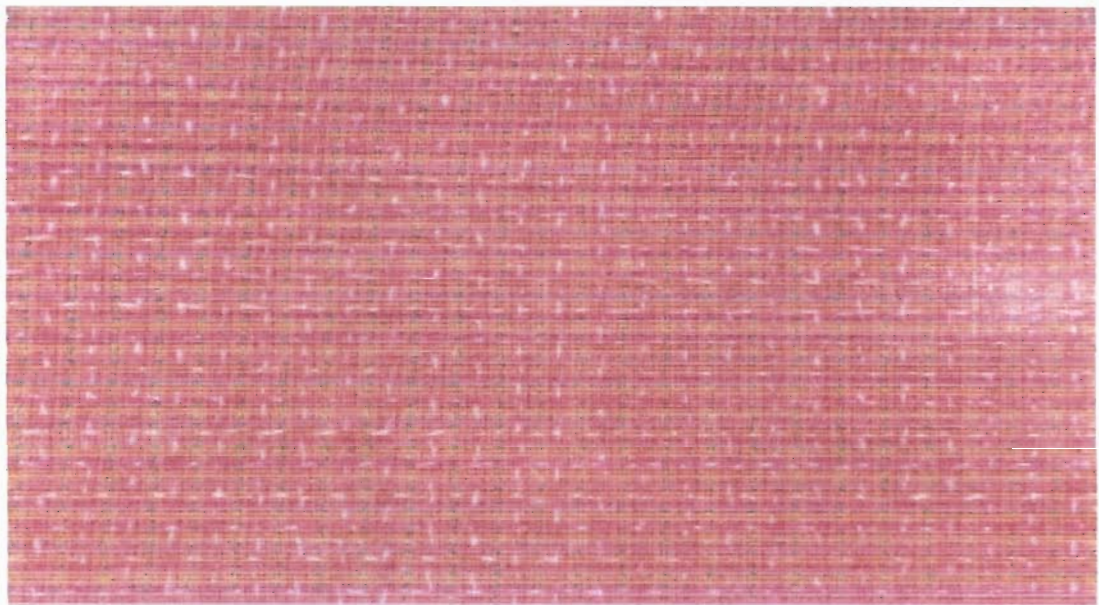
รูปผ้าลายสระมอ

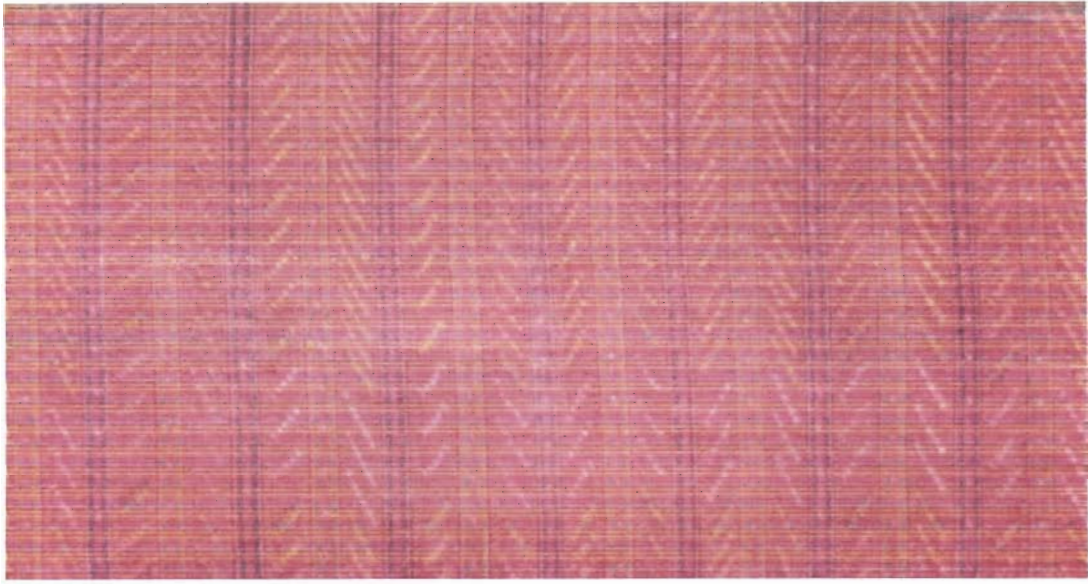
รูปผ้าลายทรวายสะแนค

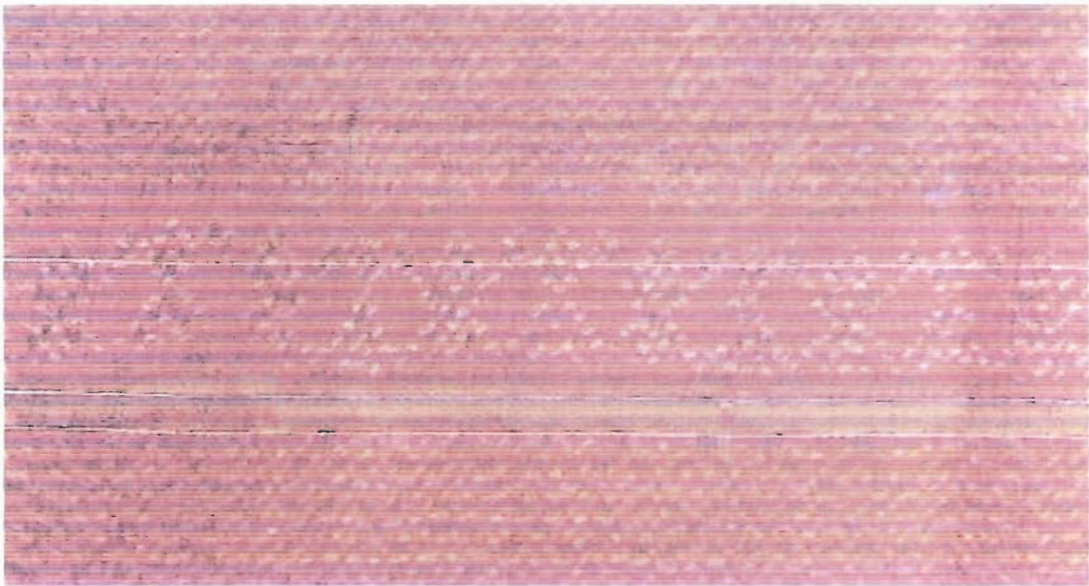
รูปผ้าลายต้นเลบือต

รูปผ้าลายอัมปรม

รูปผ้าลายโฮล

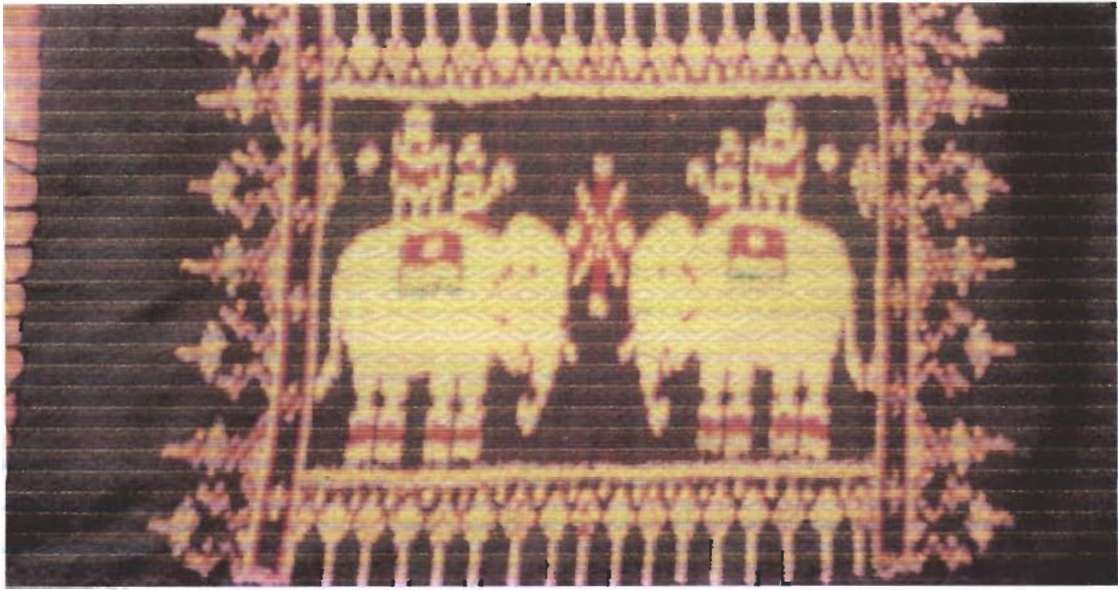
รูปผ้าลายโฮลประะฮ์

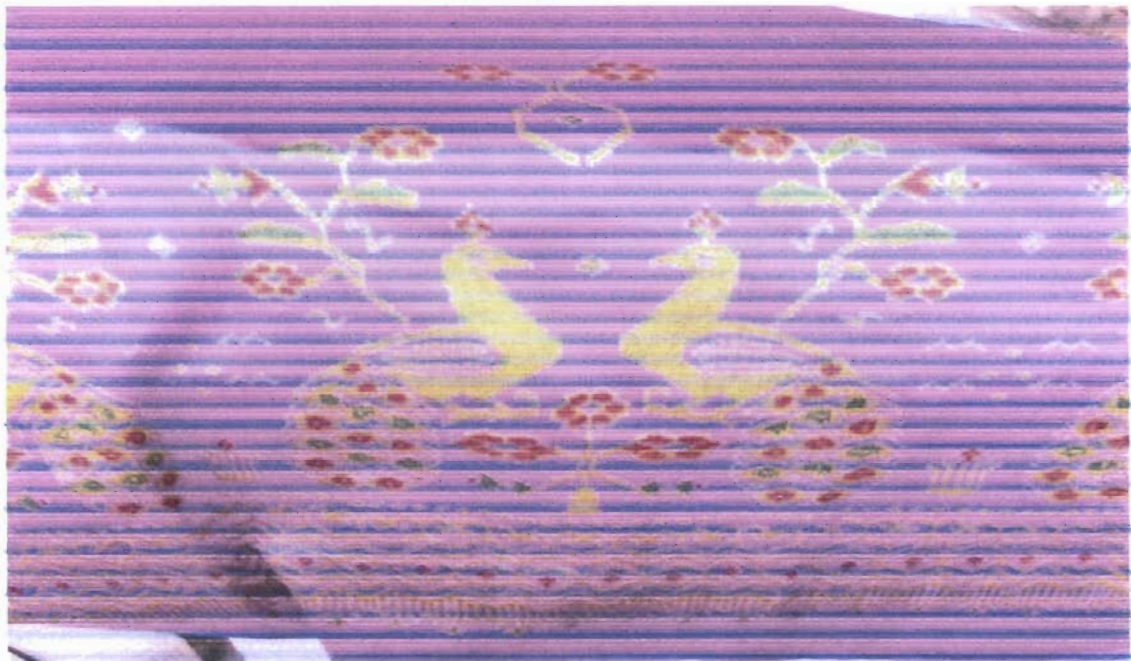
รูปผ้าลายไก่

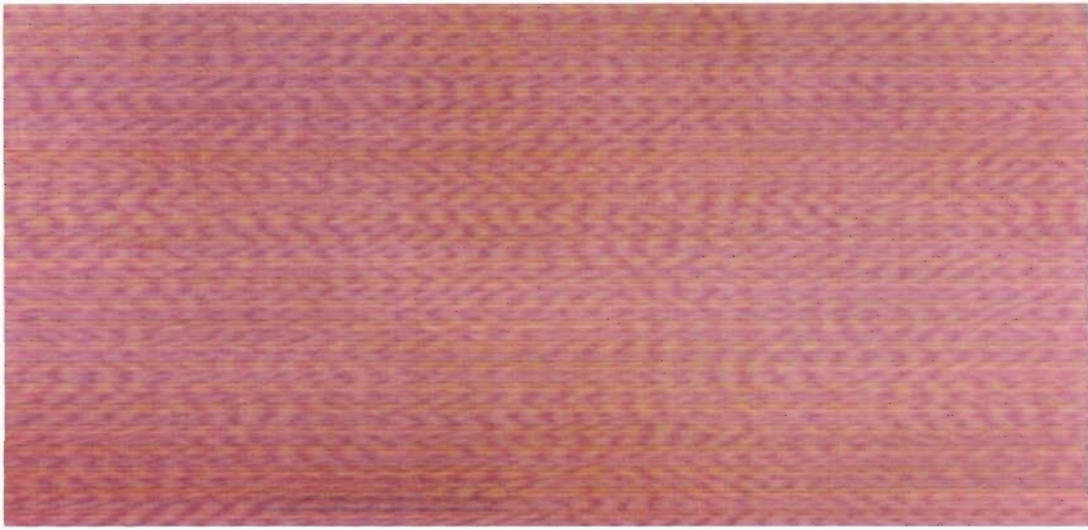
รูปผ้าลายนาคเกี้ยว

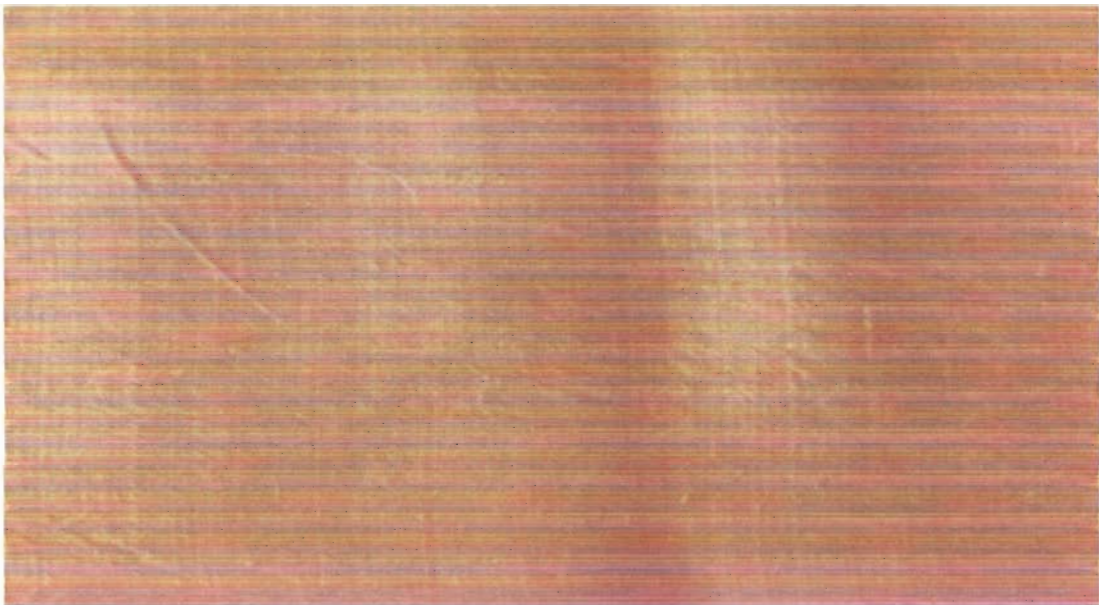
รูปผ้าลายช้าง

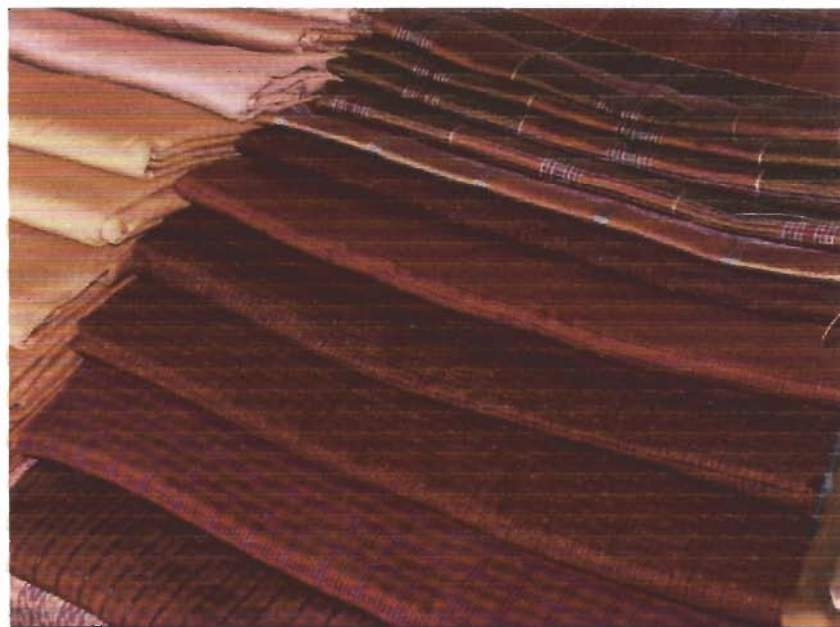
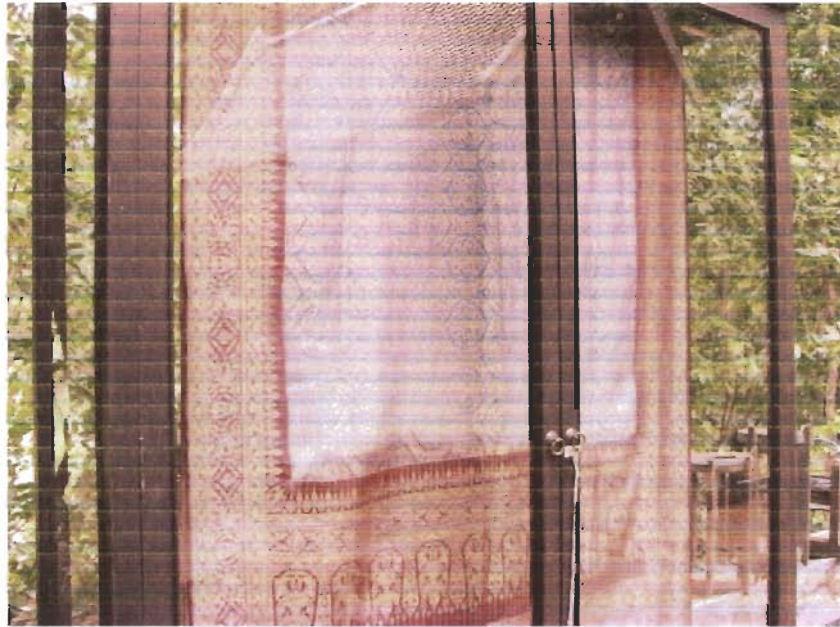
รูปผ้ามัดหมี่ลายนกยูง

รูปลายผ้ากะนีว

รูปลายผ้าโกนกะแอก

ภาคผนวก
ขั้นตอนการทอผ้าไหม

